

zareze

DVOTJEDNIK ZA KULTURNA
I DRUŠTVENA ZBIVANJA

Zagreb, 14. svibnja 2009., godište XI, broj 257

fotografija: Rafaela Dražić

NEPOZNATI AUTOR(ICE): ULIČNE INTERVENCIJE U SPLITU

RAZGOVOR S BORISLAVOM MIKULIĆEM
ZYGMUNT BAUMAN: IDENTITET
TEMAT: O FANATIZMU

12 kn (HR), 2,5 km (BIH), €1,6 (SLO)

INFO

Jelena Ostojić 2, 47

DRUŠTVO

Koga briga za Dantea i bozone
 Snježana Husić 3
 Razgovor s Borislavom Mikulićem
 Marko Pogačar i Stipe Čurković
 4-6

Sami svoj "ministar obrazovanja"
 Nataša Govedić 8
 Žudnja za nepenetrativnom
 kopulacijom Trpimir Matasović 10
 Studentska borba je radnička
 borba! Srećko Pulig 11

KOLUMNA

Pet godina proširene Europe
 Biserka Cvjetičanin 7
 Fantom slobode slash Slovinjak
 punk Nenad Perković 9

FILM

"Svatko tko nosi uniformu je
 svinja" Dragan Jovanović 14, 20

ESEJ

Identitet Zygmunt Bauman 16-17

SOCIJALNA I KULTURNA
ANTROPOLOGIJA

Interpretacija historijskih snova:
 Hanibalovi snovi
 Marie-Louise von Franz 18-19

VIZUALNA KULTURA

Bog se ogleda u nama
 Grozdana Cvitan 20

TEMA BROJA: O FANATIZMU

Trbuhozborčeva budala
 Faisal Devji 21-23
 Kratka povijest fanatizma
 Alberto Toscano 24-26
 Semitska hipoteza
 Gil Anidjar 27-28

BETON XI/3

Teatar smrti – Markale kao
 stanje svijesti
 Branislav Jakovljević 29-30
 Kapo iz Omarske Pavle Levi 30
 Kako ukloniti kognitivni blok
 Nemanja Mitrović 31
 Čavoški, Kosta
 Redakcija Betona 31
 Tri neba Semjuela Baka
 Zoran Janić 32
 Fahrenheit 451 (Serbian remix)
 Tomislav Marković 32

KAZALIŠTE

Izvršnost nije ekskluzivna
 Nataša Govedić 33
 O političkom vampirizmu na
 jedinstveno hrvatski način
 Suzana Marjanić 34-35
 Ulica nije roba! Cirkus jest
 politika! Ivan Kralj 36-37

GLAZBA

Sumnja prema tišini
 Mersid Ramičević 38
 Pet ikonosoničnih zadatosti
 Mersid Ramičević 39

KNJIGE

Nesretni slučajevi
 Jasmina Vojvodić 40-41
 Crtati glazbu Bojan Krištofić 41
 Kralj je mrtav Vinko Hut Kono 42

POEZIJA

Grob za savršenu ranu
 Jurak ot Petrof 43

PROZA

Kitovsko dupe Maja Hrgović 44

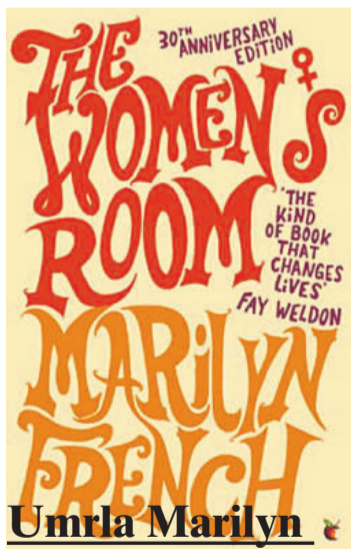
NATJEČAJ

Slon Mario Surjak 45
 Pretrpana su mi sjećanja
 Irena Bočkai 45

Program blokade Filozofskog fakulteta

Za vrijeme blokade Filozofskog fakulteta neprestano se odvija bogat program alternativne nastave. U trećem tjednu blokade uz svakodnevno kino, edukativne radionice, diskusije, gostujuće predavače i dr. imali smo priliku čuti i Deana Dudu i Viktora Ivančića, koji su govorili na temu *Mediji i blokada*. Osvrnuli su se na dinamiku praćenja blokade u medijima, ali i na taj prostor prikazivanja stanja u društvu općenito. U drukčijem tonu treći tjedan blokade obilježili su i Boris Dežulović i Predrag Lucić, koji su svoj nastup potpore studentima održali u prepunoj najvećoj dvorani Filozofskog fakulteta pod naslovom *Melodije novca i Primorca*. Uz podršku mnogih predavača koji su mahom zagovornici ciljeva i metode studenata u borbi za svima dostupno obrazovanje, održala se i tribina *Protiv besplatnog visokog obrazovanja*, na kojoj su predavači bili Pavel Gregorić, Darko Polšek, Nino Raspudić i Aleksandar Štulhofer. Inače, za trajanja blokade svi su programi otvoreni za sve zainteresirane kao i plenum koji se održava svake večeri u 20 sati, a pravo imaju sudjelovati svi, bili oni studenti Filozofskog fakulteta ili ne.

Umrla Marilyn French

Marilyn French preminula je u svom domu u New Yorku u 79. godini života. Spisateljica i feministkinja postala je poznata nakon objavljivanja svog prvog romana *The Women's Room*, koji je izašao 1977. i učinio je jednim od simbola feminističkog pokreta. Knjiga je prodana u dvadeset milijuna primjeraka te je prevedena na brojne svjetske jezike, a smatra se i jednim od pet romana koji su najzaslužniji za promjenu

uobičajenog ženskog poimanja sebe. Roman prati put glavne junakinje, koja od submisivne kućanice postaje borac protiv muške dominacije. Roman sadrži i autobiografske elemente. Naime, autorica se također morala suočiti s bijegom iz nesretna braka kao i

s pomaganjem svojoj kćeri, koja je bila žrtva silovanja. French je također i autorica poznate knjige *From Eve to Dawn: A History of Women*, u kojoj piše o tome da je povijest zapravo skup konstrukata koji žene lišava njihove prošlosti, ali i sadašnjosti i budućnosti. Osim po svojim romanima, Marilyn French bila je cijenjena i na polju feminističke kritike.

3. Festival židovskog filma Zagreb 2009.

Festival židovskog filma Zagreb održat će se od 24. do 28. svibnja 2009. u kinu Europa. Treću godinu zaredom glavni program Festivala prikazat će hrvatskoj publici čitav niz novih, kvalitetnih filmova koji obrađuju židovsku tematiku, fokusirajući se na pitanja vezana uz kulturu, jezik, povijest te položaj Židova u današnjem društvu. Tijekom pet festivalskih dana bit će prikazano više od dvadeset filmova strane i domaće produkcije. Festival će također obilježiti i dodatni sadržaji: filmska radionica s renomiranim profesorima i filmskim djelatnicima iz Hrvatske i iz inozemstva, edukacijski program za učenike osnovnih i srednjih škola, popratna izložba i egzotični glazbeni program. Počasni predsjednik Festivala jest gospodin Branko Lustig, poznati filmski producent i višestruki oskarovac. U edukacijski program 3. Festivala suvremenog židovskog filma uvršteni su igrani film *Dječak u prugastoj pidžami* i zapažen dokumentarni film *Moramo se sjećati*. Film *Dječak u prugastoj pidžami* (*The Boy in the Striped Pajamas*), redatelj Marka Hermana, snimljen u produkciji Walt Disney studija, bit će prikazan 14. svibnja u 15 sati, u Centru Kaptol. Radnja

filma odvija se za vrijeme Drugoga svjetskog rata i ispričana je iz perspektive osmogodišnjeg dječaka Brune, koji je sin zapovjednika logora. Nakon projekcije filma Branko Lustig održat će kraće predavanje o svom djetinjstvu u najzloglasnijim nacističkim logorima te razgovarati s publikom. Film *Moramo se sjećati* (*We must remember*), kojega su autori šesnaest srednjoškolaca, bit će prikazan 25. svibnja u 12 sati, u kinu Europa. Mladi su filmaši dokumentirali to mračno razdoblje prošlog stoljeća tako što su snimali mjesta najstrašnijih zločina, logore Dachau, Auschwitz i Birkenau. Dodatnu snagu daju mu iskustva učenika za vrijeme putovanja i razgovori s njemačkim vršnjacima o tome što se dogodilo za vrijeme Holokausta. Film je premijerno prikazan na Jewish Film Festivalu u San Diegu u veljači ove godine, a potom su ga škole u San Diegu i na Floridi uključile u nastavu o Holokaustu. Nakon filma bit će organizirana diskusija publike s autorima filma: studentima, producentom i redateljem.

Natječaj za scenarije kratkometražnog filma

Nisi Masa, mreža europskih filmskih udruga mladih, organizira četvrtu godinu zaredom i u Hrvatskoj natječaj za scenarije kratkometražnog filma za autore od 18 do 28 godina starosti. Ove godine natječaj je organiziran u 21 europskoj zemlji, a u Hrvatskoj ga organizira jedna od podružnica Nisi Mase, Palunko, koji je projekt Hrvatskog filmskog saveza posvećen promicanju scenaristike. Specifičnost je tog natječaja što su, osim autora, mladi i članovi ocjenjivačkih žirija. Ove godine u hrvatskom žiriju bit će pobjednici prošlih Palunkovih natječaja i radionica, Vedrana Klepica, Filip Peruzović i Uroš Živanović. Tema ovogodišnjeg natječaja, Tabu, odbrana je jer autorima pruža široke mogućnosti interpretacije na formalnoj i sadržajnoj razini. Od autora se očekuje da te mogućnosti što kreativnije iskoriste i pritom samu temu ne pretvore u svojevrsni tabu. Za nagrade na nacionalnom nivou pobrinut će se Palunko i Hrvatski filmski savez, koji će i ove godine posebno nagraditi autore tri najbolja domaća scenarija knjigama, pretplatom na *Hrvatski filmski ljetopis* te godišnjim iskaznicama za filmske programe u kinu Tuškanac. Na europskom nivou dodjeljuje se dvanaest nagrada. Autori dvanaest najboljih scenarija osvojit će sudjelovanje na *European*

Short Pitch radionici u Francuskoj, čiji su polaznici bili i Vedrana Klepica i Filip Peruzović, dva prethodna pobjednika na razini Hrvatske. Scenariji koji se prijavljuju moraju biti originalni (ne smije se raditi o adaptacijama ili preradama postojećih djela), mogu biti napisani na bilo kojem od službenih jezika natječaja (dakle i na hrvatskom) te ne smiju sadržavati više od 20 tisuća znakova (uključujući interpunkciju i razmake). Natječaj traje do 31. srpnja 2009. godine.

Alternativni ekonomski modeli

U ponedjeljak 18. svibnja u 19 sati u sklopu programa Subverzije u net klubu Mama raspravljat će se na temu alternativnih ekonomskih modela. "Vladajući ekonomski sistem određuje što će se proizvoditi, od čega, na koji način, tko će proizvoditi, za koga, na koji način će se distribuirati... U tu mrežu upleteni smo svakodnevno, skloni smo je prihvatiti zdravo za gotovo, te često niti ne shvaćamo koju ulogu ima u našim životima, kao niti koju ulogu naši životi imaju u toj mreži. Razvili su se mnogi modeli alternativnih ekonomija koji uglavnom svaki za sebe odgovara tek jednom segmentu vladajućeg sistema (npr. *fair-trade* odgovara na pitanja tko, kako i od čega će se proizvoditi, no druga strana priče – za koga, te kako će se proizvodi distribuirati nije riješena). Pregled alternativnih ekonomskih modela trebao bi pomoći boljem shvaćanju djelovanja vladajućeg, te ponuditi neke konkretne prijedloge primjenjive u vlastitom životu." Radionica je zamišljena kao povod za diskusiju i zajedničko promišljanje.

Monte Paradiso ide dalje

Između 31. srpnja i 1. kolovoza u bivšoj pulskoj vojarni Karlo Rojc sedamnaesti će se put održati legendarni underground-punk festival Monte Paradiso. O samom programu još se ne zna puno, no među zasad potvrđenim bendovima nalaze se imena poput nizozemskih Vita-min X, švedskih Avskum, finskih Rattus i talijanskih bendova Nabat i EU's Arse. Od domaćih sudionika zasad poznata imena jesu: Reanimacija, Mikrofonija, Bud Spencer. Prema dosadašnjim procjenama ovo izdanje festivala moglo bi biti najbolje dosad.

KOGA BRIGA ZA DANTEA I BOZONE

USVOJI LI SE U ZNANOSTI I VISOKOM OBRAZOVANJU TRŽIŠNA LOGIKA, BILO NAPLATOM ŠKOLARINA BILO FORSIRANJEM "TRŽIŠNO ISPLATIVIH" STUDIJSKIH PROGRAMA I ZANEMARIVANJEM SVIH DRUGIH, PRIJETI NAM STRAŠAN SCENARIJ. PO TOJ "LOGICI" ISPLATIVOSTI, KRATKOROČNOJ I KRATKOVIDNOJ, NAJPRIJE BI TREBALO ZATVORITI BOGOSLOVNI FAKULTET

SNJEŽANA HUSIĆ

Tek četvrtoga dana blokade redovne nastave na zagrebačkom Filozofskom, kojem su se ubrzo pridružili i drugi fakulteti širom zemlje, oglasio se naposljetku resorni ministar Dragan Primorac. Ogdanjenjem svog ukazanja jasno je odredio ne samo ritam vladajućih osvrta na studentsku, a dijelom i profesorsku "smetnju", nego i potvrdio temeljni, omalovažavajući stav dominantne politike prema obrazovanju, akademskoj zajednici u cjelini i, posebno, prema studentima. A takav je stav svoj odjek našao i u reakcijama dijela medija – odjek koji je katkada izražen kao olovna tišina. Još odzvanja šutnja kojom je studentske prosvjede popratila, to jest odbila popratiti, Tončica Čeljuska, urednica dnevnika na HTV1 u subotu 25. travnja 2009., u 19.30 sati. Bio je to šesti dan blokade fakulteta, tisuće sudionika u procesu prijenosa i stvaranja znanja prosvjedovale su prekidom tog procesa, a gospođa Čeljuska odlučila je posve ih ignorirati te svojom šutnjom proglasiti za društvo posve nevažnima i njihov rad i njihovo nezadovoljstvo. Ali zato je nacija, u istom dnevniku, nadugo i naširoko izviještena o odbijci na Himalaji.

Nije mi ni na kraj pameti podcjenjivati alpinistice, naprotiv; naravno da su zaslužile svoje minute u dnevniku javne televizije. U ovoj su se priči našle ni krive ni dužne, a to im je priuštila Tončica Čeljuska, odabrana tek kao jedan od rječito šutljivih primjera omalovažavanja znanja u "društvu znanja".

TIHA PLJUSKA "DRUŠTVU ZNANJA" U naponu studentske pobune bilo je blokirano 20 fakulteta u nevelikoj Hrvatskoj, pa i cijela sveučilišta. Reakcija vlasti i dijela medija može se svesti na: "Pa, što onda?" Što bi zemlja time mogla izgubiti? Premijer Sanader, ministar Primorac i brojni drugi ponovili su floskulu o "društvu znanja" toliko puta da su dio ljudi valjda uspjeti uvjeriti da je Hrvatska u tolikoj mjeri društvo kapilarno i dubinski prožeto znanjem da mu studenti i profesori uopće ne trebaju. Ako je Dragan Primorac doista povjerovao u vlastitu obmanu o "društvu znanja", jedno je sigurno: za ministra ono je negdje drugdje, nije među studentima i profesorima.

Zamislimo sada da je u znak prosvjeda zaustavljena proizvodnja u velikoj dijelu mesno-prerađivačkih pogona: začas bi se sastala Vlada, razletjeli bi se ministri po cijeloj zemlji, u tren oka bile bi donesene uredbе, pisali bi se novi zakoni ili dopune i izmjene postojećih tako da bi se dimilo iz zakonodavnih tipkovnica, u hipu bi se izvanredno sastao i Sabor da usvoji novu zakonsku regulativu, znojio bi se Šuker da u proračunu pronade sredstva za rješenje problema. I zabrinuta javnost ne bi morala tjednima čekati to zahuktavanje svekolikog institucionalno-medijskog aparata kako bi opet mogla mirne duše sjesti za stol i smazati svoju dnevnu porciju proteina.

Međutim u trećem tjednu blokade studenti još čekaju da ih netko uopće uzme u obzir. Da smo farma pilića u štrajku, nagle dali bismo se i naslušali resornog ministra toliko da bismo na koncu uglas zapijukali preklinjući ga da se prestane baviti nama; ovako preostalo je tek ustanoviti da je "u zemlji znanja nestao ministar obrazovanja". Podcjenjivanje i ignoriranje nisu novost i odavno smo shvatili da je "društvo znanja" jedna od najvećih marketinških prevara plasiranih u ovoj zemlji; zato su studenti i krenuli blokadu, jer su se na prethodne njihove pristojne molbe mjerodavni složno oglašili. No čini se da ipak nismo pojmi

stvarne, jezive dimenzije prevare, pa se onda može reći da strukture moći podcjenjuju nas, ali također da smo i mi podcijenili razmjere njihova cinizma i njihove sposobnosti podcjenjivanja onih kojima bi trebali služiti i za svoje postupke odgovarati.

ZEMLJA ODLIKAŠA A onda, dalje, da smo farma pilića u štrajku, bi li itko pitao jesu li pilići izvrsni i uspješni, hoće li sutra biti meso I. ili II. klase? Ovako, međutim, moćna su usta puna izvrsnosti i uspješnosti. Kada o zahtjevima da se besplatno obrazovanje omogućiti samo najboljim studentima progovore političari, novinari i ini izvan akademske zajednice – a pritom mahom pripadnici generacija koje nisu plaćale školarine – trebalo bi im doviknuti: "Indeks na sunce!" Je li moguće da živimo ne samo u zemlji znanja, nego štoviše u zemlji odlikaša, samo nam je to promaklo?

U tom zboru, koji bi studentima naplaćivao "neuspješnost", najtužnije je ipak što su neki glasovi profesorski. Uostalom, da je i on profesor, javnost je podsjetio i ministar Primorac (doduše, na prvom mjestu "američki profesor"). Pod parolama izvrsnosti i uspješnosti na studentske se zahtjeve oglašio i dio hrvatskih profesora, kao da ovoj zemlji trebaju samo genijalci, pa onda neka ostali živalj mediokriteta plaća, jer društvo od njih neće imati nikakve koristi. Takav odnos prema studentima, prema bilo kojem ljudskom biću, u meni izaziva jezu; to nije elitizam, to je diskriminacija.

Pređa mnom je prijavnica za ispit; ispod crte na koju se upisuje ocjena, piše: "uspjeh na ispitu". Jedna jedina riječ i brojka koje mogu upisati na crtu, a koje su u stanju taj "uspjeh na ispitu" pretvoriti u neuspjeh, jesu: nedovoljan (1). Sve ostalo oznaka je uspješnosti. I ako bi netko trebao znati da je na fakultetu vrlo često i dvica golem uspjeh i da se za nju treba pošteno namučiti, onda su to profesori – uključujući ministra. Ne zagovaram, dakle, dijeljenje ocjena šakom i kapom, naprotiv: kriterija mora biti, i moraju biti dovoljno strogi i dosljedni kako bismo ispunili svoju nastavničku odgovornost prema društvu i osigurali da tom društvu jednoga dana dostojno služe i oni koji su nakon ispita sretni zvali roditelje da im se pohvale dvicom.

POREZ NA LOŠE RODITELJSTVO Nekoga je možda začudilo jedno od prvih pisama podrške studentima Filozofskog fakulteta u Zagrebu, koje je uputilo kabinsko osoblje zrakoplova Croatia Airlinesa. No kao nastavnica na tom fakultetu znam da neće svi moji studenti biti znanstvenici, profesori, ili provoditi Dantea; ne samo zato što im nešto drugo bolje leži, nego i zato što nema uvijek i posvuda mjesta za sve koji bi to zaslužili. I zato će neki od njih raditi i kao spomenute stjuardese i stjuardi, mahom bivše studentice i studenti Filozofskog, sa znanjem više stranih jezika, ili kao turistički vodiči i animatori, poslovne tajnice, producenti, urednice i voditelji televizijskih i radijskih programa, u izdavaštvu, knjižarstvu, bibliotekarstvu. I bit će vrijedni članovi zajednice bez obzira na to ima li u njihovim indeksima i pokoja dvica ili sve pršti od petica.

Osim toga, kako znati i unaprijed odrediti tko će u svojoj struci i u svom poslu, ma o kojem se poslu radilo, jednoga dana dosegnuti vrhunac? Trebalo bi biti jasno da je za nekoliko budućih perjanica najuže struke potrebno obrazovati i odgojiti još stotine

— PODCJENJIVANJE I IGNORIRANJE NISU NOVOST I ODAVNO SMO SHVATILI DA JE "DRUŠTVO ZNANJA" JEDNA OD NAJVEĆIH MARKETINŠKIH PREVARA PLASIRANIH U OVOJ ZEMLJI —

dovoljno stručnih, za brojne druge poslove koji iziskuju sveučilišnu naobrazbu i koji su zajednici potrebni.

Povrh svega, proglasiti većinu hrvatskih studenata, koji uredno izvršavaju svoje obveze, nedovoljno uspješnima ili nepotrebнима, također je uvreda njihovim roditeljima. Mate Kapović govorio je o školarinama kao "porezu na budale" zato što dio studenata i njihovih roditelja još jednom plaća ono što su svi porezni obveznici već platili. Školarine su, nažalost, u svjetlu priča o izvrsnosti i uspješnosti, također porez na budale u još jednom, strahotno diskriminacijskom smislu, jer tako se roditeljima govori ili da im je manjkav genetski materijal od kojeg su im načinjena djeca, ili da nisu bili u stanju odgojiti ih kao marljive i odgovorne ljude – pa neka plate te grijehe. A ako je u proteklih 17 dana išta postalo jasno, onda su to pamet, artikuliranost, hrabrost, plemenitost i nesebičnost velikog dijela hrvatskih studenata, zbog čega bi njihovi roditelji, nastavnici i cijelo društvo trebali biti samo beskrajno sretni i zahvalni.

PARAZIT DUHA NA ZDRAVOM TKIVU KAPITALA Uz tu jezivu naplatu lošeg roditeljstva, koja se insinuiru u privilegiranju malobrojnih "uspješnih" nasuprot većini studenata – navodno neuspješnih, usprkos svim njihovim uspjesima na ispitima – komercijalizacija znanosti i visokog obrazovanja povlači za sobom još jednu dalekosežnu katastrofalnu posljedicu po cijelo društvo, a to je zatvaranje danas teško prepoznatljivih ili čak neprepoznatljivih mogućnosti.

Usvoji li se u znanosti i visokom obrazovanju tržišna logika, bilo naplatom školarina bilo forsiranjem "tržišno isplativih" studijskih programa i zanemarivanjem svih drugih, prijeti nam strašan scenarij. Po toj "logici" isplativosti, kratkoročnoj i kratkovidnoj, najprije bi trebalo zatvoriti Bogoslovni fakultet. Nakon susljedna proglašavanja "nepotrebнима" filozofa, kroatista, talijanista i ostatka humanistike, neumitno bi bilo uskraćivanje sredstava za bazična istraživanja na području prirodnih znanosti i za školovanje, primjerice, budućih fizičara. Jer kako bi kapital, državni ili privatni, mogao u jednom ljudskom vijeku naplatiti ulaganja u istraživanja elementarnih čestica kad je i samim znanstvenicima uglavnom posve nejasno kamo bi njihov rad mogao odvesti? Mnoga bazična istraživanja u prirodnim znanostima naći će svoju primjenu tek u nekoj daljoj budućnosti; neka od njih možda neće nikada. No znanstvenicima koji ih provode to je često i nužno posve nejasno i nepredvidljivo, i sumnjam da bi išta jasnije moglo biti bilo poduzetnicima koji bi ulagali u znanost bilo državnim planerima zadojenim kultom tržišta. Bit znanosti i jest istraživanje nepoznatog i nedovoljno poznatog, pa je onda nemoguće predvidjeti kakve bi koristi jednoga dana moglo biti od nečega o čemu danas nemamo pojma ili čak još ne znamo ni da postoji. Gdje bi, primjerice, bio Kopernik, i svi mi zajedno s njim, da mu je tržište određivalo čime će se baviti?

Bilješke iz zadnje rupe na svirali, zaključno sa srijedom 6. svibnja 2009., sedamnaestim danom blokade na Filozofskom fakultetu u Zagrebu; sve što se dogodilo poslije nužno je ostalo izvan ovoga teksta.

BORISLAV MIKULIĆ

VOLJA ZA SVE, A NE VOLJA SVIH

U SVJETLU AKTUALNIH STUDENTSKIH AKCIJA REDOVITI PROFESOR NA ODSJEKU ZA FILOZOFIJU FFZG-A GOVORI O OPRAVDANOSTI I LEGITIMNOSTI NJIHOVIH ZAHTJEVA I METODA, CINIZMU INSTITUCIJA, BAUKU DIREKTNE DEMOKRACIJE, MEDIJSKOM TRETMANU INICIJATIVE, NJEZINIM RAZLIČITIM ASPEKTIMA I IMPLIKACIJAMA

MARKO POGAČAR I STIPE ČURKOVIĆ

Od prvog dana blokade podržali ste zahtjeve studenata i metodu kojom se još služe ne bi li se izborili za njihovo ispunjenje. Neki vaši kolege, profesori s Odsjeka za filozofiju FF-a, opetovano su metodi osporavali legitimitet. Smatrate li Vi zahtjeve opravdanim, metodu legitimnom?

– Naravno da zahtjeve i metodu smatram legitimnim, inače ne bih podržao tu inicijativu i cijelu akciju! O ciljevima je već puno rečeno, oni nisu ni nešto novo ni nečuveno – besplatno visokoškolsko obrazovanje u javnom sektoru postojalo je i u “trulom socijalizmu” i u zapadnoevropskim državama ili tzv. društvima blagostanja, a u veliku broju evropskih država postoji i danas. Interesantan je primjer Njemačke, od petnaest saveznih pokrajina, koje u području kulture i obrazovanja imaju zapravo konfederalan status, samo je šest uvelo studentske participacije u troškovima studija, a devet ima samo upisnine. Svaka je njemačka pokrajina kao jedna omanja evropska država, tako da onom broju država s besplatnim visokim školstvom treba, kako se kaže, “pisati jedan, pamtiti devet”! Hoću reći, sadržaj zahtjeva studentske inicijative nije ništa nečuveno. Međutim taj “retro”-zahtjev već samim svojim ponavljanjem izražava nekoliko momenata koji mu daju karakter radikalno novog ili zapravo začudnog, jer pretpostavlja ili povlači za sobom fundamentalnu redefiniciju društvenih prioriteta, odnosno reviziju neoliberalističkog karaktera društva, i time podriiva psihološki okvir “mogućeg”, “realnog”, “ostvarivog”. Jedan moment jest artikulacija politike obrazovanja kao politike za sve. To je za mene najradikalniji novum te akcije koji premašuje

čak i antikapitalistički sadržaj. Zahtjev nije zapravo antikapitalistički, nego postavlja kapitalizmu pravila igre od kojih je država odustala. To je pravilo “za sve”, dok je socijalna država izručila stara pravila igre na raspolaganje “nekima”.

Zašto ne “antikapitalistički”...

– Pa zato što sve jači “kapitalistički moment” u obrazovanju, odnosno komercijalizacija obrazovanja ili izvrgavanje javnog obrazovnog sektora uvjetima tržišta, s kolanjem novca iz državnog budžeta, iz intelektualnih usluga koje fakulteti i instituti daju privrednom sektoru, i konačno iz školarina studenata kao primarnih potrošača te uslužne djelatnosti, treba dovesti u funkciju općih društvenih interesa kao što je upravo obrazovanje. Ili jednostavnije rečeno – tajkune treba natjerati da plaćaju poreze na ekstraprofite koje stječu u ovom društvu, jer je stabilno demokratsko društvo ono što u Evropi, SAD-u, Japanu, pa i Indiji omogućuje njihove ekstraprofite, a drugdje na Istoku to su vojne demokrate. Kina je sada paradoksalan slučaj sinteze partitokracije i profiterskog poduzetništva; to znači da kapitalizam kao način privredivanja i komunizam kao sustav vladanja mogu ući u “neprincipijelnu koaliciju”. Kakve su posljedice po društvo, to je drugo pitanje. Dakle, za moje razumijevanje, u ovoj akciji nije primarno ili nije samo riječ o antikapitalističkom protestu. Obrnuto, princip akcije je pozitivan – to je ponovna artikulacija univerzalne politike ili politike za sve, premda se radi o naoko partikularnu sektoru obrazovanja, i to još partikularnije, o visokoškolskom obrazovanju. Riječ je dakle o načinu univerzalizacije partikularnog, i odatle proizlazi i problem metode.

TRIK DELEGITIMACIJE PRAVA

Osujećeni gurui...

– Pa, treba znati da su ti “neki profesori s Odsjeka za filozofiju”, koje vi spominjete, a to je Žarko Puhovski, govorili razne koještarije. Na pripremnom javnim tribinama inicijative tvrdio je da obrazovanje nije pravo nego privilegij, što je potpuno voluntaristička kontrafaktička tvrdnja, isisana tko zna odakle, iz privatno-psiholoških idiosinkrazija tog čovjeka-institucije s hipertrofiranim pravom javnosti. Kad je počela akcija, tvrdio je da je ona “legitimna, ali nedemokratična”. Onda je u njegovu

profesorskom carstvu akcija postala siledžijska i kriminalna jer ste ga natjerali da “krši zakon” time što ne izvršava radnu obavezu nastavnika. Konačno, u njegovu mentalnom svijetu akcija nije bila dovoljno radikalna, vi ste za dotičnog revolucionara “impotentni”; ispod razine ‘68. To je dakle govor uvrijeđena, osujećena gurua, subjekta koji za sebe samoga pretpostavlja da zna, ali nije shvatio da vaša akcija nije ponavljanje ‘68, kao što to nisu shvatili ni mnogi drugi.

Kao što se vidi iz toga niza njegovih cikcak izjava, riječ je o pseudoargumentu koji sadrži trik delegitimacije prava na prosvjed pozivanjem na ono liberalno načelo da je sloboda ili pravo svakog pojedinca ograničeno slobodom ili pravom drugog – što znači, vaše pravo na prosvjed ograničeno je mojim pravom da ne budem uznemiravan! Ne možete praviti revoluciju jer to narušava građanski mir ili kućni red. To nije samo argument liberalnih “lijepih duša”, to je vučji trik pod ovčjom kožom, jer je dotični dežurni komentator svega i svačega dao šlagvort i smjernicu dekanu Filozofskog fakulteta, a vjerojatno i rektoru Zagrebačkog sveučilišta, kako da delegitimira studentsku akciju upornim ponavljanjem fikcije kako akciju ne podržava “većina studenata”. To je smisao one prividne kategorijalne konfuzije u glavi profesora političke filozofije kako bi plenum bio legitiman samo ako na njemu sudjeluje svih “9000 upisanih studenata”, a nema ih toliko, i odatle potječe i akcija uprave FF-a s online-referendumom. Cilj je samo delegitimirati plenum, što znači da je pravi trn u oku svima plenumski model odlučivanja ili tzv. “direktna demokracija”. Ona je ta koja delegitimira reprezentativni delegatski sustav parlamentarne demokracije koji je ogrezao u cinizmu ne-politike i otuđenju vlasti od “svih”. Zato s jedne strane u široj javnosti postoji takva fascinacija plenumskom akcijom, jer je javnost sita “kurvinske politike”, a s druge strane otpor inicijativi i od strane političkog establishmenta.

Interpretativna subverzija...

– Dakle, smisao priče o ne-legitimnosti nije pitanje točne ili netočne interpretacije studentske inicijative, nego njezina subverzivna promjena, blokada inicijative! Bivši asistent za predmet Uvod u marksizam,

kod kojeg sam i ja slušao, nastupa sada kao agent perversije Marxove 11. teze: događaje ne treba uvijek iznova samo interpretirati, stalo je do toga da se oni promijene putem interpretativne subverzije. Isto tako perversno politički establishment pruža "gandhijevski", pasivni otpor studentskoj inicijativi. Njihov je stav otpor ne-djelovanjem, ne-vršenjem vlasti, an-arhijom, o kojoj smo razgovarali s profesorom Despotom na njegovu predavanju o *arhe* i *anarchia* u okviru vaše tribine. To jasno pokazuje da su političari odlično razumjeli poruku inicijative: studentska akcija svojim autonomnim procedurama pokazuje da je i zašto je stranačka reprezentacijska politika mrtva, i zato odgovor na akciju ne-činjenjem i ne-obraćanjem studentima znači ne-priznavanje studenata kao političkog subjekta. Ova vlast, kakva jest, ne može djelovati drugačije jer će izgubiti ono posljednje što joj je ostalo – političku kontrolu distribucije javnih sredstava i drugih stranaka. Primorac ne može doći na plenum a da već nije pao samim dolaskom! On jako dobro shvaća da je plenum izraz radikalno druge političke subjektivacije. I rektor Bjeliš je prvog dana blokade izjavio da ne želi doći jer će se naći u "inferiornij" poziciji. O tome je riječ. Taj strah za "potenciju" govori i iz lupetanja Puhovskog da je vaša inicijativa "impotentna" jer vi niste dovoljno radikalni.

Je li kategorija legitimnosti ovdje, s obzirom na prirodu zahtjeva i uvjetnu nenasilnost same metode, uopće primjerena?

– Jest primjerena, ali u drugačijem, jakom smislu riječi. Naime, legitimnost je stvorena samom inicijativom koja formulira opću volju ili volju *za sve*, a ne volju *svih* empirijskih pojedinaca. Artikulacija opće volje uvijek je konstrukcija općosti i sadrži moment uzurpacije, jer nosilac te artikulacije nužno je neko parcijalno kolektivno tijelo, a nikad doslovni svi. Nekoga može zaboliti trbuh pa on neće doći na direktnu demokraciju, ali neće zbog toga propasti plenum. Odatle legitimnost nije zajamčena količinom "svih", nego procedurom provedbe volje putem plenumske demokracije koja podrazumijeva prisutnost na mjestu odlučivanja, a ne delegatsko odlučivanje. Dakle, legitimnost ne dolazi izvana, osim ako legitimnost ne uzmemo u slabom smislu, npr. legitimno je tražiti besplatno obrazovanje u javnom sektoru jer smo ga već imali, jer ono i dalje postoji, jer je zajamčeno Deklaracijom UN-a i Ustavom Republike Hrvatske i sl.

NUŽNA TAKTIKA

O metodi

– Isto tako, što se tiče te famozne "metode", ona nije legitimna zato što je opravdana visokim ciljem, jer metoda – to nije naprosto blokada. Metoda – to je direktna demokracija, a blokada je njezin nužni, ali taktički moment. Nužnost nije jednako legitimnost. Stoga se u pitanju blokade ne radi o problemu "legitimnosti" – nijedno sredstvo ne može biti opravdano svrhom – nego o procjeni nužnosti ili primjerenosti ili svrhotnosti jednog aspekta metode. Taj odnos metode i cilja uvijek je deliberativan i riskantan. Naime, razlika između partikularnog problema, tj. besplatnog visokog obrazovanja u javnom sektoru, a to je jedno pitanje pored npr. zdravstva, i univerzalizacije toga problema na razini opće zajednice otvara prostor "nasilja". Taj razmak, koji tek treba ukinuti univerzalizacijom partikularnog, možemo kopati još dublje gundanjem o tome kako u plenumu ne sudjeluju ukupan broj upisanih studenata pa zato, navodno, nije legitiman. To je cinizam političke pseudoteorije, tipičan za liberalni Zapad. Možemo burgijati protiv toga i etički, npr. iz pseudobudističke perspektive, govoreći

kako je svako ustrajavanje na nečemu za pravo egoizam, "prijanje", strast, žed i izvor patnje koja prijeći put do istinskog izbjavljenja. To je, dakako, pseudobudistički jer rani budizam ima drugačiji odgovor koji je potpuno "plenumski": stvar do koje nam je stalo postoji samo onoliko koliko smo joj predani; nema izbjavljenja iz svijeta bez puta izbjavljenja, bez prolaženja kroz svijet, jer čak su i najveći asketi najčešće samo tašte egzistencije.

Dakle, ono univerzalno nije uopće sadržano samo u cilju pod nazivom "besplatno obrazovanje za sve"; nego u pristajanju na način odlučivanja o tome. Metoda je legitimna zato što je radikalna u koncepciji, a ne u jednom taktičkom potezu. Taktika je nužna ili nenužna, primjerena ili neprimjerena, ali svakako uvijek podliježe reviziji kroz vrijeme. S njome ne smije stajati ili pasti cijela "metoda". Metoda nikad nije "cijela" kao ni istina.

Jednostavnim, jasno artikuliranim studentskom zahtjevu nadležne instance odgovaraju retorikom "nerazumijevanja" i konstantnim prokazivanjem studenata i involviranih profesora kao idealističkih utopista, a spomenutog zahtjeva kao nerazumnog, jer "ništa nije besplatno". Je li tu riječ o novoj strategiji političke pacifikacije ili jednostavno o ignoranciji i nekompetenciji nadležnih struktura?

– Zahtjev je posve jasan, ali nije u svim izjavama za medije jednoznačno iskazan. Npr. formulacija "potpuno javno financiranje obrazovanja" nije adekvatna formulacija za ono što se hoće reći, a to je "potpuno budžetsko financiranje javnog obrazovanja". No nerazumijevanje tu nije stvar intelektualnog deficita ili nedostatka komunikacije, obaviještenosti i sl. Naprotiv, svi su pre-informirani, i to u dvostrukom smislu: sadržajno, svi znamo što znači besplatno obrazovanje – obrazovanje bez dodatna plaćanja školarina ili participacija u troškovima studija na sveučilištima povrh svih onih životnih troškova koji ulaze u troškove studiranja, kao što su stanovanje, studentska pomagala, literatura, pa i sudjelovanje u studentskom socijalnom životu. Nerazumijevanje je etički stav, neprepoznavanje kao nepriznavanje. Kad netko krene od stava da "ništa nije besplatno"; taj je ili debil ili pokušava debilizirati sugovornika. To smo vidjeli, resorno ministarstvo se prvo oglasilo preko jednog takvog, koji je studente proglasio "dječurlijom", a sâm govori kao brbljavo dijete koje je netom progovorilo. Onda je netko ipak shvatio da to tamo nije dječurlija, nego nešto odraslije i opasnije pa je državni tajnik u ministarstvu Radovan Fuchs na HTV-u posegnuo za ideološkom diskvalifikacijom kao da se radi o neokomunističkim militantima. To što se vi, ta "djeca", niste previše zbudili zbog tih diskvalifikacija, govori samo o tome da one potpuno promašuju vašu priču. Ignorancija i inkompetencija "nadležnih struktura" ponovo je dio političke pacifikacije ne-djelovanjem, ne-odgovaranjem na izazov! Oni ne smiju drugačije jer tada neće "vladati".

Ovih smo dana svjedoci da se zakon o povećanju ovlasti policije upućuje u hitnu saborsku proceduru. S druge strane, studentski zahtjev za besplatnim obrazovanjem svaki put iznova biva atomiziran na tehničko-pravna zamjenska pitanja o onome što je unutar postojećeg zakonskog okvira tobože jedino moguće. Dakle s

jedne strane imamo političku volju koja se bez međukoraka i birokratskog zatezanja direktno prevodi u promjenu legislativne, a s druge disperziju političkog zahtjeva na birokratsko-pravnu mikrorazinu sve do brisanje njegova izvornog političkog smisla. Pierre Bourdieu je u kontekstu neoliberalizma govorio o "odumiranju lijeve ruke države". Svjedoci smo međutim i paralelna jačanja njezine desne, represivne ruke, čiji je povećanje policijskih ovlasti izravan indikator. Ti paralelni procesi u Hrvatskoj se odvijaju pod oznakom "demokratizacije" ili tranzicijskog približavanja "demokratskim standardima". Ne funkcioniše li međutim ovdje samo ime demokracije kao šifra za njezino postepeno sužavanje, i potencijalno ukidanje?

– ŠTO SE TIČE TE FAMOZNE "METODE", ONA NIJE LEGITIMNA ZATO ŠTO JE OPRAVDANA VISOKIM CILJEM, JER METODA – TO NIJE NAPROSTO BLOKADA. METODA – TO JE DIREKTNJA DEMOKRACIJA, A BLOKADA JE NJEZIN NUŽNI, ALI TAKTIČKI MOMENT –

– Demokracija je zapravo već ukinuta ako pod demokracijom mislimo na aparat upravljanja. Stranački je parlamentarizam samo ukras države, i to ne samo u "istočnim" demokracijama gdje vladaju hunte, nego i u zapadnim, gdje su parlamentarne stranke odavno već dovoljno otvoreno postale *executive boards* politike koju određuju multinacionalni koncerni. K tome, sustavi javnog financiranja stranaka, zajedno s financiranjem crkve, u malim zemljama poput Hrvatske poprimaju kriminalno tajnovite elemente. Netko to može objašnjavati i opravdavati ovakvim ili onakvim "specifičnim kondicijama"; ali stanje je neporecivo porazavajuće: crkvene zajednice dobivaju iz budžeta upravo onoliko koliko je potrebno, prema izračunima koje izbacuju razni stručnjaci i "stručnjaci"; za ispunjenje minimalnog zahtjeva studentske inicijative, ukidanje školarina kao dodatnog troška ili glavarine na opće troškove studiranja. Ta nebriga državnog aparata za sve gore stanje u obrazovanju, unatoč upumpavanju novca u regionalna sveučilišta, koje izgleda kao dokapitalizacija javnih poduzeća prije privatizacije, postaje, naravno, groteskno neskladna prema ovoj ubrzanoj promjeni zakona u svrhu povećanja ovlasti policije, u povodu jedne pljačke novca u kojoj su poginuli policajci. Taj rizik pogibije na poslu – i građevinci pogibaju na gradilištima pa ništa od pooštravanja zakona o nelegalnom zapošljavanju! – ovdje je samo izlika za "legitimaciju" pojačanja represije koju će prosječan građanin, zabrinut za svoje pravo na ne-uznemiravanje, prihvatiti bez razmišljanja. Ako tome dodamo još i najnoviju izjavu rektora Zagrebačkog sveučilišta Bjeliša kako nakon dislokacije nastave FF-a na "druge sastavnice sveučilišta" sâm FF više neće biti prostor sveučilišne autonomije, onda to nije ništa drugo nego poziv policiji da sama odluči hoće li intervenirati protiv narušivača javnog reda i mira u kvartu!

Rektor Bjeliš time je više pokazao užasavajuću sposobnost da proizvodi krizu nego

da vodi sveučilište u trenucima krize, ali ima nešto i smiješno u tome: on je reducirao "akademski prostor" na proces nastave u kojem, kao što znamo, još dominira jednosmjernost komunikacije nastavnik-student, taj idealni poligon za izivljavanje "profesorskog" egotripa, a sve ostale nastavničke djelatnosti, kao što je konzultativni odnos sa studentima, praćenje njihova istraživanja, pa knjige i drugi resursi, nova biblioteka itd. – sve to je kao neka mrtva nekretnina koju je, eto, zaposjela tamo neka dječurlija ili, još gore, neokomunistički militanti i protivnici "izvrvnosti". To je nešto najgrotesknije što se nije moglo čak ni zamisliti da bi jedan rektor rekao!

PROBLEM AUTOKRATA

Zašto se ta eklatantna disproporcija ne problematizira javno? Ne upućuje li odsutnost takvih pitanja u javnome prostoru na odsutnost same kategorije javnosti u kantovskom smislu javne uporabe uma?

– Pa, javnost u smislu javne upotrebe uma pretpostavlja kritičku kulturu. Ona je u ovoj zemlji sistematski i planirano uništena odmah početkom 90-ih kao pseudo-univerzalističko nasljeđe koje je nadublje protivno "hrvatskom biću". U tome nisu sudjelovali samo novi ideološki komesari hrvatskog šovinizma preko HDZ-a, nego i liberalna inteligencija, velikim dijelom potekla iz sloja crvene aristokracije ili socijalističkog upravnog establishmenta, koja je tražila izliku u "objektivno egzistirajućem" ratu u Hrvatskoj, sve dok joj taj militantni šovinizam nije došao do grla. Shvatila je da ju je HDZ detronizirao oduzimanjem idejne hegemonije. Na to su odgovorili, kao što se sjećamo, idejnom protuofanzivom putem Erasmus Gilde s geslom vlast pripada onima koji imaju ideje, dakako neoliberalne, što drugo, i tako je, nakon što je priroda riješila problem autokrata Franje Tuđmana, krenula druga hrvatska tranzicija. Priča o kritičkoj kulturi zaboravljena je ili zapravo istisnuta sa scene pričom o političkoj kulturi u kojoj građanski liberali određuju što je pristojno, a što devijantno. Kritika takva kulturnog standarda politike, u kojem stranke i njihove intelektualne prikripe monopoliziraju pravo na procese univerzalizacije, smatra se hiperkritikom, retro-ljevičarenjem i sl.

Prisustvovali ste i tribini na kojoj su ugledni profesori, protivnici egalitarnog, besplatnog obrazovanja dostupnog svima, prije svega ukidanja primarnog diskvalificirajućeg cenzusa u vidu sve većih i većih školarina, pokušali argumentirati svoju poziciju...

– Najprije, lijepo je i svakako "politički kulturno" što vi s uvažavanjem oslovljavate te kolege kao "ugledne profesore". Mene užasno nervira ta hijerarhijska, feudalna retro-svijest, taj pad u "kakanijsko", provincijalno austrijsko-carsko fetišiziranje akademskog statusa u kojem svatko s malom maturom predstavlja veličinu u kvartovskoj pekari. Ja sam se akademski kvalificirao u Njemačkoj gdje je takav pseudo-feudalni oblik svijesti potpuno nepoznat, profesore se u pravilu oslovljava građanski, gospodin ili gospoda NN, a izraz profesor ima posve sekularan, suhoparan smisao. Za ilustraciju, jednog Gadamera za njegova života nitko u njemačkim medijima nije zvao "akademik Gadamer", a gledajte one snishodljive voditelje HTV-a koji svoje goste čak i ne oslovljavaju osobnim imenom, nego "akademike" ili "akademkinjo". To je groteskno! Najprije, "profesor" je tehnički termin koji označava s jedne strane srednjoškolskog nastavnika, a na sveučilištu označava rang ili status u platežnoj klasi. Dvojica od četvorice spomenutih

uglednika na tribini uopće nisu profesori, dok druga dvojica to jesu nominalno. Što se tiče stvarnosti te "ugledne profesure", to je upravo pitanje one "javne upotrebe uma," koju ste naprijed spomenuli, a ona pokazuje bezum profesorske zdravorazumske pameti.

Jasno artikuliranih argumenata, međutim, baš i nismo čuli. Ne čudi li da manje ili više otvoreni reprezentanti neoliberalne paradigme unutar akademskog miljea postaju sve manje i manje sposobni argumentirano artikulirati vlastitu poziciju (sa svim njezinim konkvencama), već se ona utemeljuje kao neproblematično, "zdravorazumsko" reprezentacijsko ishodište?

– Tamo nije bilo baš nikakvih argumenata, nego, kao što sam rekao, od jednog kolege sa zvanjem profesora čuli smo samo grotesknu konfuziju oko shvaćanja studentske inicijative. Kao da se njome zahtijeva univerzalno besplatno obrazovanje za svakog kome to padne napamet, što ne postoji valjda ni u naftaskim šekikatima poput Bahraina, a ne potpuno financiranje visokog obrazovanja u javnom sektoru. Taj mehanički-liberalno misleći inteligent tvrdi da se takvim zahtjevom stvara monopol i time sprečava "ljudsko pravo" na privatnu inicijativu. Pod time se može misliti samo osnivanje privatnih sveučilišta s pravom javnosti, ali on ne pita zašto se u Hrvatskoj ne dopušta osnivanje privatnih sveučilišta, nego se multipliciraju javna da bi bila privatizirana. Isto tako, umjesto umne argumentacije čuli smo od jednog docenta s filozofije jednu *ad hoc* analizu loše empirije hrvatskih sveučilišta, sve sâma opća mjesta i truizmi o netransparentnu trošenju proračunskog novca, kriterijima izvrsnosti, nužnosti ograničenja upisnih kvota, ali ta njegova "analiza" loše empirije uperena je jasno protiv vaše inicijative, koja hoće promijeniti upravo tu lošu empiriju. Zanimljivo je, međutim, s koje je pozicije on govorio! Pa dotični kolega, koji je poznat po tome što sâm sebe reklamira kao hodajuću izvrsnost na dvije noge, govorio je jasno s pozicije umišljena budućeg državnog tajnika: "Mi nemamo novac za to!" To "mi" je, dakako, država! Od profesora sociologije seksa čuli smo sve same aksiome socijaldarvinizma, koji su samo skup pretpostavki, logički faličnih u rasponu od "neosigurane tvrdnje" do "ne slijedi." To je skup pretpostavki jedne ideološke doktrine, tj. jednog vjerovanja, a sloboda toga vjerovanja ograničena je mojom slobodom da vjerujem u neke druge aksiome. Ako to predstavljate kao argumente, onda fingirate ne samo da je to racionalno nego da su i argumentacija o tome i uvjeravanje drugih samorazumljivo racionalni. Kao što dotična gospoda kolege ne dovode u pitanje svoje besplatno visoko obrazovanje stečeno ili u socijalizmu ili lokalnim stipendijama za inozemstva, tako sada ne dovode u pitanje ni neoliberalno platežno školovanje u kojem ga kapitaliziraju. Što god bilo vladajući sistem, oni su uvijek "gore".

IDEOLOŠKA KRITIKA SUSTAVA Akademске institucije, pa i ona s nedvojbeno najvećim simboličkim kapitalom u smislu generiranja društvene promjene, Filozofski fakultet, sve se više prešutno odriču svoje društvene funkcije. Konstantno unutarinstitucijsko "mijenjanje strana" s obzirom na kadrovske personalne i političke interese dovodi do ozbiljne delegitamacije institucije kao aktivna dionika društvenog polja...

– Ne, varate se, institucije jesu aktivni sudionici društvenog polja, samo ne u onom smislu u kojem biste vi to željeli. Institucije su dio ideološkog aparata države, njihova društvena funkcija jest da "kultiviraju" doslovno, tj. obrazuju i odgajaju, posreduju svakako i intelektualne kompetencije kao što je deskripcija i analiza fenomena, to je "kritika" u slabom smislu riječi koja na kraju uvijek izbjegava svoju finalizaciju. Hrvatska akademska zajednica već dvadeset godina ne poznaje nikakvu teorijsku produkciju; najveće medijske *celebrities* iz akademske zajednice koje su u politici ili koketiraju s njome ne objavljuju ništa, a kamoli nešto relevantno. Državni tajnik Fuchs u ministarstvu za obrazovanje navodi u svojoj akademskoj "legitimaciji" mentoriranje jednog magistarskog rada i predavačku aktivnost na diplomatskoj školi Ministarstva vanjskih poslova! Zato ono što vi mislite pod "društvena funkcija" Filozofskog fakulteta, to je kritička društvena funkcija, u smislu ideološke kritike sustava, uključujući i sustav obrazovanja.

Je li povlačenje prvotno dane podrške od strane fakultetskog vijeća rezultat spomenutog sitnog politikantstva ili upućuje i na neutemeljenost samog mita društveno-humanističkih institucija kao povlaštena lokusa artikulacije kritičke misli?

– Filozofski fakultet ne vrši kritičku funkciju, kako se kaže, "po defaultu", to je u njegovoj povijesti uvijek samo eksces, nešto što se uvijek iznova mora osvajati, to ovisi doslovno o danom trenutku, o moći razumnog uvjeravanja ili moći intrige. No karakteristično je ipak da se te "ekscesne" pojave kritičke kulture zbivaju baš na Filozofskom. To proizlazi ipak iz kakve-takve vjernosti umnoj zadaći koja je barem deklarativno upisana u samorazumijevanje humanističkih obrazovnih institucija. Sve ovisi o tome kada i koliko će se pojedinci htjeti "miješati u svoj posao" javne upotrebe uma, a ne kalkulantske pameti, i koliko će se međusobno prepoznati i solidarizirati.

Medijska reprezentacija studentske inicijative očito podliježe standardnim klišejima matrice spektakla. Gotovo svi su se viđeniji komentatori i "opinion makeri" osjetili pozvanim dati svoj obol seciranju fenomena "pobunjenog studenta", partikularizirajući studentski zahtjev do nerazpoznatljivosti i brišući ga u njegovoj punini iz

prostora javne vidljivosti koju mu navodno priskrbljuju. Je li riječ o pukoj nesposobnosti kulturno-medijskog establishmenta da uopće apsorbira ovakav tip političke problematizacije javnog interesa ili se radi o promišljenoj i orkestriranoj strategiji?

– I jedno i drugo ili ni jedno ni drugo! Naime, nije nužno pretpostaviti postojanje orkestrirane strategije. Pa, hrvatska kolumnistička scena jest prava galerija egomana, muških i ženskih, kojima je važnija njihova velika uloga u povijesti hrvatske intelektualne degradacije nego vaša mala retroakcija. Ali ne smijete zanemariti i obične obrazovne ograničenosti najvećeg dijela medijskih "opinionmejkera" koji uopće ne mogu sagledati teorijski, performativni i umjetnički karakter vaše akcije. Ni "američki profesor" u liku Dragana Primorca nije razumio vašu akciju, ali je dobro skužio da odatle prijete politička opasnost. Oni znaju da jesu mrtvi, ali to ne smiju priznati, jer će pasti u provaliju kao likovi u crtanim filmovima koji ne vide da hodaju po zraku. Posebna su priča sâmi mediji koji samorazumljivo polaze od toga da su oni cijela javnost. Vrhunac "teorijske izobrazbe" koju pokazuju agenti medija na terenu sažet je u stavu da "ne postojiš ako nisi bio u (mom) mediju." Ta pozadinska ideologija jest ono što, po mome mišljenju, proizvodi dojam "promišljene strategije". Ona nije promišljena, nego je samo nametnuta matrica.

DUŽNOST STARIJIH

Međutim usporedo s banalnom razinom interpretacije i politički polupismenim medijskim komentarima u studentskim publikacijama javljaju se izrazito afirmativni tekstovi figura poput Rastka Močnika, Borisa Budena, Viktora Ivančića, Andreja Nikolaidisa i mnogih drugih...

– Pa to je jasno, to je minimum koji se nužno mora očekivati! Ali to je uzajamna ekonomika "poklona", solidarizacije i održanja kritičke kulture. Kao što vi trebate pomoć "uglednih intelektualaca" izvana, tako i "ugledni intelektualci" trebaju autentičan medij koji vi inkorporirate. Jer vi ste prije svega "reality based" medij koji je sam sebe stvorio radikalno različitom društvenom porukom i procedurama njezine proizvodnje, tj. plenumom, tribinama, akcijama. Stoga ne vidim previše razloga studentskom divljenju profesorima, intelektualcima, publicistima, a još manje

pretjeranim zahvalama za "ekskluzive" autorima koji vas podržavaju. Tu ste sâmi uletjeli malo previše u zamku spektakla oko "dobrih" *celebrities*. Svi smo mi bez vašeg događaja gotovo spali na društvo mrtvih inteligenata u području humanistike i publicistike, koji se više ili manje uspješno prodaju kao kolumnisti. Mnogi kolumnisti jesu čist proizvod medija, bez ikakva prethodnog minulog rada u bilo kojem poslu. Kako onda mislite da vas adekvatno prepoznaju!

Studentski izazov...

– Iako vas podržavam, kako kažete, od samog početka, ne sviđa mi se zato automatski kad vam netko poručuje "Nemojte odustati, idite do kraja!": revoltiranje je jednako rizično kao i filozofija, onaj tko ne snosi posljedice nekog činjenja ne smije nikoga nagovarati na to. Dužnost "starijih" jest da vam kažu, ako uopće išta, onda: "Ne, pazite..."; i da vas podržavaju su-činjenjem. Što se mene tiče, ja sam se obrazovao na vašim tribinama i nevezanim razgovorima, slušajući i diskutirajući, i možda sam tek sad položio maturu. Velik užitek bilo mi je doživjeti kako takvo nešto "hermetično" kao što su predavanja Branka Despota, koja sam slušao prije trideset godina, savršeno odgovaraju na izazov koji ste postavili. Ja sam se davno udaljio od takva stila, ali to je izvorna snaga autentična filozofiranja koje ne dovršava i ne supstituira praksu pobune, nego se doziva s njome bez naganjanja. Naravno, mi smo i profesionalni akademski filozofi, koji sâmi ispunjavaju i razumijevaju svoje vrijeme, a za ljude "na dnu" važnija je jedna plastična boca u kontejnerima nego cijela vaša akcija, zajedno s profesorskim udjelom. Jedna prodavačica na Dolcu, Dalmatinka, rasplakala se na sâm spomen vaše studentske akcije, zagrabila je odmah u hrpu smokava i projecala pitanje: "Profesore, imate li neku vezu da mi se 'čer zaposli. Završila je politologiju prije dvije godine, zadužila sam se za 50 000 kuna za nju i sakrivan se stalno od vjerovnika." Imate li vi neki komentar na to? Zato prema ciniizmu kolega koje ste nazvali "uglednim profesorima" nemam ništa osim gađenja. Ja sam se školovao "besplatno" i još dobio stipendiju u Njemačkoj za doktorski studij. Ta država nije tražila da joj vratim apologijom niti sam joj je dao. Vama zahvaljujem na pozivu za intervju!

BORISLAV MIKULIĆ rođen je 1957. u Račinovcima. Studirao filozofiju i germanistiku (1976 – 80) te starogrčki i indologiju (1978 – 82) na filozofskim fakultetima u Zadru, Zagrebu, Münsteru i Tübingenu; diplomirao filozofiju i germanistiku 1983. Postdiplomski studij iz filozofije završio na Filozofskom Fakultetu Sveučilištu u Tübingenu (1983 – 1987) s doktorskim radom o Heideggerovoj kritici filozofije (1987) Postdoktorsko usavršavanje (1992 – 1994) nastavio kod Hansa Joachima Krämera (antička filozofija i hermeneutika), Thomasa A. Szlezaka (antička filozofija) i Manfreda Franka (hermeneutika i filozofija jezika) na Filozofskom seminaru Sveučilišta u Tübingenu. Ukupna stručna bibliografija (do 2006) obuhvaća četiri autorske knjige, od čega tri kao izvorno pisana znanstvena rada, pedesetak većih i manjih studija, članaka, saopćenja sa skupova, komentarskih recenzija stručne literature, kritika i primijenjenih filozofskih eseja, objavljenih samostalno ili u zbornicima; također tridesetak prijevoda većih i manjih tekstova (knjiga, studija i članaka) te niz drugih stručnih i publicističkih radova.

Vi birate, ja odlučujem!

Kulturna Politika PET GODINA PROŠIRENE EUROPE

**EUROPSKA UNIJA
ISTIČE KULTURU
KAO JEDAN OD
NAJZNAČAJNIJAH
RAZVOJNIH
ELEMENATA, A
EUROPSKU KULTURNU
POLITIKU KAO VAŽNU
KOMPONENTU
MEĐUNARODNIH
ODNOSA, TE SE
NAMEĆE PITANJE ŠTO
JE POSTIGNUTO U
KULTURI**

BISERKA CVJETIČANIN

Tijekom svibnja 2009. Europska unija obilježava petu obljetnicu europskog proširenja s deset novih članica, te još dvije nove članice (Rumunjska i Bugarska) od siječnja 2007. godine. U nizu govora održanih tim povodom povjerenik Europske unije Olli Rhen ističe da je u proteklom razdoblju članstvo u Europskoj uniji bilo "sidro stabilnosti i demokracije u osjetljivim transformacijskim procesima: reforme koje je zahtijevalo približavanje Europskoj uniji povećale su osobnu slobodu i gospodarsku dinamiku u Srednjoj i Istočnoj Europi i proširile područje mira i prosperiteta na gotovo 500 milijuna ljudi" Istodobno pojačan je utjecaj Europe u svijetu, ne samo u okviru međunarodne trgovine, nego i u traženju odgovora na globalne razvojne i klimatske izazove. Proširenje je omogućilo veću trgovinu između "starih" i "novih" članica EU, koja se potrostručila, a do izbijanja financijske krize nove članice imale su snažan rast zaposlenosti (godišnje 1,5 posto).

Ti podaci nalaze se u izvještaju koji je Europska komisija uputila Europskom parlamentu pod naslovom *Pet godina proširene Europske unije. Ekonomska postignuća i izazovi* (SEC(2009) 177). U izvještaju se na sustavan način i nizom statističkih podataka iznose rezultati petogodišnjeg zajedničkog djelovanja, od poboljšanja životnog standarda i jačanja ekonomske i socijalne kohezije unutar Europske unije do novih investicijskih mogućnosti i boljih perspektiva zapošljavanja. U drugom dijelu izvještaja naglasak je na izazovima, osobito s obzirom na globalnu financijsku krizu. Lisabonska strategija istaknuta je "kao snažan katalizator strukturnih reformi"

PROGRAMI U KULTURI Možemo požaliti što se tako dobro strukturiran izvještaj o ekonomskim postignućima u pet godina proširene Europe nije pojavio i u kulturi. Europska unija ističe kulturu kao jedan od najznačajnijih razvojnih elemenata, a europsku kulturnu politiku kao važnu komponentu međunarodnih odnosa, te se nameće pitanje što je postignuto u kulturi, kakav je, kao što bi precizirao Olli Rhen, "zaključni račun" europskog proširenja u kulturi, pet godina kasnije?

Možda je razlog nepostojanja takva izvještaja u tome što su – kada je riječ o

kulturi – nove članice imale pristup kulturnim fondovima EU mnogo ranije. Već 2000. bile su prihvaćene kao partneri, a od 2001. (Slovenija od 2002.) mogle su aplicirati pod podjednakim uvjetima kao i stare članice u Programu Kultura 2000. Stoga se postojeće analize odnose na gotovo desetogodišnje razdoblje i koncentriraju na pitanje koliko su nove članice imale koristi od programa u usporedbi sa starim članicama. Dovoljno je navesti studiju budimpeštanskog regionalnog opservatorija o financiranju kulture u Istočnoj i Srednjoj Europi (*Culture 2000 under Eastern Eyes*, The Budapest Observatory, 2006), koja predstavlja statističku analizu kulturne suradnje između starih, novih i budućih članica Europske unije u razdoblju od 2000. do 2006. U nju je uključena i Hrvatska kao buduća članica. Analiza je pokazala veliku razliku u uključivanju starih i novih članica u projekte Programa. Na primjer, od ukupno odobrenih 1078 projekata samo su 116 projekata vodile organizacije iz Srednje i Istočne Europe. Studija završava konstatacijom da "za- daća punog integriranja novih članica još nije završena." Neka istraživanja također pokazuju da stare članice imaju "bolju startnu poziciju u pogledu razradenosti prijave i iskustva vođenja projekata" (Anna Riepe, 2007), ali posljednjih godina ta se razlika smanjuje ili u potpunosti nestaje, o čemu će u sljedećem razdoblju svjedočiti Program Kultura 2007 – 2012. Kulturni projekti novih članica uključeni su i u europske strukturne fondove, što je potaklo nove članice na daljnje reformske zahvate u nacionalnim kulturnim politikama.

NOVA DINAMIKA PROMJENA U KULTURNIM POLITIKAMA Uvid u kulturne politike novih članica otkriva koliko su, osobito u posljednjih pet godina, doživjele promjene kao što su internacionalizacija kulturnih aktivnosti, regionalizacija, razvoj kreativnih industrija, povezivanje poslovnog i kulturnog sektora. Pet godina proširene Europe donijelo je novim članicama veću kulturnu mobilnost, osobito

umjetnika. Već je Ugovor iz Maastrichta (1993.) naglasio "neograničenu mobilnost osoba, dobara i usluga." Europski je parlament na završetku *Europske godine mobilnosti* (2006.) definirao mobilnost kao *sine qua non* umjetnika i drugih kulturnih radnika koja treba postati sastavni dio profesionalne karijere svih Europljana. Poziv na jačanje mobilnosti u kulturnom sektoru upućen je tijekom procesa proširenja svim novim članicama EU, u pravcu "boljeg međusobnog razumijevanja i kulturne suradnje." Mobilnost u području kulture jedan je od strateških ciljeva *Agende za kulturu* (2007.) i radnog plana EU za kulturu 2008 – 2010, jer se "kulturnu raznolikost treba njegovati u otvorenosti i razmjeni između različitih kultura." U anketama koje je provelo više kulturnih mreža i institucija (ERICarts, LabforCulture, Culturelink) među kulturnim djelatnicima iz Srednje i Istočne Europe ističe se njihov stav da je pet godina proširene Europe potaknulo razvoj intenzivnije interkulture komunikacije i međunarodne kulturne suradnje,

— UVID U KULTURNE POLITIKE NOVIH ČLANICA OTKRIVA KOLIKO SU, OSOBITO U POSLJEDNJIH PET GODINA, DOŽIVJELE PROMJENE KAO ŠTO SU INTERNACIONALIZACIJA KULTURNIH AKTIVNOSTI, REGIONALIZACIJA, RAZVOJ KREATIVNIH INDUSTRIJA, POVEZIVANJE POSLOVNOG I KULTURNOG SEKTORA —

osobito posredovanjem kulturnih i umjetničkih mreža u kojima nove članice traže priliku za razmjenu ideja i suradnju koja bi im pomogla u razrješavanju vlastitih problema. Pitanja kulturnog identiteta, kulturnog nasljeđa, jezika, komercijalizacije kulture, novog digitalnog sektora, zajednički su problemi svih članica Europske unije, koje načine njihova rješavanja pronalaze u međusobnoj suradnji●

Vi birate, ja odlučujem!

SAMI SVOJ “MINISTAR OBRAZOVANJA”

NA FILOZOFSKOM FAKULTETU U ZAGREBU NA SVAKOM JE KORAKU VIDLJIVO DA STUDENTI, DODUŠE, NEMAJU MINISTRA OBRAZOVANJA, ALI MOGU POMOĆI (MINISTRIRATI!) SAMIMA SEBI. NJIHOVE SU POTREBE TEMELJ SOCIJALNE DRŽAVE

NATAŠA GOVEDIĆ

Koga zastupa ministar obrazovanja, znanosti i športa? Pitanje o zastupničkim prioritetima jednog ministra uopće nije ni bezazleno ni retoričko ni tragikomično. Naprotiv: ono je dokučivo, utvrdivo i vrišteći zlorabljeno. U ovoj zemlji ministar obrazovanja, znanosti i športa, imenom Dragan Primorac, jednostavno nije nikome odgovoran. On otvoreno i javno zastupa interese vlastite političke stranke (član je Presdjedništva HDZ-a). Točka. Ne zastupa studente brojnih hrvatskih fakulteta. Ne uvažava ih. Ne smatra ih vlastitim poslom. Ne komunicira s tisućama ljudi, profesora i studenata, koji su obustavili nastavu tražeći besplatno obrazovanje. Točka. Zbog toga ministar Primorac nije smijenjen. Točka. Još jednostavnije rečeno, ministar *ukida* populaciju koju bi trebao zastupati i za to *ne snosi* nikakve posljedice. Točka. U čisto političkom smislu, ministar pretvara svoju funkciju u farsu (posebno u situaciji kad daje novinske izjave kako se *divi dostojanstvenom ponašanju studenata*) jer postupa kao izdajnik populacije o kojoj bi se trebao brinuti i kojoj se deklarativno *divi*. Trebao bi je ad/ministrirati, u značenju: opsluživati. Čuti. Uvažiti.

Polomiti se da uvaži njezine zahtjeve.

VEZA NOVCA I NEZNANJA Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu na svakom je koraku vidljivo da studenti, doduše, nemaju ministra obrazovanja, ali mogu pomoći ili ministrirati samima sebi. Njihove su potrebe temelj socijalne države: doći do mogućnosti da se prati sveučilišna nastava bez obzira na imovinsko stanje studenta. Raditi za diplomu koja jamči znanje, a ne korištenje tražilica na internetu i punjenje blagajne pripadajućeg fakulteta redovitim uplatama školarine. Jedna je od studentica zagrebačkog Filozofskog fakulteta na radionici *Forum kazališta* održanoj u sklopu Blokada izjavila kako joj je dosta toga da Heideggera čita samo u formi različitih sažetaka, jer u sadašnjem sustavu polaganja ispita nema vremena ozbiljno se posvetiti bilo kakvim tekstovima koji ne vode brzu stjecanju minimalne prolazne ocjene i sigurnu upisu sljedeće studijske godine. Novac koji diktira tempo učenja zbilja se ne brine o tome stignu li studenti usvojiti znanje: novac inzistira na tome da se ispune kvote i rubrike položenih ispita, što znači da je dijametralno suprotan ideologiji učeničke izvrsnosti. Plaćeni studiji doprinose birokratizaciji visokog školstva, zbog čega je vjerojatno na BESPLATNOM i prestižnom francuskom Collège de Franceu ugravirano geslo *Docet omnia*, a odmah u blizini smješten je i citat Merleau-Pontyja: “Ne predrasude, nego ideja slobodnog mišljenja”. Kad je Jacques Derrida 1983. osnovao Collège international de philosophie (skraćeno: Ciph), njegova je deklarativna namjera bila osloboditi znanje od komercijalizacije i degradacije u standardnom

sveučilišnom ustroju. Čini se da je u tome i uspio, barem ako sudimo po generacijama nezavisnih intelektualaca koje su ondje pristale i predavati i učiti. Iz čega izlazi da studenti koji traže besplatno obrazovanje paralelno traže i kriterije izvrsnosti koji daleko nadilaze platežnu moć: njihova je borba najuže povezana sa stvaranjem i razvijanjem istraživačkih potencijala, odnosno s pedagogikama koje ne regrutiraju robove tržišta ili buduće *menadžere*, nego pomne analitičare društvenohumanističkih “transakcija”. To se vidi i po ciklusima predavanja koja su uslijedila u trenutku obustave klasične nastave na Filozofskom fakultetu, za koja su se mahom prijavili progresivni i/ili nezavisni intelektualci, zagovarači ljudskih prava i filozofi disenzusa.

BANKARSKA VS. KRITIČKA EDUKACIJA U Brazilu, u kojem je obrazovanje danas besplatno od vrtića do doktorata, djelovao je i Paolo Freire, jedan od najznačajnijih revolucionara edukacije. Freire je vjerovao da znanje nije nikakav kapital kojim raspolažu samo povlašteni, već svaka osoba ima relevantno iskustvo koje nas ovlašćuje za izricanje kritičkog stava. Gorljivo se borio protiv hijerarhije koja učitelja postavlja “iznad” učenika tvrdeći da učenje postoji samo kao intenzivno dvosmjernan proces. U svojoj je knjizi *Pedagogija obespravljenih* zapisao: “Nije čudo da bankarski koncept edukacije tretira ljudska bića kao prilagodljiva, poslušna stvorenja. Što više student nastoji pohraniti znanje koje mu profesor *ulijeva* u glavu, to je manja šansa da će razviti kritičku svijest, odnosno da će jednog dana pokušati intervenirati u svijet i pokušati ga promijeniti. Što student pasivnije prihvaća ulogu prazne posude u koju se posprema investicija znanja, to je veća šansa da će se potpuno prilagoditi svijetu koji ga pritom diskriminira.” Napomenimo da je Brazil posljednjih dvadeset godina postao međunarodno relevantna sveučilišna sredina zahvaljujući naglasku koji je stavljen na dostupnost obrazovanja, uvažavanje interesa studenata i otvorenost institucija svima onima koji žele saznati (a i pismenost se sa 70 povećala na 90 posto). I tamo su studenti na neki način ministri samima sebi, jer čestim štrajkovima i novim pregovorima s vladinim predstavnicima stalno pomiču pragove kvalitete školskih ustanova, nastavnog kadra i neadekvatnih nastavnih prostora.

PROFITNA ILI NEPROFITNA UČIONICA Okrenemo li se danskom modelu besplatnog obrazovanja, opet od vrtića do doktorata, vidjet ćemo da danska vlada studentima od osamnaeste godine *isplaćuje* redovite stipendije. Pazite, ne samo da ovdje studenti ne plaćaju svoje pohađanje sveučilišta, nego im država daje mjesečni honorar samo zato što stupaju u visokoškolske ustanove. Drugačije rečeno, vlada financijski podupire znanjoljublje. Kako to da onda u Hrvatskoj tolikim “razumnim” neoliberalima, makijavelistima i desničarima nikako nije jasno da su modeli besplatnog školstva doista *operativni* i k tome

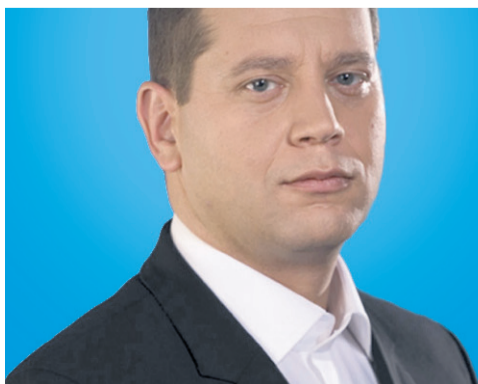
ostvarivi – čak i bez prijetnje da će nas istog trena gurnuti u bauk komunizma!?

I zašto se o tome ne educiraju?

Odgovor treba tražiti u interesu brojnih državnih i komercijalnih “ulagača” da docilno ponovimo ekonomsku “korporacijalizaciju” edukacijskog sustava, čija se oslojnost na visoke školarine već dugo vremena pokazuje smrtonosnom za kvalitetno obrazovanje, a samim time i za znanost. Ako sveučilišne projekte plaćaju kompanije lišene i etičkih skrupula i mogućnosti postavljanja oporbenih ili bar nonkonformističkih pitanja, ako ih plaćaju banke koje svjesno kreditiraju studentsku populaciju kao svoje dugogodišnje dužnike, onda nema slobode obrazovanja. Citirat ću Jeffreyja Williamsa iz članka *Divno novo sveučilište* (1999), ovaj put na temu Oxforda: “Sveučilišta su postala odskočne daske za velike korporacije... Tradicionalna ideja sveučilišta kao neprofitne ustanove koja nudi liberalnu edukaciju i stvara građane republike napuštena je bez ikakvih vidljivih i glasnih tragova borbe”. Što više znanstvena periodika inzistira da se uz ime autorice ili autora određenog članka objavi i njezin ili njegov izvor financiranja, jasnije je da onaj tko plaća studiju nesumnjivo utječe na dobivenu “informaciju”. Što smo bliže studentu čiju školsku godinu financira ovaj ili onaj komercijalni sponzor (u plaćenim sustavima školovanja država je također komercijalni sponzor), to smo dalje od mogućnosti da se stečeno znanje upotrijebi za prevrednovanje sustava surovih ekonomskih razlika.

A beskrajno smo razdvojeni i od ideje socijalne države.

METODA NEODUSTAJANJA U nedostatku ministra koji bi shvatio o čemu pričaju studenti važno je da studenti svjesno progovaraju višeglasno, izbjegavajući stvaranje sustava delegiranja i samim time otklanjajući opasnost pronevjere zajedničke odgovornosti. Zamislimo da Filozofski fakultet odsad nadalje nastavi funkcionirati po istom principu direktne demokracije: njime će upravljati sveinkluzivno, javno studentsko-profesorsko-gradansko tijelo koje je zamijenilo ministrovu tijelo, što znači da se svake večeri iznova diskutira i glasuje o postignutim rezultatima. Mislim da bih voljela biti dio tog sveučilišta. Ako ni zbog čega drugoga, onda zbog ozbiljnosti kojom studentice i studenti pristupaju pitanjima svoje akademske i građanske budućnosti. Zbog natpisa na plahti koja visi s prozora zgrade Filozofskog fakulteta: “1968: Budimo realni, zahtijevajmo nemoguće. 2009: Budimo realni, zahtijevajmo moguće”. Zbog sposobnosti tih veoma artikuliranih i pribranih mladih ljudi da izdrže raznolike vanjske pritiske, od onih koji blokadu tretiraju kao “razmaženost”, do onih koji je nazivaju “uzaludnom bitkom” protiv dobro uigrane upravljačke korupcije. Provođitelji blokade ne samo da su aktivisti nego i politički učitelji svim generacijama hrvatskih građana. Tamo gdje državna uprava ne daje znakove života, valja ga stvarati vlastitom glasačkom rukom ●

Vi birate, ja odlučujem!

čudna štampa

FANTOM SLOBODE slash SLOVINJAK PUNK

PRED NAMA SU IZBORI. IZBOR JE NAOKO JEDNOSTAVAN: HOĆETE LI NA BIRALIŠTA ZA LOKALNE IZBORE ILI U LOKALNU BIRTIJU? KAD JE O SUDBINSKIM PITANJIMA RIJEČ, TU I NEMA PRAVE DILEME

NENAD PERKOVIĆ

Najveća laž kojom su nas do sada zatrovali ipak je laž o slobodi.

Ne, nema je, nema je danas, i ne, nisam pesimist ili zanesenjak. Laž današnjice svela je slobodu na isto smeće na koje jednoumlje trgovaca svodi i sve ostalo: na robu.

Sloboda nije ništa drugo nego sloboda izbora, kažu oni, i lažu, podjednako s oltara i političkih govornica, svi trgovci koji vam milostivo daju da birate s njihovih polica, a uvijek je sva roba njihova.

Oni će huliti: Bog vam je dao slobodu izbora između dobra i zla, i to je sva sloboda. Oni će laskati: vi ste se borili i ginuli za slobodnu zemlju, iako vi dobro vidite kako je i koliko slobodna. Oni će prijetiti: tko ne vjeruje u naše ideale slobodnih demokratskih izbora, bit će politički izopćen. Oni će smisliti visokoparnim jezikom napisane teorije, ustave, zakone i dogme kako bi vas prisilili da prihvatite slobodu izbora koji vam oni nude. Oni će, jednom riječju, učiniti sve kako biste vjerovali da ste slobodni samo kad kupujete što vam prodaju. Njihov je bog Interes, i interes je zato jedino što vlada čovjekom, tvrdit će.

Daj, sjedni i razmisli pet minuta. Nisi glup, pet minuta je dosta. Pet minuta u kojima ćeš razmišljati onako kako sam najbolje znaš i možeš. Upitaj se da li zaista i od srca vjeruješ kako je sloboda izbora jedina sloboda? Kad na izborima biram Stranku Nadmenih Kretena, pa onda, razočaran, za četiri godine Savez Izbežumljenih Troglodita, jesam li uistinu i u srcu slobodan čovjek? Jesmo li zaista spremni položiti život ili dati ruku u vatru da je sloboda kad na polici ne uzmem Šećernu Vodicu Bljutko nego radije Toplu Škrobicu Gutko?

A ipak, u svim ćeš medijima, od Čobanskog Glasnika do blogosfere, čitati zapjenjene, teške, duge i beskrajno dosadne polemike oko toga je li bolji Gutko ili Bljutko, Kreteni ili Trogloditi, Crkva u Primata ili Sveti Darwinizam. Da, i to će se svečano držati izrazom slobode, a Zli Trgovci ponosno će reći kako, eto, svaki građanin ima slobodu izbora, a napose slobodu izražavanja misli i stavova.

U stvarnosti ne postoji takvo što: sloboda izbora. Ako su te prevarili pa stvarno misliš da si slobodan zato što možeš odabrati popiti Gutka, a ne Bljutka, onda imaš gadan problem.

Jer sloboda, što god filozofi pričali, ne može biti na nivou izbora između ove ili one želje našeg dupeta. Želja, uključujući i njezino ispunjavanje, nužno je pojam *suprotan* slobodi.

A u našem svijetu vlada filozofija ispunjenih želja (dupeta; jer smo primati, pa naše ganglije određuju našu prirodu; a naša je priroda, naravno, pohlepa za ispunjavanjem želja). Dok bude vladala takva paradigma, neće biti slobode, samo njezin *fantom*, sjenka: sloboda izbora kao najveće postignuće marve koja pohodi supermarketu i sladostrasno uživa slobodu biranja s beskonačnih polica, jednako tvarnih i ideoloških. I kasnije, naravno, slobodu da bira hoće li plaćati obročno ili revolvingom. Možda je pritom netko sretan; krasno, nek bude, ali sreća je, u odnosu na slobodu, sasvim drugi par opanaka. Pogotovo takva sreća.

Pa dobro, svijet je takav kakav jest, što ja sad hoću? Što je onda sloboda, kad sam tako pametan?

Sloboda je odsustvo sna. Kad se probudiš, onda je sloboda. Kad ti ne mogu više lagati. Baš se ništa ne mora promijeniti, ne moraš ni malim prstom pomaknuti, ništa birati ni željeti. Naprosto znaš. Slobodan si od glupih izbora. Znaš što moraš. Eto paradoksa: jasno ti je što i kako moraš, i zato si slobodan. Slobodan od noćne more i obmane koju nikad nisi ni želio sanjati. Tek tada si slobodan.

Tradicionalne religije, oklevetane kao opijum za puk, to nazivaju oslobođenjem. Novovjeka ateistička religija ne pozna takvo oslobođenje, ona podiže krvave revolucije kako bi novi slugi i stari gospodari zamijenili uloge ne bi li, naposljetku, lakše trovali.

— KAD SE PROBUDIŠ, ONDA JE SLOBODA. KAD TI NE MOGU VIŠE LAGATI. BAŠ SE NIŠTA NE MORA PROMIJENITI, NE MORAŠ NI MALIM PRSTOM POMAKNUTI, NIŠTA BIRATI NI ŽELJETI. NAPROSTO ZNAŠ. SLOBODAN SI OD GLUPIH IZBORA —

Korak prema Slobodi jest oslobođenje, a prvi je korak prema oslobođenju pet minuta s vlastitim srcem u tišini. Ni Tupko ni Glupko, nego ti, običan i jednostavan čovjek.

Reći im da je to tvoje "neotudivo pravo".

Reći će ti da si dobio taj izbor, a možda se i pohvaliti da su ti ga baš oni omogućili.

Znat ćeš da lažu.

To će biti tvoja sloboda.

***

Izrekao je svoj monolog, vama ovdje prepričan po sjećanju vjerno koliko je to moguće. Okrenuo se svom piću ne pokazujući nikakav interes da odgovara na pitanja ili potpitanja. Zapravo, ne pokazujući interes da uopće još bilo što izusti.

A u svjetlu trenutnih zbivanja i pod dojmom neočekivana susreta, moj jedini zaključak bio je: uvijek je bolje lokalna birtija nego lokalni izbori! Očito. Kao da doživio sjećanje duše...

S osjećajem razdragane slobode pustio sam da mi niz grlo slobodno klizne blaženo dug gutljaj. Neopterećen slobodom izbora, ravnodušan prema tome je li pivo Žutko ili Piško.

Pa še en liter, pa še en liter, hitro še en liter, še en liter na šank! Slovinjak punk!

Vi birate, ja odlučujem!

ŽUDNJA ZA NEPENETRATIVNOM KOPULACIJOM

SMANJIVANJE UPISNIH KVOTA NA TERET MINISTARSTVA (A, USPUT BUDI REČENO, I UVOĐENJE BOLONJSKOG PROCESA) JEST BILA POLITIČKA ODLUKA, ALI JE NJENA PROVEDBA PREPUŠTENA SVEUČILIŠTIMA I POJEDINIM FAKULTETIMA. A ODLUKU O PROVEDBI PROFESORI SU ILI SĀMI DONOSILI, ILI SU IH, AKO NISU U ODLUČIVANJU IZRAVNO SUDJELOVALI, PREŠUTNO ODOBRAVALI

TRPIMIR MATASOVIĆ

“Sveučilišta nisu primarno demokratski sustavi” – napisala rektor Aleksa Bjeliš i ostade živ. Rektor tu tezu argumentira time da se “glasovanje kao vid demokratskog odlučivanja koristi tek nakon postupaka evaluacije, znanstveno-stručne provjere i slično, uzimajući u obzir nacionalnu i sveučilišnu legislativu, kao i etički kodeks”. Naravno, demokracija se ne sastoji samo od glasovanja, ali ako se rektor već poziva na glasovanje kojem prethodi netom opisan postupak, onda se ne može ne primijetiti kako je, u slučaju nedavnih odluka Rektorskog zbora i Senata Sveučilišta u Zagrebu, taj postupak izostao. Jer, iz tih odluka teško je shvatiti kakva im je evaluacija prethodila, kakva znanstveno-stručna provjera, a i o utemeljenosti u nacionalnoj i sveučilišnoj legislativi i etičkom kodeksu također bi se dalo raspravljati.

PREDAVANJE I PRODAVANJE ZNANJA Takva evaluacija trebala bi biti rezultat demokratske i javne rasprave, ne nužno unutar cjelokupne javnosti, ali barem unutar onoga što se naziva akademskom zajednicom. Nažalost, ono što se posljednja tri tjedna događa na hrvatskim sveučilištima pokazuje da “pobunjeni” studenti pojam akademске zajednice bolje shvaćaju (i provode u praksi!) nego što je to slučaj s višim sferama te zajednice. U tom smislu, na djelu je sukob između dva dijagonalno suprotna poimanja akademskog zajedništva. S jedne strane neposredna demokracija, s druge piramidalna birokratska struktura; s jedne strane odluke u kojima ravnopravno sudjeluju svi članovi zajednice (ne samo studenti), s druge arbitrarni dekreti, donešeni iz pozicije moći. Ovdje nije riječ samo o suprotstavljenim gledištima o tome je li znanje nešto što se predaje ili prodaje; je li učenje unutar akademске zajednice (a i šire) dvosmjerni ili jednosmjerni proces; je li sveučilište mjesto razmjene i sučeljavanja mišljenja ili, da se poslužimo metaforom Predraga Lucića, shopping mall, u kojem je znanje roba, dostupnost koje je u izravnoj vezi s platežnom moći kupca.

Medijska prezentacija ove “studentske revolucije” stvari uglavnom postavlja crno-bijelo, kao sukob pobunjenika i vlasti. Zadiranja u dubinu pitanja otvorenih ovim događajima nema – najprije se sa simpatijama prati početna faza igrokaza koji je pripremila dječurlija, a potom se istu tu dječurliju poziva da se vrati gdje joj je mjesto – u klupe. Ovo potonje mediji su uredno podržali, što ne treba čuditi. Jer, igrokaz traje već predugo da bi bio vijest, a pobuna koja je usmjerena i protiv neoliberalnog kapitalizma, zapravo, ugrožava i veći dio medija, koji su u rukama korporacija nastalih upravo u okviru takvog poretka.

PROGRESIVNA DEVOLUCIJA Stvari, naravno, nisu crno-bijele, i to je najbolje vidljivo iz načina na koji posljednja tri tjedna funkcionira Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. (Slično je i na drugim blokiranim fakultetima, ali usredotočimo se ovom prilikom na mjesto odakle je sve krenulo.) U plenumima, ali i u alternativnoj nastavi pokazuje se kako ideja akademске zajednice kao skupa ravnopravnih mislećih pojedinaca nije imaginarna utopija, nego itekako moguća realnost. Na večernjim plenumima mišljenja sučeljavaju i studenti i profesori (pri čemu je hijerarhija nadomještena egalitarnošću), a tijekom danas događaju se radionice, tribine i predavanja, na kojima je mogućnost podjele znanja (besplatne!) dana svim članovima zajednice u najširem smislu riječi. To nije revolucija, nego, da upotrijebimo tek naizgled proturječan pojam, progresivna devolucija. Jer, evolucija sveučilišta dovela je do regresije temeljnih načela te institucije, koja nije samo mjesto na kojem se sve uči, nego i na kojem svi uče od svih – to je, uostalom, i osnovno značenje univerzalnosti koja je sadržana u pojmu univerziteta. Ono što nude programi “blokada” je, zapravo, deblokada temeljnih vrednota ideje sveučilišta i povratak drevnim tekovinama srednjovjekovnih sveučilišta, pa i njihovih korijena u starogrčkoj akademiji, kao specifičnom obliku foruma, ili, još i više, agore.

A kako na to reagiraju više sfere akademске zajednice, dakle profesori fakulteta, ali i drugi visokoobrazovani građani? Jedan dio odmah se pridružio “studentskoj” inicijativi (navodnici su ovdje ne samo zato što inicijativa nije isključivo studentska, nego i zato što je u njoj biti i dokidanje određenih diskriminatorskih elemenata hijerarhijske podjele na profesore i studente). Prve reakcije bile su uglavnom neodlučne, sažete u sintagmu “podržavamo cilj, ali ne i metode”. Riječ je o neodlučnosti koja odmah priziva asocijaciju na premijerovu omiljenu izreku o dječjem uriniranju i defekaciji, ali i na jednu drugu slikovitu pučku metaforu – onu o žudnji za nepenetrativnom kopulacijom.

DISKRIMINATORNA MANTRA O IZVRSNOSTI Na toj su liniji bili gotovo svi čimbenici u strukturama državne

i sveučilišne vlasti. Ministar (doktor) Dragan Primorac tako je tvrdio da su ciljevi studenata ono za što se već pet godina zalažu on i premijer (doktor) Ivo Sanader. Zaboravlja pritom da po tom pitanju dosad nisu učinili ništa, a, kako je krenulo, vjerojatno i neće. Umjesto toga, konstantno se ponavlja diskriminatorna mantra o izvrsnosti. Jer, prema toj mantri školovanje bi bilo dostupno dvjema kategorijama – izvrsnima, za koje bi bilo besplatno, bez obzira na imovinski status, i, bez obzira na stupanj izvrsnosti. Na taj se način ignorira činjenica da je u potpunosti javno financirano obrazovanje ujedno i jedino pravedno – kriterij izvrsnosti već je ugrađen u razredbeni postupak i sustav studija, a socijalna pravednost proizlazi iz toga što bi, kroz porezna davanja, svi plaćali studij u udjelu proporcionalnom njihovom imovinskom statusu. (Doktor Aleksandar Štulhofer pritom će potegnuti pitanje “zašto bi studij plaćali ljudi koji nemaju djecu koja studiraju” – što je načelno legitimno, ali po toj bismo logici mogli pitati i zašto ateisti plaćaju Katoličku crkvu, pacifisti vojnu misiju u Afganistanu, a neoženjeni muškarci naknade za roditelje.) Naposljetku, državi je u dugoročnom financijskom interesu ulagati u visoko školstvo, jer ono proizvodi visokoobrazovane građane, koji u prosjeku zarađuju više od onih sa srednjom spremom, a, sāmim time, kroz poreze i više pune državni proračun.

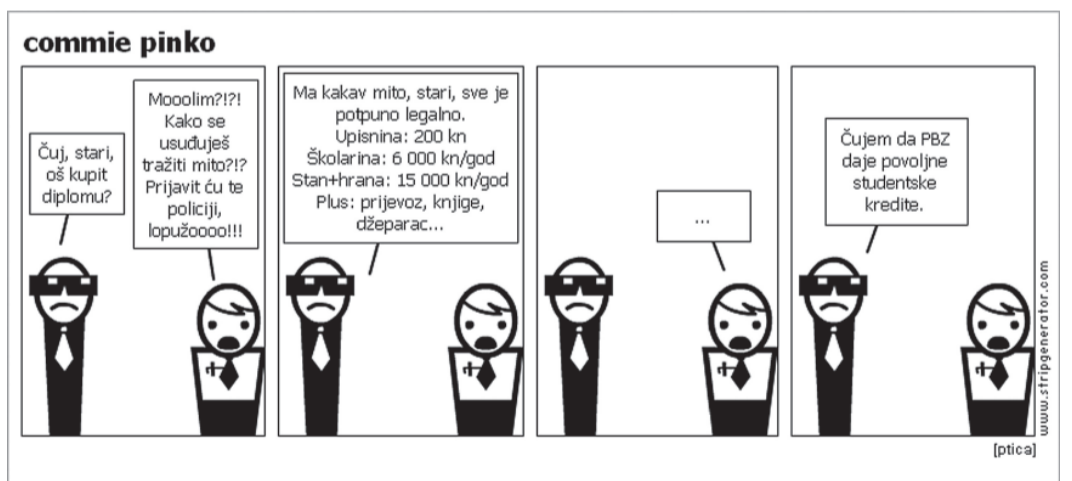
Kako je vrijeme teklo, jenjavala je i podrška struktura čak i “studentskim” ciljevima (koji nisu samo studentski, nego su opći javni interes). Pitanje besplatnog

– Evolucija SVEUČILIŠTA DOVELA JE DO regresije TEMELJNIH NAČELA TE INSTITUCIJE, KOJA NIJE SAMO MJESTO NA KOJEM SE sve uči, NEGO I NA KOJEM svi uče od svih – TO JE, UOSTALOM, I OSNOVNO ZNAČENJE univerzalnosti KOJA JE SADRŽANA U POJMU univerziteta –

pisao? Slomilo mu se gušće pero? Nepoznat netko prijeto mu je smrću ako da ostavku?! Budući dekan je, pak, u roku od 24 sata prešao put od naredbe da “nastave ima i treba se redovito održavati” do potpisivanja odluke prema kojoj su “metode kojima se akcija provodi legitimne i primjerene postavljenim ciljevima”, što je uistinu začudan kopernikanski obrat, ali samo ako zanemarimo da je tjedan dana kasnije ploča ponovno vraćena na prvu stranu.

KONAČNO PROBUĐENA SAVJEST

Ono zbog čega kod velikog dijela profesora postoji otpor prema “metodama akcije” nije niti skrb za nastavni proces, pa čak ne nužno niti za stečene pozicije moći. Riječ je o nečem puno prozaičnijem – stavljanju privatnog financijskog interesa ispred općeg javnog dobra. Jer, iz prenapuhanih upisnih kvota (koje također ugrožavaju kvalitetu nastavnog procesa) i jednako arbitrarno određenih iznosa školarina financiraju se i njihove plaće ili barem stimulacije. Smanjivanje upisnih kvota na teret Ministarstva (a, usput budi rečeno, i uvođenje Bolonjskog procesa) jest bila politička odluka, ali je njena provedba prepuštena sveučilištima i pojedinim fakultetima. A odluke o pro-

školovanja, kao cilj inicijative, gurnuto je u drugi plan, a u prvi je stavljena blokada, kao sredstvo za ostvarenje tog cilja, i njeno slamanje pod svaku cijenu – čime se, naravno, skida s dnevnoga reda i pitanje cilja.

U međuvremenu, svjedočili smo i pravoj maloj niski bisera nekih profesora Filozofskog fakulteta, od jednog sociologa i filozofa (!), koji je pisao o “posve neprimjerenim pitanjima” (kao da postoje primjerena i neprimjerena pitanja), do jednog mladog znanstvenika, koji se blokadi protivi jer (o užasa!) ne može parkirati automobil pred fakultetom. Sadašnji i budući dekan posebna su priča. Prvome od njih je “svega dosta” i “pokušao je dati ostavku”. Što to znači? Srušilo mu se računalo dok ju je

vedbi profesori su ili sāmim donosili, ili su ih, ako nisu u odlučivanju izravno sudjelovali, prešutno odobrali.

U takvom kontekstu, hvale je vrijedna podrška koju sve više profesora ovih dana daje svojim studentima, ako ništa drugo, onda kao čin konačno probudene savjesti i društvene odgovornosti. Ipak, ta bi podrška imala bitno veću težinu kada bi isti ti profesori bili spremni preuzeti odgovornost i za svoje ranije nečinjenje – jer, da su na vrijeme pružili otpor uvođenju i sustavnom povećavanju školarina, danas se studenti ne bi morali boriti za njihovo ukidanje. A, za razliku od mnogih svojih studenata, profesori svoj studij (barem dodiplomski) nisu plaćali.

STUDENTŠKA BORBA JE RADNIČKA BORBA!

STUDENTSKI POKRET NE SMIJE ZASTATI NA CIVILNOM KONCEPTU LJUDSKIH PRAVA, NEGO OD PRAVA NA GRAĐANSKI NEPOSLEH APSTRAKTNOG STUDENTA-GRADANINA TREBA ISKORAČITI U SMJERU ARTIKULACIJE KONKRETNIH MATERIJALNIH UVJETA CJELOKUPNOG ŽIVOTA MNOŠTVA

SREČKO PULIG

Stanje studentske borbe na i dalje za nastavu blokiranom Filozofskom fakultetu u Zagrebu postaje sve napetije. No, ovu konstataciju treba iščitati u – kako sami okupljeni na *plenumima*, koji se već dvadesetak dana svaku večer u 20 sati održavaju u dvorani D7 toga fakulteta, vole sasvim neironično isticati – jednom konstruktivnom smislu. Rečeno drukčije, patetično i intelektualistički, riječima jednog književnog klasika, koji bi opet mogao biti i hrvatskim: “Tamo gdje postoji opasnost, raste i ono spasonosno!” Vrijeme površne strasti zaljubljenih u pobunu je prošlo, na poprištu sada ostaju pravi i ozbiljni privrženici zadanih ciljeva, koji se svi sažimaju u jedan: pravo na besplatno školstvo za sve!

Ono što donosi novi tjedan blokade jest daljnji razvoj unutrašnje dinamike unutar same pobunjene visokoškolske ustanove. A to znači prvenstveno između studenata u blokadi i njihovih profesora, od kojih je tek svaki treći potpisnik izjave o podupiranju ciljeva i metoda studentske akcije. Sada ta načelna podrška cilju i metodama studenata, od strane “onih koji se ne slažu s time kako ih se ponižava”, više nije dovoljna. Zato je bilo od izuzetne važnosti da profesori u broju koji čini dovoljnu i kritičnu masu odbiju izvršavati obaveze tzv. dislocirane nastave.

SVA JE ODGOVORNOST SADA NA NAMA Prije samo nekoliko dana, u Otvorenom pismu javnosti od 4. svibnja 2009., situacija oko ciljeva blokade bila je opisana i ovim rečenicama: “Dosadašnje iskustvo, sve demonstracije, urudžbe, molbe i apeli nažalost su pokazali da utabani institucionalni put ne vodi nikamo osim u kapitulaciju pred birokratskim manipulacijama javnih službenika koji to nisu.” I dalje: “Vlada računa i na pretpostavljeni politički defetizam većega dijela javnosti kao i na to da će se mediji prije ili poslije ujediniti u prikazivanju postojećeg stanja stvari kao jedinog razumnog i mogućeg.” To je uistinu točno, ali to se na neki način moglo i očekivati. Zato pobunjenike ne treba prvenstveno brinuti (ne)mogućći dijalog s medijskim mainstreamom, koji je produžena ruka stranačko-političkog mainstreama, nego više kvaliteta i moguća trajnost vlastite političke, pa onda i medijske invencije, u stalno promjenjivim taktičkim i strategijskim pomacima.

Što se pak tiče odnosa spram zaposlenih

na fakultetima, profesora, ali i drugog rukovodećeg i pratećeg osoblja, u Skripti piše: “(Vlada) računa i na nervozu ljudi u samim visokoobrazovnim institucijama i njihovo popuštanje pod pritiskom da institucije počinju ponovno obavljati svoj redovni posao. Računa na to da će kalkulacije u korist kratkoročnih interesa institucija pretegnuti nad općim interesom u čije se ime ušlo u blokadu.” I taj razvoj situacije bio je predvidiv. Kako bilo, prije no što sumira minimalne uvjete za prekid blokade, Otvoreno pismo studenata zaključuje: “Ponavljamo da je odgovornost za početak i trajanje ove blokade u potpunosti na strani Vlade i resornog ministarstva.”

Taj zametak defetističke, obranaške pozicije, bijega od odgovornosti, na strani Nezavisne studentske inicijative za pravo na besplatno obrazovanje, nije dobar znak, te se nadamo da je riječ samo o nespretnoj formulaciji. A ona bi, pak, u jednoj uvijek poželjnoj ofanzivnoj strategiji trebala glasiti: “Sva odgovornost za uspjeh naših ciljeva sada je na nama!” Uz dodatak: “I na onima s kojima se u svojoj pravednoj borbi možemo udružiti!” A to su prije svega radnice i radnici i njihovi sindikati! Tu bismo, za starije sarkastično, a za mlade suviše apstraktno, mogli dopisati i “poštenu inteligenciju”. Recimo da je prijevod toga u staljinizmu zloupotrebjenog, ali ne sasvim promašenog izraza, na suvremeniji jezik: one kognitivne radnike, zaposlene bilo u državnim ili u nevladinim organizacijama, koji sada osim izražavanja načelne potpore, trebaju učiniti nešto više za studente. Npr. tako prozaično da učine nešto više (i) za sebe, te se priključe štrajku javnih službenika, zakazanom za srijedu, 13. svibnja 2009.

KONTEKST BORBE PROTIV ŠKOLARINA Stupanjem u štrajk, kao što će to učiniti srednjoškolski profesori, i oni sveučilišni bi najbolje pokazali da su shvatili situaciju. Još bolje bi to pokazali da istaknu kako razlozi za štrajk ne moraju biti samo plaće, iako je to legitimno i za sindikat nužno glavno područje borbe, nego upravo nepodnošljivi *uvjeti rada*, koji te kognitivne radnike, npr. na univerzitetu, pretvaraju u rentijere ili, češće, unajmljene izvršitelje naloga u državno-privatnom partnerstvu dogovorenih ciljeva postvarenoga znanja (za borbenu “anti-humanističku” poziciju sažetu u devizu “teorijom protiv znanja”, vidi instruktivan članak Primoža Krašoveca *Dani komune*, na www.slobodnifilozofski.blogger.hr). A kada bi se na valu ove nove studentske samosvijesti i novinari

prepoznali u svome proletariziranom položaju, pa na npr. jedan dan “zaustavili Reuters”, koja bi to tek gromoglasna tišina, koja blokada, koje “božansko nasilje”, bilo! No, za takvo što moramo još pričekati.

Zato je parola dana koju studenti moraju istaknuti ona koju su im već u potpori istaknuli na tome području iskusniji kolege, npr. predsjednik najvećeg slovenskog sindikata ZSSS Dušan Semolič (od kojega bi i Ana Knežević, a pogotovo Vilim Ribić, mogli puno toga naučiti; npr. o prirodi sindikalnog internacionalizma, ne bismo li se napokon do kraja riješili sindikalnog nacionalizma i šovinizma, u nas još ponekad prisutnog) i studentske organizacije ŠOS-a Danijel Bandelj, a glasi: “Studentska borba je radnička borba! To je borba protiv školarina!” Nažalost, na ovome mjestu treba odmah djelomično reterirati, odustajući od pretjeranih usporedbi, te konstatirati: sve rečeno o potrebi za solidarnošću između studenata i radnika javnih službi, ali i drugih, je evidentno, no uglavnom se, barem u danima koji slijede, mnogo toga vjerojatno neće dogoditi. Sindikalni povjerenik na nivou FF-a u Zagrebu, ujedno i predsjednik zaposleničkog vijeća, Predrag Marković, iako redovno prisutan na studentsko-gradanskim plenumima, nije pripremio uvjete za štrajk zaposlenih na toj ustanovi. A nije niti razradio neku kritičku potporu studentima, dublju od puko načelnog “zna se”, što će sve u izvedbi čak osam sindikalnih središnjica, koje pretendiraju na duše zaposlenih u javnom sektoru, vjerojatno zadobiti puko posesivno-patronizirajuće konotacije. Nešto od toga već se i moglo vidjeti u dosadašnjim izmjenama deklarativnih podrški, npr. na maksimirskej proslavi Praznika rada, kada je dvoje studentskih predstavnika “progutano” kao gerovitalsko predjelo u igrokazu za šire članstvo. No, kao što reče jedan od insajdera anonimne studentske organiziranosti: “To nije najgore što bi nam se moglo dogoditi!”

RE-POLITIZACIJA KLASI Sada treba ponoviti: postalo je očito je da je od uvjetno tri načina političkog organiziranja mnoštva, onoga stranačkog, onoga u organizacijama (anti-političkog) civilnog društva, te onoga sindikalnog, danas najpropulzivniji “sindikalni sektor”. Studentski pokret, koji se sada zameće, zato ne smije zastati samo na civilnom konceptu (svojih) ljudskih prava, koja su ionako neupitna, iako je

pitanje tko plaća “besplatno obrazovanje” i tu u središtu, nego od prava na građanski neposlehu apstraktnog studenta-gradanina treba iskoračiti u smjeru jače artikulacije konkretnih materijalnih uvjeta cjelokupnog života mnoštva. Dakle sebe i svojih roditelja, ali i proizvodnih klasa kao takvih.

Živimo u “vremenu sindikata” – tome je tako ne samo zato što su političke stranke kapitulirale pred interesima krupnog kapitala (pa je najavljeni štrajk na dan tzv. predizborne šutnje puni pogodak; pri tome ne treba zaboraviti da su sve naše stranke neoliberalne i EU-integrirane, a EU podupire privatizaciju školstva; zato vlast s jedne strane može hiniti bahatost, dok se s druge boji deziluzije i kraja “evropskog sna”), a civilne organizacije postale suviše ovisne o državi i korporacijama, kojima upravlja ista stranačka nomenklatura. Naime, u današnjim sindikatima (koji zaslužuju svu kritiku za jalovo liderstvo i unutar-sindikalne menadžerske ideologije) ipak postoji nešto bitno političko, što nadilazi i sam tradicionalistički sindikalizam, kao jedan san o kapitalizmu s ljudskim likom, kako je razvijen

– POBUNJENIKE NE TREBA PRVENSTVENO BRINUTI (NE)MOGUĆI DIJALOG S MEDIJSKIM MAINSTREAMOM, KOJI JE PRODUŽENA RUKA STRANAČKO-POLITIČKOG MAINSTREAMA –

u doba tzv. države blagostanja, na Zapadu i Istoku. Kao što su studenti bili puka međusobno konkurirajuća masa pojedinaca, dok se nisu politički profilirali, isto (još više) vrijedi i za radnike, post-industrijske, tzv. kognitivne i industrijske pojednake.

I kao što su studenti re-politizacijom putem plenuma pronašli svoj glas, isto treba učiniti i radništvo: pronaći u sindikalnoj, a sutra i anti-privatizacijskoj i samoupravnoj borbi svoj izgubljeni politički moment. To pak znači, u hegelijanskom žargonu, svijest o sebi kao klasi čiji je zadatak i koja ima snagu nadići sebe kao klasu, a time i klasnu podjelu društva kao takvu. Značenje parole “Studentska borba je radnička borba!” jest dakle: zajedno, *solidarno*, ujedinjavanjem naših autonomnih i parcijalnih borbi, s ruba prema glavnim neuralgičnim točkama legitimacijski načetog neoliberalnog društva u njegovoj provincijalnoj inačici. Prema jednoj budućoj Oslobođilačkoj fronti, koja je potrebna, pa je dakle i moguća!

PISMO PODRŠKE NASTAVNIKA I DJELATNIKA AKADEMSKIH INSTITUCIJA TE OSOBA IZ KULTURNE I INTELEKTUALNE JAVNOSTI

Poštovani,

zbivanja na hrvatskim sveučilištima dosegla su točku u kojoj sve institucionalne oblike djelovanja moramo smatrati iscrpljenima.

Pokazala nam je to blokada fakulteta koja upravo traje. Ona je čin građanske neposlušnosti, akt za kojim su studenti posegli nakon što opetovani zahtjevi da se izmijeni sustav visokog školstva nisu urodili plodom.

Blokada je i više od građanske neposlušnosti: po načinu izvedbe i procesima odlučivanja ona je akt direktne demokracije kakav na ovim prostorima nikada nismo imali prilike vidjeti. Fakulteti pod blokadom vriju, žive, dišu punim plućima; održavaju se predavanja i radionice, analiziraju se mediji, prevode tekstovi, snimaju filmovi i pokreću umjetničke akcije; svaki je takav fakultet jedan veliki praktikum društvenog aktivizma. Ozbilnost i predanost rasprava na plenumima, napori da se na tim višesatnim mnogoljudnim skupovima uspostavi dijalog i održi tolerancija, obrazovanost studenata i jasnoća njihovih stavova — sve je to moralo zadiviti svakog promatrača; nas svakako jest.

Mediji posljednjih tjedana pokušavaju odgonetnuti studentski bunt: uspoređuju ga s '68 i '71, tumače ga kao proljetni mladenački hir s nejasnim ciljevima, pitaju se tko vuče konce iz prikrajka. Nije u tome stvar. O ovome se radi: pred naše je društvo stupila mladež potpuno svjesna svoga stava, dovoljno hrabra da taj stav javno iznese, dovoljno mudra da ga obrazloži, i dovoljno lucidna da sve što želi koncentrira u jednu svima razumljivu poruku: *obrazovanje mora biti besplatno.*

Oni koji su se pred ovom mladeži i njihovom porukom pokazali neosviještenima, nedovoljno hrabrima, nedoraslima i mutnima — jesu u prvom redu institucije: od Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa do stručnih vijeća fakulteta. Od tih su institucija studenti zatražili: počnite raditi svoj posao. Ukazali su na krupan društveni problem koji bi nadležni, financirani od svih građana Hrvatske, imali riješiti. Umjesto rješenja svjedočili smo brutalnoj transmisiji pritiska po stupnjevima hijerarhije, pri čemu je početnoj točki transmisije — Rektorske zboru

— isključivo bitna trenutna deblokada fakulteta.

Na geslo „Znanje nije roba“ stupnjevi su se hijerarhije složno oglašili.

No u općem je interesu da znanje učinimo dostupnim svima, čak i onima koji u troškovima studija ne bi mogli financijski participirati. Jer ukoliko znanje ne bude dostupno svima, ono neće ni služiti svima — služiti će isključivo onima koji su ga stekli. Stjecanje znanja svest će se na korak u osobnoj karijeri (“benefit”). “Opći interes” postat će vrlo, vrlo apstraktan pojam.

Ali ovih dana na našim fakultetima opći je interes krajnje konkretan, krajnje opipljiv. Ovih nam dana studenti govore, jasno i glasno, iz dana u dan: *znanje ne smije biti privilegija, nego pravo.*

I kako je na to reagirala država, koju smo *zadužili* da zastupa opći interes i čuva prava?

Praznim frazama. Politikantstvom. Pritiscima i prijetnjama. Bahatošću.

Umjesto da je nadležnoga dužnosnika spustila s visine samovažnosti na sastanke studentskih plenuma (kako bi u otvorenom razgovoru pokušao promijeniti tijek blokade, a možda i vlastita stajališta) — država je odabrala put ignoriranja.

Upravo ovdje, u uznositoj nespremnosti prozvanih institucija na dijalog, u njihovu tvrdoglavu nepriznavanju kritike, ovaj studentski bunt pokazao je ključni problem hrvatskoga društva. Institucije nisu spremne rješavati probleme na koje im društvo ukazuje. Nisu te probleme spremne ni čuti. I ne radi se o osobama, pojedincima: radi se o čitavoj kulturi političkih elita.

Mi, potpisnici ovog pisma, ne želimo biti takvi.

Zato podržavamo studentski bunt, podržavamo i njegove metode i njegove ciljeve, i divimo se njihovoj borbi za akademsku, ali i društvenu budućnost svih nas: za budućnost pristojniju, razumniju, ljudskiju.

NASTAVNICI I DJELATNICI FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU:

Meri Tadinac, Ivana Hromatko, Anita Peti Stantić, Jasmina Vojvodić, Andrea Zlatar Viočić, Dean Duda, Lada Čale Feldman, Neven Jovanović, Tomislav Pletenac, Katarina Brajdić, Zvonko Kovač, Morana Čale, Višnja Rogošić, Tatjana Peruško, Zvonko Maković, Marija Kraljević, Dušan Marinković, Davor Dukić, Andreja Ponikvar, David Šporer, Mate Kapović, Teo Radić, Nino Zubović, Ana Tomljenović, Borislav Mikulić, Marija Španjić, Zrinka Božić Blanuša, Ivana Peruško, Marinko Koščec, Hrvoje Jurić, Aleksandar Mijatović, Ivana Perica, Sven Cvek, Branislav Oblučar, Dimka Saavedra, Ivan Majić, Maša Kolanović, Tatijana Pišković, Andreja Milanko, Danijela Lugarić, Lino Veljak, Janica Tomić, Igor Mikecin, Ivica Baković, Pirkko Luoma, Snježana Husić, Carina Åslund, Rikke Alma Fjeldgaard, Ivana Latković, Mislav Ježić, Marina Protrka, Vlasta Erdeljic, Nenad Ivić, Tomislav Brlek, Ivana Olujić, Zvonimir Novoselec, Jasna Novak Milić, Ana Vasung, Tanja Bukovčan, Ivona Grgurinović, Živa Benčić, Darija Maslić Seršić, Branko Đaković, Anita Lauri Korajlija, Lana Molvarec, Slaven Jurić, Andrea Vranić, Blaž Rebernjak, Mirjana Tonković, Elenmari Pletikos, Robert Faber, Milka Car, Vivijana Radman, Katica Ivanković, Veseljka Rebić, Petar Vuković, Clémentine Choubrac, Ozren Žunec, Marijana Belaj, Gordana Keresteš, Sanja Slukan Marković, Valerio Bacak, Vladimir Mateljan, Manda Svirac, Francesca Maria Gabrielli, Branka Galić, Đurđica Čilić Škeljo, Nela Gubić, Ivana Maslač, Kruno Kardov, Kristina Katalinić, Jasmina Soča, Sanja Lončar, Petra Kelemen, Andrea Milanko, Majda Bojić, Milana Černelić, Vlado Pandžić, Dubravka Zima, Nevena Škrbić Alempijević, Željana Vučina, Dubravka Oraić Tolić, Anton Vukelić, Vedrana Spajić Vrkaš, Virna Klarić, Frano Dulibić, Suzana Coha, Vladimir Pletenac (redovni profesor u miru), Tihana Rubić, Mladen Tomorad, Vjerran Katunarić, Margareta Jelić, Ksenija Klasnić, Petar Korunić, Benjamin Čulig, Tatjana Veljačić, Martina Domines Veliki, Gordana Matić, Ivana Zagorac, Marta Andrić, Nataša Štefanec, Marijana Bjelić, Poljak Nastja, Sanjin Sorel, Barbara Kerovec, Matija Ivačić, Adrijana Vidić, Ana Vasung, Branko Vuletić, Sanja Slukan Marković, Jura Bakran, Alexander Hoyt, Ante Jelušić, Heli Hajdić, Sanja Roić, Gordana Škorić, Vesna Buško, Petra

Šoštarić, Vesna Deželjin, Srećko Travaš, Vesna Janković, Krešimir Jurak, Petra Rodik, Robert Šešerko, Mirjana Krizmanić (red prof. u miru), Goran Hutinec, Matija Sinković, Predrag Marković, Lidija Arambašić, Jagoda Večerina, Gordana Slabinac.

NASTAVNICI OSTALIH FAKULTETA I SVEUČILIŠTA U HRVATSKOJ I INOZEMSTVU, ČLANOVI INSTITUTA:

Vlasta Zajec (Institut za povijest umjetnosti), Tomislav Zajec (Akademija dramskih umjetnosti), Nenad Smokrović (FFRI), Karmen Lončarek (Medicinski fakultet u Rijeci), Nebojša Blanuša (FPZ), Gordana P. Crnković (University of Washington, Seattle), Renata Jambrešić Kirin (Institut za etnologiju i folkloristiku), Ines Prica (Institut za etnologiju i folkloristiku), Žarko Paić (TTF), Reana Senjković (Institut za etnologiju i folkloristiku), Mario Vrbančić (Sveučilište u Zadru, Akademija dramskih umjetnosti, Sveučilište u, Melbourneu), Senka Vrbančić (Sveučilište u Zadru, Sveučilište u Melbourneu), Majda Trobok (FFRI), Goran Pavel Šantek (Sveučilište u Zadru), Sandra Križić Roban (Institut za povijest umjetnosti), Vladimir Biti (Institut za Slavistiku, Beč, Austrija), Janka Vukmir (Institut za suvremenu povijest), Daša Drndić (FFRI), Barbara Blasin (Arhitektonski fakultet, Studij dizajna), Saša Ilijčić (FER, Sveučilište u Zagrebu), Ivan Lozica (Institut za etnologiju i folkloristiku), Irena Kraševac (Institut za povijest umjetnosti), Dejan Kršić (Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu), Ljiljana Kolešnik (Institut za povijest umjetnosti), Lana Peternel (Institut za antropologiju), Ana Malnar (Institut za antropologiju), Mato Ilijčić (Akademija dramskih umjetnika), Alida Bremer (S. Fischer Stiftung), Darko Androić (PMF), Velimir Visković (Leksikografski zavod Miroslav Krleža), Zvezdana Markešina (NSK Zagreb), Bruno Gamulin (Akademija dramskih umjetnosti, Zagreb), Nataša Polgar (Institut za etnologiju i kulturnu antropologiju), Tomislav Lerotić (Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu), Stanko Andrić (Hrvatski institut za povijest), Zdeslav Hrepić (Fort Hays State University), Igor Štikš (University of Edinburgh), Damir Šoh (Hrvatski studiji), Nikola Vuletić (Sveučilište u Zadru), Marko Lukić (Sveučilište u Zadru), Leonida Kovač (ALU Zagreb), Igor Čaljkušić (Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu), Biljana Kašić (Sveučilište u Zadru), Barbara Vodanović

(Sveučilište u Zadru), Dubravka Saulan (Sveučilište u Zadru), Sanja Lazarin (Institut za migracija i narodnosti), Vjerran Zuppa (ADU Zagreb), Iva Grgić (Sveučilište u Zadru), Matko Meštrović (Ekonomski institut), Agata Juniku (ADU Zagreb), Sofija Sorić (Sveučilište u Zadru), Nicole Hewitt (ALU Zagreb), Jelena Marković (Institut za etnologiju i folkloristiku), Robert Ravnić (NSK), Goran Petercol, Ivana Sajko (ADU), Ljubica Matek (FF Osijek), Jasna Poljak Rehlicki (FF Osijek), Helena Popović (FPZ), Iza Kavedžija (Sveučilište Oxford), Mirijana Hameršak (Institut za etnologiju i folkloristiku), Ivan Šiber (FPZ), Dijana Stolac (FFRI), Ljiljana Marks (Institut za etnologiju i folkloristiku), Mirna Sindičić Sabljko (Sveučilište u Zadru), Jasna Čapo (Institut za etnologiju i folkloristiku), Tomislav Kuzmanović (Sveučilište u Zadru), Sanja Špoljar Vržina (Institut društvenih znanosti Ivo Pilar), Boris Berić (FFOS), Kornelija Kuvač-Levačić (Sveučilište u Zadru), Vesna Ukić (Sveučilište u Zadru), Zvezdana Jembrih (ALU), Jaka Primorac (IMO), Sandi Vidulić, (Umjetnička akademija u Splitu), Siniša Bilić-Dujmušić (Sveučilište u Zadru), Lucijana Šešelj, (Sveučilište u Zadru), Lada Radin (Veterinarski fakultet), Nikša Dubreta (FSB) Ivana Horbec (Hrvatski institut za povijest), Goran Sergej Pristaš (ADU), Benjamin Perasović (Kineziološki fakultet), Matko Sršen (ADU), Dajana Jurkin (Sveučilište u Zadru), Iva Pleše (Institut za etnologiju i folkloristiku), Sanja Zubčić (FFRI), Ognjenka Finci, (Arhitektonski fakultet Univerziteta u Sarajevu), Zdravko Grebo (Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu), Marko Kapović (Sveučilište u Zadru), Slobodan Čače (Odjel za povijest, Sveučilište u Zadru), Irena Novak Popov (Odelek za slovenistiku Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani), Tomislav Gomerčić (Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), Sunčana Kukulja Taradi (Medicinski fakultet u Zagrebu), Ozren Biti (Institut za etnologiju i folkloristiku), Aljoša Pužar (FFRI i Hankuk University of Foreign Studies), Ivan Stublić (FFOS), Tihomir Matijevec (Umjetnička akademija u Osijeku), Jelka Vince Paulla (Institut Ivo Pilar), Katarina Peović Vuković (FFRI), Valentina Gulin Zrnić (Institut za etnologiju i folkloristiku)

KULTURNA I INTELEKTUALNA JAVNOST:

Tanja Vrvilo, Damir Bartol Indoš, Robert Perišić

(pisac), Dubravko Torijanac (režiser), Iva Prosoli (MGZ), Vesna Kosec Torijanac (HNK Varaždin), Boris Perić (književnik), Branko Čegec (književnik), Augusta Fabijanić (urednica), Željko Špoljar (književnik), Đuro Tomljenović (novinar, HTV), Boris Greiner (umjetnik), Gordana Golenčar (novinarka Lidera), Tajana Pavić, (Zavod za gastroenterologiju i hepatologiju KB Sestre milosrdnice), Božidar Alajbegović (književnik), Kruno Lokotar (književnik), Irena Bekić (književnica), Dražen Katunarić (pjesnik esejist i prevoditelj), Velimir Đuretić (novinar, HTV), Sibila Serdarević (Fraktura), Ludwig Bauer (književnik), Jagna Pogačnik (književna kritičarka), Radovan Marčić (redatelj i publicist), Željka Lozo (novinarka), Nives Franić (Gradska knjižnica Umag), Josip Ivančić Pino (umjetnik), Eugen Borkovsky (umjetnik), Goran Ferčec (pisac), Zlatko Kopljar (umjetnik), Nataša Govedić (nezavisna znanstvenica i kritičarka), Jasmina Bavoljak (Galerija Kolovićeve dvori), Krešimir Pintarić (pisac), Mišković Slobodanka (Odjel gradske uprave za kulturu, Rijeka), Vanja Tataj (Odjel gradske uprave za kulturu, Rijeka), Šarlija Plamena (Odjel gradske uprave za kulturu, Rijeka), Saša Martinović Kunović (galerija Modulor), David Kabalin

(arhitekt), Miloš Đudević (pisac), Božo Dujmović (urednika naklade Breza), Antonija Novaković (spisateljica), Sanja Bachrach-Krištofić (umjetnica), Mario Krištofić (umjetnik), Vanja Kaderžabek (Zagrebački holding, Podružnica AGM), Barbara Matejčić (novinarka), Sanja Sarnavka (BaBe), Lidija Pavletić (Centar za filozofiju medija), Branko Matan (Gordogan), Boris Postnikov (književni kritičar), Gordana Vnuk (Eurokaz), Zoran Pongrašić (književnik), Ana Đokić (književnica), Evelina Rudan Kapec (književnica), Srećko Horvat (filozof), Dean Trdak (prevoditelj), Marina Job (novinarka), Goran Ferčec (pisac), Grozdana Cvitan (književnica), Predrag Lucić (novinar), Ljiljana Škalec-Stanković (HNK Varaždin), Seid Serdarević (Fraktura), Ivana Bago (nezavisna kustosica), Antonija Majača (Galerija Miroslav Kraljević), Dubravko Mihanović (dramski pisac), Željka Tučinović (Hrvatski centar ITI), Srđan Dvornik (sociolog), Tanja Radović (književnica), Borivoj Čosić (književnik), Lidija Klasić Krnjaić (novinarka), Slavenka Drakulić (književnica), Vesna Kesić (novinarka), Dalibor Martinis (umjetnik), Đurđa Knežević (slobodna publicistkinja i književnica), Urša Raukar (glumica), Niko Gamulin (urbanist), Mislav Brečić (Hrvatski radio), Milica Lukšić (književnica i prevoditeljica), Vesna

Biga, književnica, Hajrudin Hromadžić, docent (vanjski suradnik FFZG i FFRI), Trpimir Matasović (novinar), Tajana Gašparović (urednica i dramaturginja HR), Nenad Radović (dip. ing. stroj.), Polona Glavan, (spisateljica i prevoditeljica, Ljubljana), Amelio Vekić, (arheolog), Jasna Mesarić (redateljica), Zdenka Sviben (viši knjižničar), Siniša Labrović (umjetnik), Branko Maleš (književnik), Ljubo Pauzin (književnik), Borivoj Radaković (književnik), Nada Vrkljan Križić (povjesničarka književnosti), Nenad Bartolčić (Moderna vremena), Una Bauer (Ph.D. student University in London), Nenad Perković (novinar), Željko Ivanjek (književnik), Nenad Rizvanović (književnik), Marko Pogačar (književnik), Sanja Iveković (umjetnica), Branko Sviben (redatelj), Sandro Đukić (umjetnik), Elvis Bošnjak (glumac i dramski pisac), Nataša Medved (prevoditeljica i urednica), Klen Šamarinac (novinar), Ranka Mesarić (redateljica, HR), Darija Žilić (književna kritičarka), Damir Pavuna (Integra d.o.o.), Jadranka Damjanov (povjesničarka umjetnosti), Vesna Mastela Bužan (Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi), Željko Prstec, samostalni umjetnik, slikar, Vedran Horvat (sociolog/novinar), Katarina Luketić (urednica i kritičarka)

FILM

**METAFIZIKA
MRAČNE
ROMANTIKE**

NOVI FILM SLAVNOG POLJSKOG REDATELJA DONOSI EKSCENTRIČNU PRIČU NA RUBU VOAJERIZMA I IMPRESIVAN JE POVRAČAK SKOLIMOWSKOG POSLIJE GOTOVO DVADESET GODINA PAUZE

Četiri noći s Anom, Jerzy Skolimowski, Poljska, 2008.

RADMILA ĐURICA

Četiri noći s Anom intimna je priča, s pozadinskom temom o čovjeku koji poskrivečki promatra ženu dok ona spava. Bolničarka Ana je u centru priče, kao i introvertan radnik u krematoriju, koji je na svoj način neizmjerljivo voli. Njegova je veza s Anom opsesivna, perverzna, jer on skrivečki upada u njenu sobu i promatra je dok spava. Isto tako skrivečki on popravljajući njen sat, posprema za njom i povremeno spava pored nje, a da ona toga nije ni svjesna. Taj potencionalno jezivi scenarij Skolimowski vješto pretvara u mračno romantičnu priču o opsesiji, ispričanu s nježnošću, s čudnim perverznim humorom i u potpuno nestvarnim socrealističnim slikama, koje upotpunjuje zagušeno svjetlo izolirana seoskog domaćinstva. Čitava priča dio po dio, bar u pozadini, povezana je flešbekovima brutalna silovanja, kojega je Leon, voajer u filmu, bio

svjedok. Naravno, postavlja se pitanje je li njegova opsesivna zasljepljenost Anom zapravo potisnuta krivica koju osjeća, jer u datom trenutku silovanja nije učinio ništa. Stilistički je pristup toj temi intiman, obraća se pažnja na detalje, studiraju se psihološki motivi iz ljudskog ponašanja, a fokusira se na jednostavne aspekte svakodnevnog postojanja. Jednostavna, iskrena priča možda ima namjeru razrijediti tešku i socijalnu pozadinu. A ako je postojao cilj ili želja za istraživanjem racionalnog (npr. racionalni razlog zbog čega nije ništa učinio da zaštiti Anu), u nečemu što je površinski svijet koji izgleda iracionalno, dolazi se do zaključka da je priča čak i psihotična. Jer je glavni lik psihotičan? U biti *Četiri noći s Anom* donosi priču o osnovnoj potrebi za kontaktom s drugim ljudskim bićem, o očajniku u društvu,

pojedincu koji izgleda da izgrađuje sve više i više barijera, otupljuje i postaje samo promatrač, a ne i sudionik života. A njegova perverzna voajeristička hrabrost ponekad graniči s ludilom. To je ekcentrična priča, ali ipak iskreno romantična. Ispričana je s dovoljno distance i sirove erotike koja dozvoljava ironiju i humor na jednoj strani, u biti u jednoj depresivnoj ljudskoj drami. Ton filma diskretan je, ali ne afektira. Tu je socijalna poljska realnost tretirana naturalističkim i poetičnim pristupom. Struktura je puna suptilnih varijacija mračnog i favorizira sugestivno više nego što objašnjava radnju. Skolimowski je također slikar, čije se slike u biti ne razlikuju od filma. Njegova apstrakcija na slikama, spomenuo je Andrzej Wajda, filmski režiser, "ne reducira stvarnost na geometrijski svijet, već se

otvara prema figuraciji razotkrivajući misteriozni svijet s izuzetnim umjetničkim dometom." Dakle, povezanost slikarske ekspresije Skolimowskog s njegovim filmovima očigledna je. "Jerzy Skolimowski slika cijeli život, ali se kao i većina likova umjetnika dvadesetog stoljeća okrenuo filmu kao formi izražavanja. Prvi sam put vidio njegove slike prije nekoliko godina i pomislio da su u pitanju nefigurativni radovi. Pažljivim promatranjem međutim uočio sam da njegove slike nikada nisu do kraja apstraktne, da uvijek ostaju u vezi s figurom i pejzažom. Njegove se predstave uvijek referiraju na čovjeka. Skolimowski je prije svega slikar. Slikarstvo je njegova utjeha između dvaju filmova, ali i njegova utjeha kojom nadilazi filmsko stvaralaštvo," rekao je Julian Schnabel, režiser i slikar.

Vi birate, ja odlučujem!

“SVATKO TKO NOSI UNIFORMU JE SVINJA”

ONI KOJI MISLE DA ZNAJU ŠTO SE DOGAĐALO U NJEMAČKOJ U VRIJEME SLUČAJA NAZVANA BAADER-MEINHOF NEĆE IZ EDELOVA FILMA SAZNATI NIŠTA POSEBNO NOVO

Der Baader Meinhof Komplex/The Baader Meinhof Complex, r. Uli Edel, 2008.

DRAGAN JOVANOVIĆ

“Njemačka sedamdesetih godina 20. stoljeća: bombaški napadi, prijetnja terorizma i strah od neprijatelja iznutra potresaju same temelje još krhke njemačke demokracije. Radikalizirana djeca nacističke generacije predvođena imenima kao što su Andreas Baader, Ulrike Meinhof i Gudrun Ensslin i njihova ilegalna organizacija RAF (Rote Armee Fraktion) vode nasilan rat protiv onoga što vide kao novo lice fašizma: američkog imperijalizma podržana od njemačkog establišmenta, među pripadnicima kojega ima mnogo onih s nacističkom prošlošću. Njihov je cilj stvoriti humanije društvo; ali koristeći se nehumanim sredstvima, oni ne samo da šire strah i krvoproliće već i gube svoju ljudskost. Čovjek koji ih razumije također je i njihov lovac: šef njemačke policije Horst Herold. I dok uspješno vodi svoju neumornu potjeru za mladim teroristima, on zna da je u pitanju samo vrh ledenog brijega.”

EKSPLOATACIJA I ISKRIVLJAVANJE TERORIZMA Taj tekst, kao sažetak filma, prati promociju filma *Der Baader Meinhof Komplex* na distributerskim lecima, plakatima i press-materijalu. *Baader Meinhof Komplex* producirao je Bernd Eichinger, koji je i koscenarist (drugi je redatelj Uli Edel) po publicističkoj knjizi Stefana Austa o grupi Baader-Meinhof. Eichinger je jedan od najuspješnijih producenata i lider filmske industrije u Njemačkoj: *Parfem*, *Resident Evil* itd. samo su neki od njegovih uspjeha, a s Edeldom je već uspješno surađivao na filmovima kao što su *Posljednje skretanje za Brooklyn* i *Mi djeca s kolodvora Zoo*. Međutim kada je ovako ozbiljna tema u pitanju, koja implicira socijalne i političke aspekte njemačke i europske povijesti 20. stoljeća, čini se da filmskoindustrijski pristup (eksploatacija

nasilja) i politički tendenciozna rekonstrukcija događaja bez obzira na visok budžet i ambicije nisu dovoljni da proizvedu kreativne samospoznaje, već prije da problem pojednostave i da na pitanje: što se zapravo (i najbitnije zašto?) dogodilo u Njemačkoj sedamdesetih godina ponude odgovor u duhu aktualne kampanje protiv terorizma i filmske eksploatacije psihopatologije terorista (ubojstva, krv, nasilje, potjera).

Oni koji misle da znaju što se događalo u Njemačkoj u vrijeme slučaja nazvana Baader-Meinhof neće iz Edelova filma saznati ništa posebno novo. Oni koji ne znaju što se tada događalo saznat će dosta činjenica, ali ono najbitnije, zašto su se RAF-ovci opredijelili za teror, ostat će im maglovito i konfuzno, ali će zasigurno biti uvjereni da je terorizam grozan i da to nije dobar put za rješavanje društvenih sukoba. Tipično za industrijski film koji otvara probleme, konstruira uzbudljivu priču, uvjerljivu i emotivnu, ali se ne želi zamjeriti aktualnom sistemu, poretku, vlasti, dominantnoj ideologiji. Prije da sistem pohvali, učvrsti, učini tolerantnim, samouvjerenim, sposobnim i odgovornim. Jednom riječju, da ga prikaže mnogo boljim nego što je onaj iz prošlosti (u ovom slučaju njemački poslijeratni) bio. Dakle, jedna vrsta filma koju svaki sistem proizvodi (ideološki) da bi na kraju krajeva laskao sam sebi?

BAADER-MEINHOF KAO SPEKTAKL Naime, dosta toga od dokumentarnog, historijskog, faktografskog itd. u rekonstrukciji događaja između 1968. i 1977. u filmu ima, ali nema jasno i bitno razgraničenih ideativnih pozicija, aktera u tom sukobu (osim naznaka koje se “tendenciozno” zatrpavaju osobnim emotivnim i psihološkim stanjima aktera), što bitno urušava same spoznajne domete, o kolektivnoj društvenoj traumi vremena i kompromitira samu ambiciju autora filma za ozbiljnim i, što je najbitnije, nepristranim suočavanjem s onim što se zove “Dekada terora u Njemačkoj 1967 – 1997”. *Baader-Meinhof Komplex* tako se doima kao proizvod visokobudžetnog “raskošnog filmskog” nabacivanja svega i svačega iz tog vremena, scenarijske “manipulacije” (sasvim razumljive u fikcijskim tvorevinama tipa politički triler,

ali “sumnjivih namjera” u ambicioznoj rekonstrukciji jednog vremena), manipulacije koja se ogleda u inzistiranju na detaljima koji impresioniraju (ulične demonstracije, teroristički akti), ali i sporednim detaljima koji simuliraju dokumentarnost i “tendenciozno” pokrivaju fikcijske nadgradnje i projekcije autora, potom marginalizacije bitnih dramsko-političkih tokova sukoba na relaciji teroristi – država u korist sporednih (psihološka stanja), koji izazivaju i proizvode očekivane “filmske emocije”, empatiju, nelagodnost, užas “robnog spektakla (s težom)”; zatim (bitno) izbjegavanje da se pokažu psihološki i socijalni profili žrtava RAF-ova terora, njihove biografije i aktivna nacistička prošlost, nedopustivo površno prikazivanje mehanizama masovne državne i medijske propagandne histerije i atmosfere linča i sotonizacije ljevice (atentat na Rudiju Dutschkea), proizvodnja i psihološki mehanizmi “državnog terorizma” stvaranja straha od komunizma, slično gebelsovsko-nacističkoj propagandi itd. – čine od samog filma djelo za koje bismo mogli reći da je Komplex (u prijevodu: složena cjelina, zapleteno, zamršeno, kompleksno) o društvenim sukobima u Njemačkoj sedamdesetih – zapravo proizvod, izmiksani u formuli koju sačinjava 50 posto informacija i 50 posto manipulacija.

Zašto? Medijska, distributersko-producentska najava filma kao priče o “radikaliziranoj djeci nacističke generacije predvođene imenima kao što su A. Baader, U. Meinhof i Gudrun Ensslin, koji vode nasilan rat protiv onoga što vide kao novo lice fašizma: američkog imperijalizma podržana od njemačkog establišmenta, među kojima ima mnogo onih s nacističkom prošlošću” i koja jest i čini samu srž čitava sukoba, nažalost, u filmu je potisnuta, marginalizirana u korist ideje da se pokaže kako “oni (RAF-ovci) ne samo da šire strah, nasilje i krvoproliće već i gube svoju ljudskost”. Tako se ključna rasprava o vertikali društvenog sukoba sedamdesetih “zašto i otkuda teroristi?” pretvara (zamjena teza), zapravo, u priču o gubljenju ljudskosti onih (terorista) koji se koriste nasiljem protiv sistemâ koji,

– JER POLITIČKI SKANDAL NIJE BIO OKONČAN SMRĆU NJEGOVIH PROTAGONISTA. KAO U SOFOKLOVOJ Antigoni GLAVNA TRAGIČNA DILEMA NASTAJE NAKON NJIHOVE SMRTI, I TO PITANJEM: ŠTO RADITI S TIJELIMA DRŽAVNIH NEPRIJATELJA? –

by the way, sami (generečki) proizvode nasilje, a samim tim i teroriste i terorizam, pa shodno tome i “ukidaju njihovu ljudskost”. Takva dramaturška i ideativna strategija autora filma stvara prostor da se u filmu zatvori i marginalizira najbitnija politička i aktivistička teza Ulrike Meinhof, teza radikalnog krila studentske pobune 1968., da je njemački nacizam 1945. doživio samo vojni poraz i odrekao se samo Holokausta (organizirane industrije smrti), ali nastavlja funkcionirati u političkom, socijalnom, “kadrovskom” smislu pod novim demokratskim okolnostima nakon Drugog svjetskog rata uklapajući se u globalni Hladni rat i imperijalizam (primjerice, nastavkom strategija militizirane industrije kao “lokomotive sveopćeg progressa”) a da nije do kraja rasčistio s vlastitim autoritarnim kulturnim obrascima, rasizmom, nasilničkim biopolitikama i proizvodnjom sadizma i mržnje (primjerice, prema ljevičarima i raznim Drugima), koji su njemačku naciju (a i druge nacije) koštali milijune ljudskih žrtava i svih oblika razaranja nezabilježnih u ljudskoj povijesti. I to samo nakon, iz perspektive sedamdesetih godina, dvadeset i pet godina nakon toga, a iz naše, današnje perspektive prije nešto više od šezdeset godina. Na koncu, svakog dana možemo sresti, svugdje oko nas, ljude koji su preživjeli taj pakao 20. stoljeća.

SMRT TERORISTA Ono što ovom filmu također bitno nedostaje jest i jasniji portret tadašnje njemačke države, političkih događaja, njenih lidera i antiterorističke strategije. Čitavu operaciju, zapravo rat protiv terorista u filmu vodi policijski službenik (igra ga Bruno Ganz) mada se iz objavljenih dokumenata Instituta za njemačku

nastavak na stranici 20 –

NAGRADE

I. trijenale hrvatskog kiparstva

*konceptija izložbe
bez nagrada*

II. trijenale hrvatskog kiparstva

*Jednakovrijedne nagrade
Ivan Lesiak / Ante Rašić /
Marija Ujević Galetović*

III. trijenale hrvatskog kiparstva

*Velika nagrada
Branko Ružić
Jednakovrijedne nagrade
Petar Barišić / Kuzma Kovačić / Vasko Lipovac / Stevan Luketić /
Mladen Mikulin*

IV. trijenale hrvatskog kiparstva

*Velika nagrada
Ivan Kožarić
Jednakovrijedne nagrade
Peruško Bogdanić / Josip Diminić /
Vladimir Gašparić
Otkupne nagrade
Slavomir Drinković / Goran Štimac*

V. trijenale hrvatskog kiparstva

*Velika nagrada
Petar Barišić
Jednakovrijedne nagrade
Antun Babić / Josip Diminić / Daniel Kovač*

VI. trijenale hrvatskog kiparstva

*Velika nagrada nije dodijeljena
Jednakovrijedne nagrade
Kažimir Hraste / Siniša Majkus / Silvo Šarić*

VII. trijenale hrvatskog kiparstva

*Velika nagrada
Ines Krasić
Jednakovrijedne nagrade
Đorđe Jandrić / Branko Lepen / Loren Živković Kuljiš*

VIII. trijenale hrvatskog kiparstva

*Velika nagrada
Viktor Popović
Jednakovrijedne nagrade
Kristijan Kožul / Goran Petercol /
Vlasta Žanić
Skulptura u javnom prostoru
Marija Ujević Galetović
Nagrada publike Centar Kaptol
Ante Rašić*

IX. trijenale hrvatskog kiparstva

*Velika nagrada
Daniel Kovač
Jednakovrijedne nagrade
Lara Badurina / Neven Bilić /
Sonja Vuk
Posebna priznanja
Ana Belošević / Sanja Fališevac / Božica Matasić
Nagrada Međunarodnoga kiparskoga simpozija Labin - Dubrova
Šime Perić
Nagrada AICA-e - hrvatskoga Povjerenstva
Antonija Balić
Nagrada publike Centar Kaptol
Kristina Lenard*

POZIV NA SUDJELOVANJE

PROPOZICIJE:

1. Prava sudjelovanja na Trijenalu imaju svi likovni stvaraoci s područja Republike Hrvatske koji su svojim radom, obrazovanjem i podrijetlom vezani uz Hrvatsku.
2. Na Trijenalu se može sudjelovati s najviše tri (3) rada nastala od 2006. do 2009. godine
3. Radovi se prijavljuju na posebnoj prijavnici IX. trijenala uz originalni rad ili slajdovima i fotografijama ako autori žive izvan Zagreba.
4. Autori dopremaju svoja djela na žiriranje u Gliptoteku o svom trošku.
5. Organizator na svoj trošak vraća prihvaćena djela samo autorima s područja Republike Hrvatske.
6. Sva djela osim nagrađenih s prethodnog trijenala podliježu Ocjenjivačkom sudu.
7. Svi radovi odabrani za izlaganje konkuriraju za nagrade Trijenala.
8. Dobitnik Velike nagrade Trijenala ima pravo na sažetu samostalnu izložbu na idućem trijenalu.

OCJENJIVAČKI SUD:

- mr. Nataša Ivančević
- Daniel Kovač
- dr. Leonida Kovač
- Vesna Mažuran Subotić
- dr. Vinko Srhoj

NAGRADE:

Velika nagrada Trijenala - KN 15.000,00
Tri jednakovrijedne nagrade Trijenala - KN 5.000,00
Nagrada posjetitelja Centra Kaptol
Nagrada međunarodnog kiparskog simpozija Labin Dubrova

X. trijenale sastojat će se od:

1. Izložba žiriranih radova
2. Samostalna izložba Daniela Kovača, dobitnika Velike nagrade IX. Trijenala

ROKOVI:

Prijave te predloženi radovi za X. trijenale hrvatskog kiparstva primaju se od petka 15. svibnja do nedjelje 24. svibnja 2009. od 10 - 18 sati na adresu: Gliptoteka HAZU, Medvedgradska 2, 10000 Zagreb

TERMIN IZLOŽBE:

listopad - prosinac 2009.

ORGANIZACIJSKI ODBOR:

akademik Šime Vulas - predsjednik
Ariana Kralj - zamjenica predsjednika
Lida Roje Depolo - tajnica IX. trijenala
akademik Ivan Kožarić
Vesna Mažuran Subotić
Biserka Rauter Plančić /Ministarstvo kulture RH/
Laura Topolovšek /Gradski ured za obrazovanje, kulturu i šport grada Zagreba/
Tonči Blagaić /Croatia osiguranje/
Bruno Vlatković /Centar Kaptol/

Prijavnice se mogu podići u Gliptoteci HAZU ili na www.hazu.hr, www.mdc.hr/gliptoteka

BLOKADA

Lokalni izbori održavaju se svake četiri godine. Na blokiranim fakultetima možete glasati svaki dan.

IDENTITET

ULOMAK IZ KNJIGE *Identitet (razgovori s Benedetto Vecchijem)* ZYGMUNTA BAUMANA KOJA USKORO IZLAZI U IZDANJU NAKLADE PELAGO I PRIJEVODU S ENGLESKOGA MIRKA PETRIČA

ZYGMUNT BAUMAN

Benedetto Vecchi: U sociološkoj je imaginaciji identitet uvijek nešto vrlo sklisko, o čemu se izbjegava jasno govoriti, gotovo neki a priori, to jest zbilja koja već prethodno postoji. Primjerice, u Émila Durkheima, kolektivni identiteti uvijek ostaju u pozadini, ali nema sumnje da je u njegovoj najglasovitijoj knjizi *O podjeli društvenog rada*, podjela rada proturječan element. S jedne strane, dovodi u rizik društvene veze, ali istodobno djeluje kao čimbenik stabilizacije u prijelazu prema stvaranju novoga društvenog poretka. Međutim, u ovom analitičkom okviru, identitet valja razmatrati kao cilj, svrhu, a ne kao unaprijed definirani čimbenik. Što Vi mislite o tome?

Mislim isto što i vi... Da, doista, "identitet" nam se otkriva samo kao nešto što treba izumiti a ne otkriti; kao meta napora, "cilj"; kao nešto što još treba graditi od samog početka ili odabrati između ponuda koje stoje na raspolaganju i onda se boriti za to i zaštititi to s još borbe – premda, da bi se pobijedilo, istina neizvjesnog i zauvijek nepotpunog statusa identiteta mora biti i često biva zatomljenom i te-gobno prikrivanom.

Danas je ovu istinu teže sakriti nego na početku modernog doba. Posrednici koji su bili najodlučniji zatajiti je izgubili su interes za to; povlače se s bojnog polja i drage volje prepuštaju svakidašnje poslove nalaženja ili gradnje identiteta nama, svim muškarcima i ženama za sebe, pojedinačno ili odjelito, radije nego zajednički. Krhkost i vječno privremen status identiteta ne mogu se više sakriti. Tajna je izbila na javu. Ali riječ je o novom, prilično nedavnom razvoju.

Pitam se stoga je li pošteno pitati duhovne očeve sociologije, bilo Webera, Durkheima, bilo čak Simmela, koji je bio najdalekovidniji i više ispred svog vremena nego svi drugi, da nas pouče što i kako misliti o temi koja je provalila u našu zajedničku svijest i trajno se u njoj nastanila dugo nakon njihove smrti. Svi su oni sudjelovali u razgovoru o poteškoćama, brigama i pitanjima važnim muškarcima i ženama svoga vremena (dubokoumnost, ozbiljnost i posvećenost te zaokupljenost njihova su istinska veličina i najvažnije naslijeđe kasnije sociologije); "identitet" nije bio najistaknutija od ovih tema. Pretpostavljam da kad bi svoje uši – fino ugodene na sve što su mogla biti velika pitanja njihova vremena – okrenuli našem društvu, kojemu je bilo suđeno roditi se gotovo stoljeće kasnije, da bi smatrali iznenadnu središnjost "problema identiteta" u učenim raspravama, a također i u općoj svijesti, vrlo intrigantnom sociološkom zagonetkom.

Riječ je doista o zagonetki i izazovu sociologiji – sjetite se samo da prije nekoliko desetljeća "identitet" nije bio niti blizu središtu naših misli, te da mu je preostajalo biti tek predmetom filozofske meditacije. O "identitetu" danas pak "govori cijeli grad"; on je goruće pitanje u svačijim mislima i na svakom jeziku. Upravo bi ova fascinacija identitetom, a ne identitet sâm, privukla najviše pozornosti klasika sociologije, da su živjeli dovoljno dugo da se s njom suoče. Vjerojatno bi uzeli u obzir ono što je natuknuo Martin Heidegger (ali nije ih više bilo čak ni kad je ponuđen taj ključ zagonetke): skloni smo primijetiti stvari i staviti ih u žarište pomnog ispitivanja i dubokog razmišljanja tek onda kad iščeznu, propadnu, počnu se čudno ponašati ili nas na drugi način iznevjere.

Neposredno prije nego što je izbio posljednji svjetski rat, u mojoj je rodnoj Poljskoj proveden popis stanovništva. Poljska je tada bila multietničko društvo. Pojedine dijelove zemlje naseljavala je bizarna mješavina etničkih skupina, religijskih vjera, običaja i jezika. Preoblikovanje te mješavine, prisilnim preobraćenjem i asimilacijom, u uniformnu ili gotovo uniformnu naciju prema, recimo, francuskom modelu možda jest bio cilj što ga je energično pokušavao ostvariti dio poljske političke elite, no unatoč tome taj cilj nipošto nije bio općeprihvaćen i dosljedno slijeđen, a još manje je to bio projekt iole blizu potpunog ostvarenja.

Kao što bi se u modernoj državi moglo i očekivati, njezini su popisivači unatoč tome bili podučeni očekivati da za svako ljudsko biće mora postojati nacija kojoj ono pripada. Bilo im je rečeno da trebaju prikupiti podatke o nacionalnom samoodređenju svakog podanika i podanice poljske države (danas bi se reklo: podatke o njegovom ili njezinom "nacionalnom ili etničkom identitetu"). U približno milijun slučajeva, popisivači nisu uspjeli; ljudi koje su ispitivali jednostavno nisu mogli shvatiti što je to "nacija" i kako je to "imati nacionalnost". Unatoč pritisku – prijetnjama novčanom kaznom združenim s doista herkulovskim naporom da se objasni značenje "nacionalnosti" – oni su se uporno držali jedinih odgovora za koje im se činilo da imaju smisla: "mi smo lokalni"; "iz ovog smo mjesta"; "odavde smo"; "pripadamo ovdje". Administratori su se na koncu morali predati i službenom popisu nacija dodati "lokalne".

Poljska u ovome nipošto nije bila jedinstven slučaj; niti joj je bilo suđeno biti posljednjim zabilježenim slučajem ove vrste. Prošlo je poprilično godina od ovog događaja kad je jedno francusko istraživanje pokazalo da, nakon dva stoljeća naporna građenja nacije, *le pays* za mnoge francuske seljake ima promjer od dvadeset kilometara, ili možda pet kilometara više ili manje od toga... Kao što je nedavno istaknuo Philippe Robert, "tijekom većeg dijela povijesti ljudskih društava, društveni odnosi ostali su čvrsto zatvoreni u carstvo blizine".¹ Sjetimo se da je putovanje od, recimo, Pariza do Marseillea u 18. stoljeću trajalo jednako dugo kao i u Rimskom Carstvu. Većini ljudi, "društvo" kao najviša "ukupnost" ljudske kohabitacije (ako su uopće mislili u tim kategorijama) bilo je izjednačeno s neposrednim susjedstvom. "Moglo bi se govoriti o društvu međusobnih poznanstava", sugerira Robert. Unutar te mreže poznatoga, od kolijevke do lijesa, mjesto svake osobe bilo je odviše očigledno da bi se o njemu razmišljalo, a još manje pregovaralo. Bilo kakva nejasnoća u takvim pitanjima (kao u slučaju razmjerno malo "ljudi bez gospodara", koji su pošli na put cestama što su jednako tako bile bez gospodara, jer

nisu našli sredstva za život u svojim rodnim zajednicama) bila je marginalna pojava i zanemariva briga, s kojom se lako izlazilo na kraj i koju se razrješavalo *ad hoc* mjerama u stilu *maréchaussée*, jedinica konjičkog redarstva koje je predstavljalo prvu policijsku silu u povijesti Zapada. Bilo je potrebno da dođe do sporog raspadanja i smanjivanja zaustavljajuće moći susjedstava, te da se ovo dopuni revolucijom u prijevozu, da bi se raščistio teren na kojem se mogao roditi identitet: kao *problem*, te – prije svega – kao *zadaca*. Margine su vrlo brzo bubrile i napadale jezgru ljudske kohabitacije. Iznenada, trebalo je postaviti pitanje identiteta – budući da nije bio ponuđen niti jedan očigledan odgovor.

Moderna država u nastajanju, suočena s potrebom stvaranja poretka koji nije više automatski reproducirao postojanja i blisko povezana "društva međusobne poznatosti", anektirala je to pitanje i prestrojila ga u borbeni poredak u poslu polaganja temelja svojim prethodno nepoznatim i neobičnim legitimacijskim potraživanjima.

Činilo se prirodnim pretpostaviti da će, nakon njegova vrlo brza širenja, s "problemom identiteta" najbolje izaći na kraj usporedno širenje radova nadziranja poretka, poput onih što ih je primjenjivala i iskušavala *maréchaussée*. Nacionalna država, kao što je primijetio Giorgio Agamben, jest država koja "mjesto podrijetla ili rođenje" čini "temeljem svoje suverenosti": "Fikcija koja se ovdje podrazumijeva"; ističe Agamben, "jest da rođenje [*nascita*] smjesta počinje postojati kao *nacija*, tako da može ne biti bilo kakve razlike između ovih dvaju trenutaka".² Nesretne mete poljskog popisa stanovništva jednostavno nisu uspjele upiti tu fikciju kao "činjenicu", očiglednu samu po sebi. Začudilo ih je kad su čuli da bi netko trebao imati "nacionalni identitet" i da bi se tu osobu moglo zapitati o kojoj je nacionalnosti riječ.

Nije riječ o tome da su posrijedi bili osobito tupi i nemaštoviti ljudi. Naposlijetku, pitanje "tko si" postaje smisleno tek kad povjeruješ da možeš biti netko drugi; jedino ako imaš izbor, te jedino ako o tebi zavisí ono što odabireš; jedino ako trebaš nešto učiniti, da bi taj odabir bio "realan" i održao se. Ali upravo to nije palo na pamet stanovnicima zabačenih sela i šumskih naselja – koji nikad nisu imali prilike misliti o selidbi, a kamoli tražiti, otkriti ili izmisliti nešto tako maglovito (štoviše, nezamislivo) kao što je "drugi identitet". Njihov način bivanja u svijetu lišio je pitanje "identiteta" značenja koje su drugi načini života učinili lako razumljivima – načini koje nas naša jezična upotreba potiče nazvati "modernim".

Jorge Luis Borges opisao bi težak položaj napastovanih "lokalnih" kao slučaj ljudi pred koje je postavljena zadaća "što nije zabranjena drugim ljudima, ali je zabranjena" njima – baš kao što se dogodilo Averroesu kad se trsio prevesti Aristotela na arapski. "Zatvoren u krugu islama" i stoga "želeći zamisliti što je to drama, a ne sluteći što je kazalište"; Averroes "nije nikad mogao doznati značenje riječi *tragedija* i *komedija*".³

Zamisao o "identitetu"; a osobito o "nacionalnom identitetu", nije prirodno zrela u ljudskom iskustvu i izlegla se iz njega, nije izronila iz tog iskustva kao "životna činjenica", očigledna sama po sebi. Ta je zamisao bila *silom* unesena u *Lebenswelt* modernih muškaraca i žena – i ondje je pristigla kao *fikcija*. Stvrdnula se u "činjenicu"; u "datost"; upravo stoga što je bila *fikcija*, te zahvaljujući bolnom osjećaju jaza koji se protezao između onoga što je ta zamisao

Vi birate, ja odlučujem!

podrazumijevala, na što je zaobilazno navodila ili neposredno poticala i *status quo ante* (prethodnog stanja stvari, nedužnog od ljudske intervencije). *Zamisao o "identitetu" rođena je u krizi pripadanja*, u naporu premošćivanja jaza između "trebalo bi" i "jest" što ga je pokrenula; naporu da se zbilja izdigne do standarda koje je postavila zamisao – da se zbilja preoblikuje na sliku ideje.

Identitet je jedino mogao ući u *Lebenswelt* kao zadaća, kao još neobavljena, nedovršena zadaća, zov trublje, dužnost i poriv na djelovanje – a moderna država u nastajanju učinila je sve što je trebalo učiniti da tu dužnost učini obvezom svima unutar njezine teritorijalne suverenosti. Bilo je potrebno puno prisile i uvjeravanja da bi identitet, rođen kao fikcija, očvrstnuo i zgrušao se u zbilju (točnije: u jedinu zamislivu zbilju) – priča o rođenju i sazrijevanju moderne države obiluje i jednim i drugim.

Fikcija "prirodnosti" odigrala je glavnu ulogu među formulama koje je moderna država u nastajanju prestrojila u borbeni poredak, da bi legitimirala svoj zahtjev za bezuvjetnom podređenošću svojih podanika (koji je Max Weber, začudo, nekako previdio u svojoj tipologiji legitimnosti). Država i nacija bile su potrebne jedna drugoj; njihov je brak, u iskušenju smo reći, bio idealan... Država je tražila pokornost svojih podanika predstavljajući se kao ostvarenje sudbine nacije i jamstvo da će se ona nastaviti. S druge strane, nacija bez države osuđena je biti nesigurna u svoju prošlost, ponašala bi se s malo samopouzdanja u sadašnjosti i imala neizvjesnu budućnost, te bi tako bila sudbinom predodređena na neizvjesno postojanje, ovisno o okolnostima. Da država nije imala moć definiranja, klasificiranja, segregacije, razdvajanja i odabiranja, agregat lokalnih tradicija, dijalekata, običajnih zakona i načina života teško da bi se bio pretvorio u bilo što nalik temeljno pretpostavljenom jedinstvu i koheziji nacionalne zajednice. Ako je država bila ostvarenje sudbine nacije, bila je također i preduvjet da nacija uopće može postojati te – glasno, samosvjesno i djelotvorno – polagati pravo na zajedničku sudbinu. Pravilo *cuius regio, eius natio* (onaj koji vlada odlučuje o nacionalnosti) bilo je dvosjekli mač...

"Nacionalni identitet" bio je od početka – i ostao je takvim dugo vremena – *agonistički* pojam i bojni poklič. Kohezivnoj nacionalnoj zajednici koja se preklapala s agregatom državnih podanika bilo je suđeno ostati ne tek vječno neostvarenom, nego zauvijek neizvjesnom; *projektom* koji poziva na neprestanu budnost, divovski napor i primjenu puno sile da bi se osiguralo da se zov čuje i da mu se pokori (Ernest Renan nazvao je naciju "dnevni plebiscit" – premda je govorio iz iskustva francuske države, poznate barem od Napoleonova vremena po svojim jedinstveno centralističkim ambicijama). Niti jedan takav uvjet ne bi bio zadovoljen da nije bilo preklapanja teritorija prebivališta s nedijeljenom suverenošću države – koja se, kao što (sljedeći Carla Schmitta) sugerira Agamben, sastoji ponajprije od moći *izuzeća*. Njezin *raison d'être* bio je povlačenje, stezanje i nadziranje granice između "nas" i "njih". "Pripadanje" bi bilo izgubilo svoj sjaj i zavodničku moć, kao i svoju funkciju integriranja/discipliniranja, da nije bilo dosljedno izbirljivo i neprestano se utjelovljavalo i iznova ojačavalo prijetnjom i praksom isključenja.

Nacionalni identitet, dopustite mi dodati, nikad nije bio poput drugih identiteta. Za razliku od drugih identiteta, koji nisu zahtijevali dvojbenu političku podršku i

isključivu vjernost, nacionalni identitet nije priznavao konkurenciju, a kamoli opoziciju. Nacionalni identitet koji su pomno konstruirali država i njezina posredništva (odnosno "vlade u sjeni" ili "vlade u izbjeglištvu"; u slučaju nacija koje su tek aspirirale na taj status – "nacija *in spe*"; koje su tek bučno zahtijevale vlastitu državu) težio je monopolističkom pravu povlačenja granice između "nas" i "njih". Budući da im je nedostajalo monopola, države su se držale svog programa neoborivosti položaja vrhovnih sudova, koji su donosili obvezujuće presude bez prava žalbe na potraživanja identiteta u sporu.

Baš kao što su državni zakoni uzeli prvenstvo nad svim drugim običajnim oblicima pravde i učinili ih ništavnim ako su se kosili s njima, nacionalni identitet dopuštao je i tolerirao jedino one druge identitete za koje se nije moglo sumnjati da su u sukobu (bilo načelno bilo u pojedinoj konkretnoj prigodi) s neograničenom prednošću nacionalne lojalnosti. Bivanje podanikom neke države bila je jedina značajka autoritativno potvrđivana osobnim iskaznicama i putnim ispravama. Druge, "manje" identitete poticalo se i/ili obvezivalo na traženje podrške-kojoj-je-slijedila-zaštita državno ovlaštenih ureda, te time na zaobilazno potvrđivanje nadmoćnosti "nacionalnog identiteta" oslanjanjem na kraljevske ili republikanske povelje, državne diplome i državno odobrene svjedodžbe. Što god da ste drugo mogli biti ili težili postati, o tome su zadnju riječ imale "odgovarajuće institucije" države. Nepotvrđen identitet bio je prevara; onaj tko ga je nosio lažno je prisvajao neko pravo – bio je varalica.

Strogost ovih zahtjeva bila je odraz endemske i neizlječive neizvjesnosti zadaće gradnje-i-održavanja-nacije. Ponoviti ću: "prirodnost" pretpostavke da je "pripadnost rođenjem"; automatski i nedvojbeno, značila pripadanje *naciji* bila je mukotrpano konstruirana konvencija; ono što je prema vani ostavljalo dojam "prirodnosti" bilo je sve osim "prirodno". Za razliku od "mikrodruštava međusobne poznatosti", onih mjesta i predjela na kojima je većina muškaraca i žena u predmodernim i predmobilnim vremenima

— ZAMISAO O "IDENTITETU", A OSOBITO O "NACIONALNOM IDENTITETU", NIJE PRIRODNO ZRELA U LJUDSKOM ISKUSTVU I IZLEGLA SE IZ NJEGA, NIJE IZRONILA IZ TOG ISKUSTVA KAO "ŽIVOTNA ČINJENICA", OČIGLEDNA SAMA PO SEBI. TA JE ZAMISAO BILA silom UNESENA U Lebenswelt MODERNIH MUŠKARACA I ŽENA - I ONDJE JE PRISTIGLA KAO fikcija —

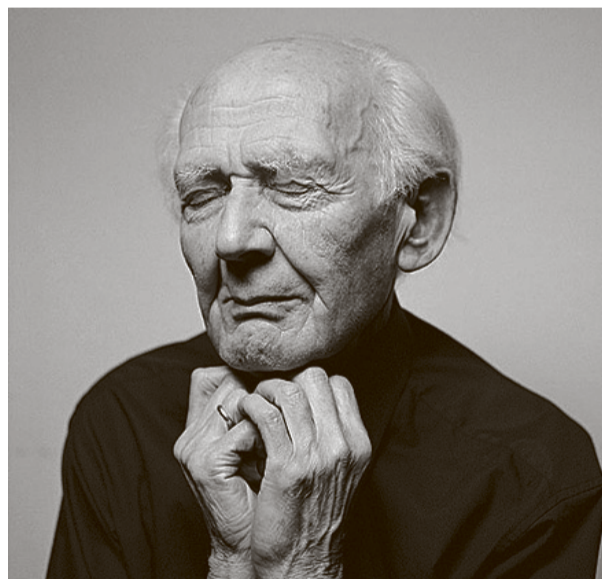
provodila život od kolijevke pa do groba, "nacija" je bila nešto zamišljeno što je moglo ući u *Lebenswelt* jedino posredovano lukavštinom pojma. Vanjski dojam "prirodnosti"; a time također i uvjerljivost objavljenog pripadanja, mogao je biti jedino konačni proizvod dugotrajnih prošlih bitaka; a njegovo održavanje unedogled nije se moglo jamčiti ničim osim bitkama koje su tek trebale doći ●

S engleskoga preveo Mirko Petrić

¹ "Une généalogie de l'insécurité contemporaine" ["Rodoslovlje suvremene nesigurnosti"], razgovor s Philippom Robertom, *Esprit* (prosinac 2002.), str. 35-58.

² Giorgio Agamben, *Means without Ends [Sredstva bez cilja]*, prev. Vincenzo Binetti i Cesare Casarino (University of Minnesota Press, 2000.), str. 21. [tal. izvornik: *Mezzi senza fine*, Torino: Bollati Boringhieri, 1996.]

³ Jorge Luis Borges, *Averroes' search [Averroesova potraga]*, u *Collected Fictions [Sabrani izmišljaj]*, prev. Andrew Hurley (Penguin, 1998.), str. 241. [Citat u tekstu prema *Averroesova potraga*, prev. Albert Goldstein, u Jorge Luis Borges, *Sabrana djela 1923-1982*, sv. 3, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1985, str. 52-57.]

ZYGMUNT BAUMAN rođen je 1925. u Poznańu, Poljska. Krajem šezdesetih zbog antisemitske čistke prisiljen je emigrirati iz Poljske, nastanjuje se u Engleskoj gdje do umirovljenja predaje na sveučilištu u Leedsu.

Jedan je od najvažnijih sociologa današnjice koji se osobito bavi pitanjima identiteta, globalizacije i učincima modernosti; objavio je preko pedeset knjiga, a među njegova najvažnija djela spadaju *Modernost i Holokaust*, *Globalizacija: Ljudske posljedice*, *Tekuća modernost*, *Tekući život* itd.

Vi birate, ja odlučujem!

INTERPRETACIJA HISTORIJSKIH SNOVA: HANIBALLOVI SNOVI

**MARIE-LOUISE VON FRANZ POKAZUJE KAKO
POZNAVANJEM NE SAMO SVJESNOGA MATERIJALA NEGO
I NJEGOVA ODRAZA NA NESVJESNO MOŽEMO STEĆI
POTPUNIJU SLIKU O RANIM POVIJESNIM EPOHAMA**

Ulomak poglavlja *Temistoklov i Hanibalov san* knjige *Snovi* (Zürich, Daimon Verlag, 1985) Marie-Louise von Franz, švicarske jungovske psihologinje, povjesničarke umjetnosti i jedne od najeminentnijih Jungovih učenica, koja će uskoro biti objavljena u prijevodu Daniele Tkalec i izdanju Scarabeus-naklade.

MARIE-LOUISE VON FRANZ

Pokušaj tumačenja snova koji sežu daleko u prošlost može se činiti prilično smionim jer se sanjaču ne mogu postavljati pitanja. Stoga je razumljivo da tumačenje historijskih snova u najboljem slučaju može biti tek aproksimativno. S druge strane, poznato je da snovi imaju kompenzacijsku funkciju, pa bi s tog aspekta moglo biti zanimljivo na temelju proučavanja suvremenih snova rekonstruirati u kakvu se položaju nalazila svijest u ranijim epohama. Iz toga možemo donositi nove zaključke vezane uz poznatu historijsku situaciju, zbog čega smo u stanju odgovoriti na određena pitanja koja povjesničari, koji su pred sobom imali tek svjestan materijal, tj. materijalna svjedočanstva, nisu mogli razriješiti. Jednako tako nesposobni smo prepoznati vlastiti svjesni stav svijesti kao takav, jer smo u njega previše involvirani i njime zarobljeni. Svoj svjesni stav možemo objektivno percipirati tek iz reakcija iz svojega okruženja, iz načina na koji se svijest reflektira u odrazu nesvjesnoga. Na sličan način i svjesni stav ranijih epoha možemo shvatiti tek u odrazu reakcija nesvjesnoga toga razdoblja. Možda ćemo poznavanjem ne samo svjesnog materijala nego i njegova

**— JUNG JE ISTAKNUO DA
JE HANIBAL O SEBI IMAO
VISOKO MIŠLJENJE, MOŽDA
SE VIDIO I KAO SPASITELJ
SVOGA NARODA, A DA NIJE
SHVATIO DA JE BIO I STRAŠNO
ČUDOVIŠTE. TO SE ČESTO
DOGAĐA LJUDIMA KOJI NE
VIDE VLASTITU SJENU —**

odraza na nesvjesno steći potpuniju sliku o tim ranim povijesnim epohama. Treći razlog za istraživanje historijskih snova jest taj što se dublje strukture ljudske prirode nisu toliko izmijenile u nekoliko stoljeća, tako da takve snove još možemo smatrati dragocjenim materijalom slučajeva pomoću kojih se mogu istražiti tipične reakcije dublje ljudske psihe. Većina snova koje smo predajom baštinili od antike sadrži tek arhetipski materijal. (Izvori su uglavnom sljedeći: Artemidorova *Oneirokritika*, Ciceronov *De Divinatione*, Sinezijev *De Insomniis*. Osim toga, većinu izvornih svjedočanstava koja se odnose na snove iz grčkog i rimskog razdoblja pružaju "životopisi" Plutarha i Svetonija.)

**ODSUSTVO OBIČNIH SNOVA IZ RANIJIH
EPOHA** Gotovo da ne raspoložemo običnim, svakodnevnim snovima iz ranijih epoha i, osim toga, većina njih potječe od slavni ličnosti. Jedini san običnoga čovjeka nalazimo u Ptolemejevu dnevniku – nekog Katoha iz Serapiona u Memfisu – koji uz četiri velika sna kršćanske mučenice Perpetue čine jedinu seriju snova te vrste koja nam je na raspolaganju. (Tu seriju vizija obradila sam u knjizi *Passio Perpetuae*, novo izdanje Daimon, Zürich, 1982.) Također, imamo i zbirku iscjeljujućih snova sa svetih mjesta inkubacije (usp. C. A. Meyer, *Der Traum als Medizin*). "Arhaiski narodi", kaže Jung, "vjeruju u dvije vrste snova: u *otu* (ota), veliku, snažnu i značajnu viziju od kolektivnoga značaja, i u *vudotu* (vudota), obične "male" snove. U većini slučajeva lažu da nemaju obične snove ili, ako i priznaju, onda samo zbog našega ustrajnog navaljivanja i kažu: "Nije to ništa. Svatko to ima!" Veliki i značajni snovi vrlo su rijetki i samo veliki ljudi – poglavice, vračevi i osobe obdarene *manom* – imaju takve velike snove. (...) Ustaljena predrasuda da snovi ništa ne znače vjerojatno počiva na starom primitivnom uvjerenju da obični snovi nisu vrijedni spomena..."

"Posljednje tragove takvih snova od javnoga interesa možda bismo još mogli pronaći u rimskome razdoblju. Kći jednoga senatora usnula je boginju, koja joj se pojavila u snu koreći je da njezin hram propada zbog nemara i zamolivši je da joj iznova podigne hram. Nakon toga djevojka je otišla u senat i ispričala svoj san, na što su senatori odlučili iznova izgraditi hram." "Drugi primjer potječe od slavnoga čovjeka (Sofoklo) iz Atene koji je sanjao da je neki čovjek iz Hermova hrama ukrao dragocjenu zlatnu posudu i sakrio je na određeno mjesto. Kako nije vjerovao u snove, odbacio

ga je kada ga je sanjao prvi put. No kada je taj san sanjao drugi i treći put, pomislio je da bi bogovi mogli na tome inzistirati i da bi sve moglo biti istina. S tom pomisli otišao je u aeropag, pandan rimskom senatu, i ondje objavio svoj san. Kada su to počeli istraživati, pronađen je kradljivac i posuda je vraćena u hram." "Afrički domoroci danas ovisе o instrukcijama Engleza, a ne više o snovima svojih vračeva. Općepoznata je činjenica da, otkad su Englezi u njihovoj zemlji, njihovi vračevi ili poglavice više ne sanjaju takve snove. Kažu da danas upravitelji znaju sve – ratne granice, granice njihovih polja, tko je ubio ovce itd. To pokazuje da je san prije imao društvenu i političku funkciju, s obzirom na to da je vođa plemena takve ideje dobivao izravno s neba te da je svoj narod predvodio iz svoga nesvjesnoga." Antika je prema snovima imala jednak stav kao i arhaiski narodi, primjećujući samo velike ili proročke snove, i to samo ako bi se doslovce obistinili, što nedvojbeno upućuje na posebno zanimanje koje su im posvećivali, ali i na to da ljudi onoga doba nisu bili sposobni svjesno percipirati takve stvari, poradi čega su živjeli prema naivnom uzorku života. Za to postoje i moderni primjeri, kao što je primjerice život pilota i pisca Saint-Exupéryja bio naivno ispunjenje arhetipske tragedije *puer aeternusa*, jer ondje gdje nedostaje svjesnosti nema ni slobode od osobne sudbine. (...)

HANIBALOV ŽIVOT (247 - 183. PR. KR.) Hanibal je odrastao u okruženju mržnje koju je njegov otac Hamilkar gajio prema Rimljanima. Kada mu je bilo devet godina, otac ga je natjerao da se u Baalovu hramu svečano zakune da će se boriti protiv Rimljana, i u najranijoj mladosti poveo ga je sa sobom u Španjolsku u vojne pohode, odvojivši ga tako od majke. U ono doba postojao je sporazum između dviju velesila, Kartage i Rima, prema kojemu nijedna od njih južno odnosno sjeverno od rijeke Ebro nije smjela napadati posjede i saveznike (*socii*) drugih. Međutim u paktu nije bio spomenut grad Sagunt. Unatoč tomu Hanibal je, napavši Sagunt, bio moralno odgovoran za početak rata, posve u skladu sa zavjetom koji je morao dati ocu. Poznat je njegov legendarni prelazak preko Alpa na slonovima. Na putovanju Apeninskim poluotokom, prilikom prelaska močvarna područja izgubio je velik broj svojih boraca i navukao si očno oboljenje zbog kojega je praktički oslijepio na jedno oko. Poslije iznenadne pobjede kod Kane propustio je da smjesta napadne Rim kao što mu je savjetovao njegov konjički vojskovođa, već se radije zaustavio eda bi se pregrupirao, pokvarivši tako dobre izgledе za pobjedu. Rim je tako dobio na vremenu da pojača obranu i sreća se okrenula protiv Hanibala. Scipion je otišao u Afriku, a Hanibal je potučen u bitci kod Zame. Unatoč porazu postao

BOG SE OGLEDA U NAMA

SVAKI OD POSJETITELJA DOBIO JE SAJMIŠNO ZRCALO KAO KATALOG-SUVENIR DOK JE SEDAMDESET BOLJANA SA ZAPALJENIM VOŠTANICAMA U RUCI DOŠLO NA OTVORENJE IZLOŽBE PJEVAJUĆI TRADICIONALNU PJESMU KOJA SE PJEVA U BOLU U PROCESIJU ZA VELIKI PETAK

Izložba *Fiat lux* Ivice Jakšića Čokrića Puke, Oratorio di San Ludovico, Dorsoduro, Venecija, Italija, od 3. do 26. travnja 2009.

GROZDANA CVITAN

Početkom svibnja u Veneciji je završena izložba *Fiat lux*, eksponati su vraćeni u Hrvatsku i tek treba saznati njezin ovdašnji izlagački itinerer. Do tada (a poznavajući autora, ne treba sumnjati da će ga biti) ostaje zabilježiti ono što se tijekom travnja događalo u Veneciji.

Sve se zbilom u produkciji Udruge venecijanskih kulturnih djelatnika – umjetnika *Nuova icona* tijekom travnja. U petak, 3. travnja u nekadašnjem Oratoriju svetog Ludovica otvorena je izložba bračkog umjetnika Ivice Jakšića Čokrića Puke nazvana *Fiat Lux*. Izložbu su otvorili povjesničar umjetnosti dr. Vittorio Urbani, direktor *Nuove icone*, i dr. Tea Burmaz, suorganizatorica. Samo otvorenje bio je zadnji čin performansa, održanog pod pokroviteljstvom Grada Venecije i Veleposlanstva Republike Hrvatske u Italiji!

Za potrebe performansa u Veneciju su doputovali članovi klapa *Bracera*, članovi Jakšićeve udruge *Šušur Bol* te brojni Bračani (posebice Boljani) koji su se za tu prigodu sakupili u Veneciji i iz sjeverne Italije. Formiravši pravu procesiju na Trgu svete Margarete i upalivši svijeće iz kojih je vosak curio u plastične čašice s logom poznate talijanske kave, pjevači su krenuli do Oratorija svetog Ludovica interpretirajući napjeve Velikog Petka (Križu sveti, Prosti, moj Bože...). Započeta u kasnim poslijepodnevima, snažnim interpretacijama vrlo dojmljivih napjeva, a tjedan uoči uobičajenog datuma sjećanja na Kristovu muku, Bračani su izmamili pozornost stanovnika i turista u Veneciji, prolaznika, kupaca i trgovaca promičući glasno uskim ulicama. Uz kanale zaustavili su se brodovi, a ni pljesak nije izostao. Kako cijeli skup ne bi bio samo kopija stvarne procesije poznate s dalmatinskih otoka, Puko se pobrinuo intervencijama. Ponajprije, nije bilo moguće ne zamijetiti veliki crveni kišobran u bojama *Coca Cole* s natpisom *Cimer Fraj* – poznati rekvizit brojnih Jakšićevih predstava i performansa kojima se koristi u trajnoj zauzetosti udruge *Šušur Bol*, registrirane kao udruge za borbu protiv masovnog turizma, brze hrane i birokratskih struktura... I oni koji su za tu prigodu doputovali u Veneciju i oni koji su se na ulicama našli kao promatrači, svjesno i nesvjesno, ili bolje rečeno znajući i ne znajući za prioritete Pukine udruge, sudjelovali su u predstavi s tezom, u zbivanju s porukom i porugom, u procesiji koja crpe na sjećanju da bi ga transformirala u paradu čija je krajnja misao u kritici kulture, nasljedja i vrijednosti udruženih u profiterstvu onih koji su i spretni i voljni sve to udruživati i na tome zaradivati.

INTIMNI SVIJET U KONTEKSTU DRUŠTVA Posljednji, ali trajan čin događanja sama je izložba koja je sadržavala postaje Križnog puta videne kroz ogledala.

Foto: Roni Marinković

Naime, umjesto bilo koje od postaja mogli ste se sresti s uokvirenim zrcalom. A na kraju tih uokvirenih zrcala, u kojima su se posjetitelji ogledali sa sve četiri strane prostora, isticao se nekadašnji oltar bivše crkve svetog Ludovica. Naime, posljednje zrcalo i krajnji čin Križnog puta izrađen od mnogih zrcalnih fragmenata umnažao je likove u dvorani zrcaleći sve što se pod kompleksnost poruke dalo smjestiti: one prvotne o muci i uskrnuću na čijoj je ideji nastala do one intimne, svakom čovjeku drukčije, uvijek odražavajući intimni svijet u kontekstu društva, krajolika i vremena u kojem se događa.

Središnjim eksponatom izložbe Puko je zamislio velik luster s preko 300 žarulja od kojih je (bez većeg straha za osigurače) stalno gorjelo njih 120. Slijedeći kićenost i majstorske bravure prošlih vremena i starih zanata, Puko je u nespretnoj i naglašeno kičastoj izvedbi velika i prostoru veličinom neprimjerena luster, spojio brojne ukrase. Kombinacijom potrošnih materijala kao što

su elementi plastična pribora za jelo i onih koji bi bez dvojbe bili proglašeni trajnim vrijednostima (primjerice, stakleni murano-elementi) dogodilo se svjetlo koje je svojom snagom trebalo prebrisati sve ono što se događalo prije pritiska na sklopku. Besmislenost i prolaznost materijala ma kakvi bili pojačana je velikom svjetlošću koja je uporna u svom daru svjetla i svima podjednako otvorena da se u njoj pronađu. Trajna ljepota jednih elemenata i kič drugih našli su se u tom svjetlu koje se tijekom travnja uporno dijelilo kroz otvaranje električne sklopke.

I dok dr. Vittorio Urbani, direktor *Nuove icone* i Tea Burmaz ovih dana završavaju katalog Pukine venecijanske izložbe, sam autor na otvorenju podijelio je jedan od čudnijih kataloga-suvenira: svaki od posjetitelja dobio je u trajno vlasništvo malo zrcalo koja su se ne tako davno (a vjerojatno negdje i danas) mogli nabaviti na sajmovima. Uz autorov potpis na svakom od njih bilo je napisano *Slika Božja* ili *Imagine di Dio*. Pa se ogledajte!

— nastavak sa stranice 13

povijest, koji po nalogu njemačkog Ministarstva vanjskih poslova redovno objavljuje knjige s naslovom *Zakoni njemačke vanjske politike*, može nedvosmisleno tvrditi da je sukob sa studentima i RAF-om jedan od ključnih problema koji je njemačku državu i politički vrh doveo u nezavidnu situaciju. Naime i studentski pokret 1968, koji je na univerzitetu predvodio Rudi Dutschke bio je, između ostalog, uperen protiv zakona o izvanrednom stanju koji je 1967. donio njemački parlament preplašen valom pobuna, spreman da ukine sve demokratske institucije političkog života. Ta činjenica naročito ima težinu ako se ima u vidu da tih godina u Europi postoje tri otvorene vojne profašističke diktature: u Španjolskoj, Portugalu i Grčkoj. U *Zakonima njemačke vanjske politike 1977* jedna rečenica iz dokumenta označena brojem 242 izazvala je veliku pažnju novinara i povjesničara. Tu se, naime, citira tadašnji njemački kancelar Helmut Schmidt, koji je 18. listopada 1977. u telefonskom razgovoru s francuskim predsjednikom Giscardom d'Estaingom rekao da od njega "sa svih strana, pa i političari, traže da naredi likvidaciju zatočenih terorista." Tako su u

Zakonima prvi put potvrđene glasine prema kojima je njemačka vlada ozbiljno razmišljala o mogućnosti da članovi grupe Baader-Meinhof budu likvidirani u zatvoru.

Kontroverzna smrt Andreasa Baadera, Gudrun Ensslin i ostalih osuđenih na doživotnu robiju (U. Meinhof je izvršila samoubojstvo ranije) prikazana je u filmu u duhu službene verzije kao čin kolektivna samoubojstva, zapravo kao logična posljedica psihopatologije terorista, ali i kao čin poraza i izgubljene nade u oslobođenje, kao neka vrsta samokažnjavanja s implicitno sugeriranim elementima koje treba razumjeti i kao iskupljenje nakon samospoznaje o besmislenosti njihova političkog djelovanja (pregovori A. Baadera s anonimnim službenikom vlade o puštanju na slobodu da bi se navodno obuzdalo nasilništvo druge generacije RAF-a). Komentar da njihov život i njihove ličnosti nisu realno zasluživale karizmu gotovo mitskih dimenzija u javnosti kao žrtve represije i brutalna obračuna države s postnacističkom generacijom – komentar je autora i producenata koji svjedoči o njihovu strahu od eventualna kanoniziranja njihove karizme i eventualna uzora nekim budućim generacijama pobunjenika. Film tako završava, ali šteta je

što nema i nastavka. Možda bi na dva i pol sata, koliko film traje, još tridesetak minuta upotpunilo sliku o Njemačkoj sedamdesetih i slučaju Baader-Meinhof.

POSTHUMNI ŽIVOT TERORISTA

Jer politički skandal nije bio okončan smrću njegovih protagonista. Kao u Sofoklovoj *Antigoni* glavna tragična dilema nastaje nakon njihove smrti, i to pitanjem: što raditi s tijelima državnih neprijatelja? Čestiti su se građani protivili sahranjivanju zlikovaca na gradskom groblju, postojala je opasnost da se tijela, kao nuklearni otpad, vuku po cijeloj zemlji u potrazi za društveno prihvatljivim "skladištem", da bi agoniju na kraju presjekao tadašnji, gradonačelnik Stuttgarta donijevši hrabru i časnu odluku, suprotnu onoj Sofoklova kralja Kreonta, da tijela budu pokopana u zajedničkoj grobnici na gradskom groblju. Tragičnom tonu te bizarne odiseje ali i složenosti suvremene njemačke povijesti doprinosi i podatak da je tadašnji gradonačelnik Stuttgarta bio gospodin Rommel, sin Hitlerova feldmaršala Erwina Rommela, čuvene "Pustinjske Lisice" s ratišta u Africi, koji je, doduše, bio i sudionik neuspjele zavjere protiv Hitlera, ali pred sam kraj Drugog svjetskog rata.

Paradigmom Sofoklove *Antigone* i RAF-a koristi se i Thomas Elsaesser u svojoj studiji *Terror i Trauma*, s podnaslovom *O nasilju prošlog u Njemačkoj*, koja se bavi temom terorizma u suvremenom, tzv. novom njemačkom filmu i autorima (A. Kluge, Volker Schlöndorff, Margaret Von Trotta itd.) koji su se bavili njemačkim poslijeratnim društvom.

U svakom se slučaju kritičko preispitivanje nastavlja, a fascinantna blizina svega što se dogodilo u Njemačkoj i Europi, zapravo sama tema terorizma preporučuje ovaj film za obavezno gledanje. "Njemačka jesen", geneza desetljeća terora, njegova kompleksnost i proturječja i, s druge strane, goli državni aparat (opterećen krivicom za Holokaust) odlučan da istim radikalnim, nasilničkim sredstvima i s ljudima koji su bili dio zločina, sam aparat nacističkog terora, brani "demokraciju" nasiljem od novog "fašizma" jest ono najvrednije oko filma *Baader Meinhof Komplex*, posebno danas kada smo i sami svjedoci aktualnih terorističkih praksi, socijalnih i ekonomskih kataklizma i kontroverzne globalne (državne) borbe protiv terorizma, čak i po cijenu izazivanja novih ratova, nasilja i smrti nakon događaja 11. rujna 2001.

O fanatizmu

<http://fanaticism.mi2.hr>

**19. i 20.
svibnja 2009.
klub MaMa,
Zagreb**

Fanatizam je posljednjih godina sve češće istraživani pojam - obuhvaćajući širok spektar značenja između politike i religije, racionalnog i afektivnog, istine i laži. Zagrebački skup o fanatizmu predstavlja priliku da zajedno s trojicom istaknutih teoretičara raspravimo tu važnu temu iz očista politike istine, neprijateljstva i nove geografije globalnosti.

RASPORED

19.05. [utorak]

16:00 Alberto Toscano

> predavanje i diskusija

17:30 Gil Anidjar

> predavanje i diskusija

20.05. [srijeda]

12:00 Petar Milat

> predavanje i diskusija

13:30 Faisal Devji

> predavanje i diskusija

* u sklopu serije predavanja
Transverzala **21.05.**

[četvrtak] u 18:00 u MaMi
gostuje londonska
filozofkinja **Nina Power**

Faisal Devji

[New School, New York] je autor dviju studija: *Landscapes of the Jihad: Militancy, Morality, Modernity* [2005] i *The Terrorist in Search of Humanity: Militant Islam and Global Politics* [2008].

Trbuhozborčeva budala

“Osama bin Laden crpi energiju iz parazitskog odnosa spram Zapada kojeg napada

Dok učenjaci, novinari i političari u Europi i Americi postojano opisuju Al Qaidu kao stranu, egzotičnu i teško razumljivu prijetnju, militanti koji se s njom poistovjećuju na svoje neprijatelje gledaju kao

da su dobro poznati. Shvaćali oni Zapad zaista ili ne, iskazivanje intimnosti tih ljudi prema njemu nagovješćuje složeniji odnos. Ovaj esej opisuje načine na koje terorističke vođe poput Osame bin Ladena crpe svoje energije iz parazitskog odnosa spram Zapada koji

napadaju, zamišljajući sebe same kao da govore unutar njihovih granica.

Kako nam intimni odnos radikalnih muslimana spram njihovih neprijatelja pomaže shvatiti narav globalizirane militantnosti danas? Iz određenog razloga postaje besmisleno tragati za izvorom terorističkih energija u nekoj tajnoj predpovijesti ili mističnom tekstu, koje su sačuvali specijalisti za islam ili Srednji istok. I zaista, nakon mnoštva pozivanja na bliskost pa čak i sklonost koju militanti očituju prema svojim neprijateljima, suprotstavljati ih Zapadu iz analitičkih, ako ne i iz političkih razloga, postaje apsurdno. Slično tomu, islam tih ljudi ne može se suprotstaviti nekom drugom, umjerenom obliku religije jer ćemo vidjeti da militanti u velikoj mjeri rabe liberalne kategorije i ideale.

Zadatak s kojim se suočavamo jest nadilaženje jednostavne identifikacije muslimanskog terorizma s nekom neobičnom poviješću ili mjestom, od kojih nijedno ne može objasniti pojavu “izvornih” militantata integriranih u euroamerička društva. Također treba prijeći preko ekspertize specijalista za srednjovjekovni islam koji uglavnom nisu u mogućnosti povezati te oblike terorizma s globaliziranim druš-

“Upravo zato što govori putem različitih grupa budala, a da ne zauzima vlastitu poziciju, može se reći da Bin Laden preokreće unutarnju ili imanentnu kritiku u oblik terorizma

IMPRESSUM

Prijevod: Leonardo Kovačević

Lektura: Vesna Vuković

Redaktura: Igor Marković & Petar Milat

Layout: Ruta

Organizator: Transverzala i Past.

forward [serije predavanja Multimedijalnog instituta]

Osama bin Laden

“Bin Laden je dio zapadnog svijeta i u njemu čvrsto ostaje, unatoč svim pokušajima elaboracije njegova stranog podrijetla ili egzotičnih vjerovanja

tvima u kojima se oni događaju. U analizi koja slijedi, želim iznova ocijeniti značenje militantne retorike i rasuđivanja fokusirajući se na odnos u kojem teroristi priznaju užitek u odnosu spram Zapada.

Nakon trogodišnjeg prekida u svojim pojavljivanjima u medijima, Osama bin Laden uspješno se vratio kao zvijezda malog ekrana malo prije šeste godišnjice napada od 11. rujna. Nema nikakve ironije u opisu čovjeka koji, nakon svega, nije ništa više od *celebrityja* kao što je i lišen bilo kakvog nadzora nad posvećenima koje nadahnjuje, a i sam je bjegunac bez bilo kakvih financijskih ili vojnih resursa kojima bi mogao upravljati. Dok Bin Ladenov utjecaj nesumnjivo potječe iz njegove ratne prošlosti, njegova je moć danas postala nadpolitička po svojoj naravi, premda je to također ona vrsta moći svojstvena dobu masovnih medija. Stavimo li na stranu njegove muslimanske obožavatelje, status *celebrity*-osobe Osami bin Ladenu zaista priznaju i oni koji ga diskreditiraju, koji toliko pomno prate njegovo pojavljivanje da se čini kao da su medijski komentatori opčinjeni obojenom ili čak lažnom bradom koju najtraženiji čovjek na svijetu razmetljivo pokazuje na video traci. Isto tako bi mogao biti i MTV-zvijezda.

Kao *celebrity*, Bin Laden je dio zapadnog svijeta i u njemu čvrsto ostaje, unatoč svim pokušajima elaboracije njegova stranog podrijetla ili egzotičnih vjerovanja. I sam Osama bin Laden je u potpunosti svjestan te svoje *insajderske* uloge, ne ponajmanje stoga što posebno o njegovim napadima na Sjedinjene Države u jednom videu govore disidenti poput Noama Chomskog i Michaela Scheura.¹ Drugim riječima, premda sam nije socijalist ili liberal, Bin Laden prihvaća antikapitalistički stav ili stav tih ljudi protiv poretka kako bi dao glas svojem protivljenju Zapadu. Njegova vlastita kritika Zapada zato je imanentna ili unutarnja, ali i više od toga, ona je oblik trbuhozborstva u kojem teroristički kraljevi govori kroz jednu ili više budala, radije nego u svoje ime. To prihvaćanje *ready-made* pozicija samo po sebi nije čudno, ono zapravo obilježava jezik većine političara u Europi i Americi, ali u slučaju

Osame bin Ladena ono dodatno rasvjetljuje činjenicu da se njegova pozicija ne nalazi izvan svijeta njegovih neprijatelja. Upravo se zato on tako lako može identificirati s položajem američkih vojnika u Iraku, koje on uspoređuje s njihovim muslimanskim žrtvama u sljedećem ulomku koji se posebice odnosi na veliki broj crnaca koji služe u američkoj vojsci:

*Napuste li svoje barake, ubit će ih mine, a ako odbiju otići, donose se presude protiv njih. Tako im je ostavljena samo mogućnost da počine samoubojstvo ili da plaču, a oboje su najozbiljnije od nevolja. Ima li dakle još nešto više od njihova plača i samoubojstva što bi vas natjeralo da im odgovorite? Oni to čine iz ozbiljnog poniženja, straha i užasa od kojeg pate. To je ozbiljnije od onoga od čega su stoljećima patili robovi, kao da su iz jednog ropstva prešli na drugo ropstvo, ozbiljnije i štetnije, makar se radilo i o privlačnom paketu financijskih poticaja Ministarstva obrane. Osjećate li dakle veličinu njihove patnje?*²

Upravo zato što govori putem različitih grupa budala, a da ne zauzima vlastitu poziciju, može se reći da Bin Laden preokreće unutarnju ili imanentnu kritiku u oblik terorizma, budući da je sve što on radi samo razvijanje jedne vrste argumenta protiv druge u borbi u kojoj nitko ne smije preživjeti. Riječ je o obliku retoričkog bombaškog samoubojstva u kojem je muslimanski kritičar uništen zajedno sa svojim nevjernim neprijateljem, budući da islamski element u Bin Ladenovoj argumentaciji služi kao lažna izvanjskost, kao glazbena kutija marksizma, pokreta Trećeg svijeta i bog zna što još čega. Naravno, ta je retorika teška ironija, ali još važnije od njezine neiskrenosti je činjenica da je ironija tu moguća samo kao oblik obescenjenjavanja samog sebe, s obzirom da ona lišava Bin Ladenu bilo kakve izvanjske pozicije spram njegovih neprijatelja. Međutim, ta unutarnja pozicija prema SAD-u ili Zapadu znači da se Osama bin Laden može obratiti svojim neprijateljima na najintimniji, najfamiliariji i najizravniji način, spomin-

jujući ih često po imenu i uvijek tvrdeći da savršeno razumije njihove motive. I zaista, oci utemeljitelji Al-Qaide idu toliko daleko da priznaju kako dijele mnogo zajedničkih interesa sa svojim kapitalističkim ili neokonzervativnim suparnicima, te se do neke mjere čak šale o dijeljenju njihove licemjerne nedužnosti kao i njihove krivnje zbog proljevanja muslimanske krvi:

*Ta vaša nedužnost je poput moje nedužnosti zbog krvi vaših sinova od 11. rujna – kada sam i ja sam to tvrdio.*³

Nasuprot tomu, način kako Zapad percipira Al-Qaidu nevjerojatno je drugačiji, s Bin Ladenom na kojeg se gleda kao na neiskupivog stranca, kojemu se rijetko ili nikada ne obraćaju njegovi neprijatelji, i koji se obično opisuje kao da u potpunosti ništa ne dijeli s njima. Pa ipak, što bi moglo biti sličnije političkom životu na Zapadu od spektakla vode kojeg njegovi pomoćnici-istražitelji opskrbljuju informacija i sažecima važnih knjiga, od iste procedure koja Bin Ladenu omogućuje da citira Noama Chomskog ili napadne kapitalizam? Međutim, uzdrmanost pozicija koje su zaista izvanjske svijetu njegovih neprijatelja ne rezultira samo fragmentacijom kritike Osame bin Ladena, nego također rasplinućem bilo kakvog alternativnog svjetonazora kojeg bi se mogao držati. Zauzvrat, zbog nedostatka jedinstvene ideologije ili čak utopije, Al-Qaida završava u promoviranju perverzno i paradoksalnog pluralizma. Tako njezini utemeljitelji redovito traže od svojih protivnika da se ne preobrate na islam – tako da mogu ostati vjerni samima sebi – ili bolje, njihovom vlastitom idealu ljudskih prava. U najmanju ruku, islam je zamišljen samo kao ispunjenje tog ideala, čineći tako od obraćenja čin samoispunjenja:

Vašim najozbiljnijim čitanjem o islamu iz njegovih djevičanskih izvora, doći ćete do važne istine, a ta je da je religija svih Proroka jedna (neka Alahov mir i blagoslov bude na njima), i da je njezina suština podvrgavanje zakonima samoga Alaha u svim životnim aspektima, makar

*se njegovi Šerijati (Zakoni) razlikovali.*⁴

No, obraćenje nipošto nije jedini izbor koji Bin Laden i njegovi prijatelji nude Zapadu, nego se radije zaustavljaju na mogućnosti skladnog supostojanja u kojem kršćani, muslimani, Židovi i drugi mogu biti vjerni vlastitim idealima. No, tu bi se moglo raditi o podmuklosti gdje pluralistička vizija čini temeljni element u Al-Qaidininoj retoričkoj logici.⁵ Osama bin Laden zaista tvrdi da je netolerancija genocidalnih razmjera svojstvena Zapadu, spominjući kao primjer Holokaust nad Židovima i uporabu atomskog oružja u Japanu.⁶ Ono što je zanimljivo kod tih ilustracija muslimanskog pluralizma jest činjenica da su one izvadene izravno iz apologetske literature liberalnog ili “umjerenog” islama, čija potraga za prilagođavanjem sa Zapadom datira od početka kolonijalne uprave u 19. stoljeću. I to prisvajanje suparničke muslimanske tradicije predstavlja još jednu drugu instanciju Bin Ladenova trbuhozborstva – odnosno njegovu odbojnost ili nesposobnost da prihvati poziciju koja je izvanjska svijetu protiv kojeg se bori, iz čega proizlazi pokušaj da uništi taj svijet iznutra.

Za razliku od ranijih napada na zlobne i licemjerne američke i britanske ratne hušakče, povratak Osame bin Ladena na videovrpce prije svega se osvrće na neuspjeh samih pacifista i socijalista koje tako rado citira. Unatoč njihovim dotad neviđenim globalnim demonstracijama protiv rata, poput onih u Washingtonu, Bin Laden ukazuje na to da su protivnici rata ostali politički impotentni. Njihova nesposobnost da promjene tijek događaja njega navodi ga da optuži interese na kojima je utemeljeno liberalno društvo, a osobito korporativne interese modernog kapitalizma, što on smatra neuspjehom demokracije. Ako su demonstracije, ankete, izbori i druge ustavne metode registracije neodobravanja nedjelotvorne u promjeni vladajuće politike, premda itekako mogu promijeniti stranu na vlasti, onda je tomu tako jer je sam demokratski sustav više utemeljen na prilagobi interesima nego na običnoj reprezen-

taciji volje naroda, na onoj vrsti temelja koji je bliži fašizmu ili komunizmu, na primjer:

*I kažem vam: nakon neuspjeha vaših predstavnika u Demokratskoj stranci da implementiraju vašu želju da zaustave rat, još uvijek možete nositi antiratne plakate i djelovati po ulicama velikih gradova, a potom se vratiti svojim domovima, no to neće biti ni od kakve koristi i dovest će do produženja rata.*⁷

Kao dokaz tog argumenta, Osama bin Laden upućuje na Vijetnamski rat, koji je završen ne zbog javnog neodobravanja, koliko god ono bilo jako, nego zbog vojnog poraza i preustrojanjem korporativnih interesa u Sjedinjenim Državama. On izdvaja neuspjeh američkog javnog mnijenja tijekom Vijetnamskog rata samom činjenicom da je rat bio okončan bez da nekome donese pravdu – ni vijetnamske ni američke žrtve rata nisu je iskusile. I budući da vladini dužnosnici nisu bili privedeni pravdi zbog Vijetnama, Bin Laden tvrdi da su interesi koje su ti ljudi predstavljali jednostavno ostali pri-tajeni i hibernirani, spominjući američkog potpredsjednika Dicka Cheneyja i ministra obrane Donalda Rumsfelda kao dobre primjere službenika iz vijetnamskog doba koji se vraćaju svojim starim navikama u Iraku.⁸ Koliko god ovaj prikaz mogao zvučati urotnički, on prezire moralni apsolutizam sličnih teorija i na ljevici i na desnici, koje pretpostavljaju oštro povlačenja linije između prijatelja i neprijatelja. Naposljetku, Osami bin Ladenu nije mrsko pozivati se na zajednicu interesa pa čak i sa svojim najgorim neprijateljima, u ovom slučaju, s kapitalistima i konzervativcima:

*Od 11. rujna naovamo, mnoge su američke političke odluke potpale pod utjecaj mudžahedina, i to zahvaljujući Alahu, Najvećemu. I kao ishod toga, ljudi su otkrili istinu o tome, ugled tih politika se pogoršao, njihov je utjecaj općenito nestao, ekonomski je usahnulo, premda se neki naši interesi preklapaju s interesima velikih korporacija kao i s onima neokonzervativaca, unatoč drugačijim namjerama.*⁹

1 Jeffrey Imm, “SITE Transcript and Video Link to Bin Laden Video (Updated)”, *Counterterrorism Blog* (http://counterterrorismblog.org/2007/09/obl_transcript.php), str. 4, 7.

2 *ibid.*, str.7

3 *ibid.*, str.8

4 *ibid.*, str.8
5 *ibid.*, str.2-3 i str.8
6 *ibid.*, str.3-4

7 *ibid.*, str.5
8 *ibid.*, str.4
9 *ibid.*, str.2

“ Retorika kojom se koristi predsjednik SAD više od ičega drugog ilustrira da je banda amatera-terorista otela jezik demokracije

O fanatizmu

Primjerice on ističe da su unatoč svojoj svojoj moći Sjedinjene Države nakon 11. rujna bile potresene u svojim ustavnim temeljima i da su započele globalni rat manje zbog nekih dubinskih unutrašnjih razloga već neočekivanog djelovanja šačice stranaca:

Da započnem, kazat ću: usprkos tome da je Amerika najveća ekonomska sila i da isto tako posjeduje najmoćniji i najsuvremeniji vojni arsenal; unatoč potrošnji na vođenje rata i na održavanje svoje vojske koja premašuje ono što ostatak svijeta troši na svoje vojske; unatoč činjenici da se radi o glavnoj državi na svijetu koja utječe na sve ostale jer posjeduje monopol na nepravedno pravo veta; unatoč sve-mu ovome, 19 je mladića – zahvaljujući milosti Alaha, Najuzvišenijega – promijenilo smjer američke putanje. I doista, tema mudžahedina je postala neodvojivi dio govora vaših vođa, a učinci i simptomi toga nisu ostali nezamijećeni.¹⁰

U globalnoj areni, želi Bin Laden reći, najmarginalnije sile i slučajni događaji posjeduju jednaku političku težinu kao i najdublja unutarnjo-politička pitanja, pa je tako više nemoguće očuvati integritet demokratske politike unutar njenih tradicionalnih granica. Radi li se o 11. rujnu koji je SAD natjerao da vojno odgovori, pružajući pritom Sjedinjenim Državama priliku da se globalno re-pozicioniraju, ili se pak radi o suočavanju s nužnošću zaštite vlastitih interesa – drugim riječima, takav ili sličan povod da SAD transformiraju političku geografiju svijeta nekad bi se smatrao površnim ili izlišnim, bivajući stran funkcioniranja te moćne demokracije. Paradoksalno kod Al-Qaide je to da su njeni pobornici sa svojim zanemarivim resursima stvorili bojište u samom srcu velike sile, iako naravno nisu bili u stanju zaobiljno ugroziti američku vladu ili vojsku.

To bi pak značilo da teroristička prijetnja nije, ma kako brojne njene potencijalne žrtve, nikad dovela u pitanje američku sigurnost izvana. Najviše što je mogla polučiti jest da ostavi otvorenom mogućnost interne transformacije američke politike, primjerice tako što

će potkopati izbornu podršku administracije koja nije u stanju zaštititi svoje građane. A ipak je upravo ta zanemariva mreža militantata uspjela razoriti integritet velike demokracije kao što su SAD brišući ubičajenu podjelu iz političke teorije na površne i utemeljene povode ili na domaće i međunarodne poslove. Zapravo je ta nemogućnost sama da se demokratski poredak ograniči ona koja Osami bin Laden dopušta da govori iznutra te retorike u raspadanju. Ili kao što će reći u prijašnjem citatu, ta ista retorika kojom se koristi predsjednik SAD više od ičega drugog ilustrira da je banda amatera-terorista otela jezik demokracije, pod pretpostavkom da američku politiku sada diktiraju njihove, terorističke akcije.

Samo u globalnoj areni zanemariva sila kao što je Al-Qaida je mogla potkopati integritet tako velike države kao što su SAD, tjerajući ih da na jedan slabo shvaćeni problem odgovore s onu stranu samo-postavljenih granica vlastite, američke demokracije. No prije nego da je prijetnja takvim granicama, globalna arena sama je dovedena u pitanje demokratskom politikom, za koju će Bin Laden reći da je postala iracionalna unutar novih prostorno obimnijih granica. I za razliku od Japana ili Vijetnama gdje je bila uključena u masakr civilnog stanovništva u velikom stilu, demokracija kao što je američka sada dovodi u pitanje budućnost čovječanstva samog tako što ignorira opasnost klimatskih promjena a sve da bi ugodila uskim interesima nekolicine svojih građana. Što se Osame bin Ladena tiče demokratska politika stoga u globalnoj areni postaje suicidalna zato što nije u stanju za sobom ostaviti podjele, frakcioniranje koje je nju samu uopće i omogućilo. I umjesto da američko odbijanje Sporazuma iz Kyota pripisuje partikularnim interesima, Bin Laden ga dovodi u vezu s politikom interesa koja karakterizira svaku demokraciju:

Doista, opstanak čovječanstva je u opasnosti zbog globalnog zatopljenja koje je većim dijelom rezultat ispušnih tvorničkih plinova velikih korporacija, no usprkos

tome, predstavnici korporacija u Bijeloj kući inzistiraju da se Sporazum iz Kyota ne prihvati, iako znaju da statistika govori o smrti i prisilnoj migraciji milijuna ljudi uzrokovanih time, posebno u Africi. Ta najveća od pošasti i najopasnija od prijetnji ljudskom životu se zbiva u sve ubrzanijem svijetu kojim dominira demokratski sistem, što potvrđuje njegov masivni neuspjeh da zaštiti ljudski život i interes od pohlepe i škrtarenja velikih korporacija i njihovih predstavnika.¹¹

Iako u ovom citatu Bin Laden ne izgovara više od uvriježenog skupa stereotipskih briga o klimatskim promjenama, pohlepni korporacijama i afričkom siromaštvu, ono što je zanimljivo u njegovom razmišljanju jest da se demokraciju prije nego li SAD ili možda Zapad uzima kao ponešto apstraktan i strukturalni uzrok sveg uništenja. To stoga što dominantna uloga frakcijske politike znači da se demokracija nije u stanju brinuti za dugoročne interese čovječanstva u cjelini. Bilo takvo razmišljanje ispravno ili krivo, ono je posve očigledno globalno u svojim dimenzijama, uzimajući cjelinu ljudskog roda za svoj subjekt. Protiv suicidalnog frakcioniranja demokracije, za koje drži da isključivo žrtvuje dugoročne izgled čovječanstva kratkoročnim interesima korporacija, Osama bin Laden postavlja vrlinu šarije ili islamskog zakona. Slijedeći fundamentalističkog pakistanskog mislioca Abul Ala Mawdudija, Bin Laden islamski zakon preporuča manje time što će pokazati njegove intrinzične vrijednosti a više time da ukazuje na čisto formalnu prednost koja proizlazi iz njegova arhaičnog karaktera.¹² Božanski zakon je univerzalan upravo stoga što nije u doticaju sa suvremenom politikom interesa, postajući tako neutralnom instancijom koja nikog ne preferira:

Imperativ je da se oslobodite od svega toga i potražite alternativu, čestitu metodologiju u kojoj se ne radi da jedan dio čovječanstva u ime svoje dobrobiti, a na račun drugih nametne svoje zakone, kao što je slučaj sa vama, jer je bit poziti-

vnih zakona koje je stvorio čovjek da služe interesima onih s novcem, čineći bogatije bogatijima a siromašne siromašnijima.¹³

Slično drugim fundamentalistima Mawdudi je nastojao božanski zakon ustoličiti kao državni zakon kojim bi upravljale institucije kao što su sudovi i policija. Bin Laden, pak, kaže vrlo malo o takvim institucijama, preporučujući namjesto toga čisto civilnu, neformalnu pa čak i individualnu interpretaciju i aplikaciju šarije, na jedan skoro anarhistički način. Ono što u njegovom rezoniranju preostaje od Mawdudijeve teorije božanskog zakona jest njegov žrtveni karakter – nešto što Osama bin Laden ne posve neočekivano više ističe od svog pakistanskog predšasnika. Mawdudiju je bilo stalo da pokaže kako su naredbe božanskog zakona adekvatnije ženama, ne-muslimanima ili siromašnima nego što je to zapadnjačko zakonodavstvo, legitimirajući pritom tjelesno kažnjavanje šarije isključivo kao žrtvu koja je nužna da se održi arhaična neutralnost šerijata i to nakon što se iscrpe druga sredstva njegova zagovaranja. Osama bin Laden, s druge strane, u žrtvama koje iziskuje božanski zakon otkriva njegovu vrhunski nezainteresiranu i stoga nepristranu prirodu. Na kraju krajeva, obojica u zaprekama koje zakon postavlja pred žene, sektaške manjine i ostale vide žrtvu koja je na neki način ekvivalentna vojnim žrtvama koje se iziskuju od muslimanskih muškaraca – utoliko što nijednu od tih žrtava nije moguće izbjeći ukoliko neutralnost zakona treba biti očuvana, dok univerzalni zahtjevi zakona počivaju na pukom arhaizmu.

Sada se uspjeh ili neuspjeh demokracije obično suđi u odnosu na narod i društvo koji ju definiraju, s “outsiderima” koji su uključeni tek po načelu prikladnosti. I dok se ta prikladnost vrlo lako može prevesti u odnos uzajamne koristi među državama, međunarodni poredak sam po sebi ne može biti demokratski bez ustanovljenja univerzalne države. No iznad svega ostalog, taj međunarodni poredak ostaje prirodno stanje, s ničim drugim doli strahom od preuzi-

manja koji spriječava zemlje od potlačivanja, izrabljivanja ili poništenja jedne druge. Međutim, Bin Laden američku demokraciju prikazuje upravo iz perspektive onih izvan njezina dometa. Takva perspektiva samo čovječanstvo uzima kao svoj subjekt, što je razlog zašto našeg celebrity-teroristu najviše zanima neuspjeh demokracija u poštivanju ljudskih prava onih izvan njezinih granica. No, njegova kritika demokracije nije ograničena na prepoznavanje toga da sloboda njezinih građana ovisi o neslobodi drugih. Zauzvrat, Osama bin Laden počinje svoj govor priopćenjem kako se čak i najbogatijoj i najmoćnijoj od demokracija može potkrasti neuspjeh u globalnoj areni.

Nakon što je islamski zakon razdvojio od utjecaja nacionalne države i naglasio njegovu žrtvenu narav, Osama bin Laden je učinkovito preobrazio militantnu poslušnost šerijatu u čin suverenosti jer zakon više nije utjelovljen u skup institucija kojima se moramo potčiniti, nego se očituje u militantnom činu koji posjeduje snagu zakona u svom vlastitom pravu. No, ono što te suverene akte čini nečim značajnijim od njihove neovisnosti od institucionalnog autoriteta jest to što oni ne zagovaraju ni ti brane bilo kakav interes nego sam interes uništavaju u spektakularnoj gesti žrtve, a koja, kako smo vidjeli, ujedinjuje počinitelja i žrtvu u jednu jedinu čovječnost. Drugim riječima, čini militantata su suvereni jer su rastrošni. U tom smislu, militant više stvara zakon nego što ga zaobilazi, iako to čini na najanarhičniji način.

“ Militant više stvara zakon nego što ga zaobilazi, iako to čini na najanarhičniji način

10 ibid., str.2

11 ibid., str.5
12 vidi npr. Sayyid Abul Ala Mawdudi, “Islam awr Adl-e Ijtimai”, u *Tafhimat*, vol. 3 (Lahore, 1992), str. 156.

13 Jeffrey Imm, “SITE Transcript and Video Link to Bin Laden Video (Updated)”, *Counterterrorism Blog* (http://counterterrorismblog.org/2007/09/obl_transcript.php), str. 5-6.

O fanatizmu

Alberto Toscano

[Koledž Goldsmiths, London] je objavio studiju *Teatar proizvodnje: filozofija i individualizacija od Kanta do Deleuzea* [2006], te je trenutno jedan od najzapaženijih posrednika francuske i talijanske filozofije na engleskom govornom području.

Kratka povijest fanatizma*

Gdje god pogledamo, pokušaj emancipatorskog povezivanja političkog djelovanja i istine bio je suočen s optužbom za fanatizam. Doista, možemo reći da si nijedan pokušaj vrednovanja teorijskih i organizacijskih manifestacija politike istine, ili njenih najosnovnijih preduvjeta, nikako ne može priuštiti zaobilaženje cirkularne ideje egalitarne politike kao i poštenih fanatičkih stremjenja - naime, poricanja medijacije i reprezentacije - ukratko, jedne vrste vježbe koja bi naprosto sekularizirala (u jednom aspektu ove zasićene i slojevite zamisli) određene teološke, kultne ili čak arhaične ritualne motive. Iako je smisao i pristup fanatizmu (i srodnim konceptima milenarizma, tisućugodišnjeg kraljevstva i političkog mesijanizma) očito pomiješan s "kласičnom" kritikom totalitarizma i Terora, fanatizam je od posebnog interesa zbog njegovog bavljenja političkom subjektivnošću i onoga što se nadaže kao religijska matrica beskompromisnog ili "istinitog" političkog djelovanja. Radije nego da se samo povezuje s historijsko-političkom kategorizacijom i osuđivanjem, ideja fanatizma cilja na otkrivanje transcendentnih i epistemoloških pogreški koje su u pozadini svakog napada na robusno povezivanje politike i istine. Doista, za razliku od totalitarizma i Terora, fanatizam je možda prvenstveno pitanje koje se tiče promišljanja. Stoga bih volio da ovo sažeto istraživanje nekolicine tropa i prepoznatljivih događaja kritike fa-

natizma posluži kao propedeutika u odgovoru na pitanje kojim se sloganom danas rukovodimo. U pokušaju da odgovorim, nadam se, afirmativno.

Čineći to bavim se fanatizmom kao trajnim predmetom užasavajuće fascinacije, ali i općenitije, kao simptomom siromaštva analize i imaginacije, vezanim za želju da se ostane unutar zatvorenog horizonta definirano od strane vladavine razlika i ograničenih mogućnosti koje proizlaze iz našeg političkog zdravog razuma. Polje povijesti i ponudjenih teza za obračun s određenim ključnim konjunkcijama politike i istine, najčešće u religijskom i spiritualnom smislu, krucijalno je u ovom pogledu. "Fanatizam", kada je pripisan pojedinim subjektima ili pokretima, politički je i historijski sud, sud koji utjelovljuje ideju da je egalitarna politika istine u nekom smislu ahistorijska i stoga anti-politička. "Točka na kojoj se teologija i socijalni protest ukrštavaju", kako na to referira povjesničar Peter Blicke, tako ostaje ono kroz što politika istine mora proći, i ako je to samo iz razloga što su njeni protivnici i klevetnici postavili svoje sudove ondje davno prije.

Izjednačavanje egalitarne i prvobitne komunističke politike pod rubriku fanatizam nije nimalo novo. Poznato je da je Edmund Burke govorio o "epidemijskom fanatizmu" koji je, u kontinuitetu sa seljačkim pljačkama, ili nivelacijom anabaptista iz Munstera, izmučio anti-klerikalnu revolucionarnu Francusku, te Burke postavlja pitanje "koju to zemlju Europe rast njihovog bijesa ni-

je uspio uzbuniti?" U odnosu na to, možemo primjetiti da je teorija fanatizma reakcionarna suprotnost onoga što Badiou i Balmés nazivaju "komunističkim nepromjenjivostima" u njihovom tekstu iz 1976. o ideologiji. Poticajno djelo Normana Cohna *The Pursuit of the Millennium*, korišteno kao izvor čak i u anti-sistematskim djelima poput Vanegemovih, kanonsko je u tom pogledu i ostaje referencija čak i za autore poput Anatola Lievena, koji teži razotkrivanju milenarističkih korijena suvremenog američkog nacionalističkog fanatizma. Na eruditski, ali i na novo-filozofski način, mogli bismo citirati često oštru, ali instruktivnu *Civil Society and Fanaticism: Conjoined Histories* od Dominiquea Colasa. U takvim knjigama, fanatizam označava formu anti-reprezentativne, milenarističke politike. Ili radije, ukoliko je politika identificirana sa civilnim društvom i s održavanjem određenih "prirodnih" razina nejednakosti i razlikovanja kulture, etničnosti i identiteta, fanatizam - i njegova navodna potraga za apsolutnom i utjelovljenom istinom - označen je kao nasilna anti-politika par excellence. Naravno, mnogi drugi tekstovi bi mogli biti razmatrani, na primjer J.L. Talmonov utjecajni *The Origins of Totalitarian Democracy*, sa svojom analizom kontinuiteta između francuske revolucije i "totalitarnih pokreta" 20. stoljeća u pojmovima koncepta političkog (totalitarnog) mesijanizma. Možda je bliže stvari indikacija fundamentalnog kontinuiteta između anti-komunističke denuncijacije političkog fanatizma prisutne u Merleau-Pontyjevom napadu na Sartreov ultra-boljševistički decizionizam i zastupnika "radikalne demokracije". Laclauova potpora Cohnova djela o milenarističkom karakteru komunizma u zaključnom pasusu *New Reflections on the Revolution of Our Time* više je no

simptomatična u tom pogledu, budući da on smatra milenarističku tendenciju navještanjem "bezgranične reprezentabilnosti", te ozloglašene transparentnosti društvenosti koju su marksisti i revolucionari navodno tražili, pustošeći svijet svojim nemogućim, histeričnim zahtjevima.

Laclauova upotreba Cohna je također iluminativna, ukoliko ukazuje na reverzibilnost ili podudarnost unutar doživljavanja fanatizma od anti-reprezentacije - koju Kant u svojoj *Kritici rasudne snage* drži iluzijom gledanja onog beskrajnog u pozitivnoj prezentaciji - do totalne reprezentacije, tako da je savršena, to jest neposredovana reprezentativnost nerazdvojna od smrti reprezentacije.

Kao što Colas primjećuje poniznije fanatizma i njegovo opozicijsko sparivanje s civilnim društvom proteže se kroz modernu - pojavljuje se u djelima poput Leibnizove *Teodiceje*, Voltaireovog *Muhammada ili fanatizma* i nenciklike *Centesimus annus* Ivana Pavla II. Bilo kako bilo, slijedeći Colasa, fokus ćemo staviti na recepciju jedne istaknute epizode u toj specifično monotonoj pripovijesti i koncentrirati se posebno na jedan moment: na historijske i teorijske debate oko nje-mačkog seljačkog rata 1525. godine. Glavni izvor tropa fanatizma zapravo bi se mogao naći u ideologiji protestantizma i Lutherovom kolegi, Philippu Melanchtonu (u komentaru Aristotelove *Politike* iz 1529.), što je krucijalno za antikomuniste i "postmoderni" revizionizam od poznih 70ih naovamo. To je tema kojoj je dan njen filozofski *droit de cité* u Kantovoj *Kritici rasudne snage* i drugim spisima, gdje susrećemo ključno razlikovanje između manije fanatizma, ujedno ikonoklastične i idolatrične, i prihvatljivog ludila političkog entuzijazma - razlikovanje koje je dobilo značajan tretman u djelima Lyotarda i Arendtove, između ostalih. Za islamizam,

kojeg ću se drugdje dotaknuti s obzirom na Foucaulta, nije tajna da je zamjenio komunizam kao glavni objekt tog epiteta - vraćajući nas tako nekima od manje ugodnih vidova prosvjetiteljskog ogoljavanja fanatizma, čemu svjedoči Voltaire.

Filozofska povijest fanatizma je poučna. Ono što mi danas trebamo jest protuotrov za pojam fanatizma koji funkcionira kao neka vrsta negativnog talismana, oruđe za egzorcizam: radije nego prihvaćanje slike fanatičke nepromjenjivosti ili transhistorijske podjele na zagovornike falibilnosti i zagovornike apsoluta (i zagovorničtva kao takvog), treba deaktivirati mamac fanatizma što bi nam pak moglo omogućiti postavljanje temelja za poziciju koja bi mogla biti pravednija prema instancijama jedne nekompromitirajuće egalitarne politike, a bez da te instancije razobličimo kao jednostavne instancije metafizičkih iskušenja. Kao što ću navesti u zaključku, da bismo za sobom ostavili čar fanatizma, moramo napustiti suprotavljanje kritike reprezentacije i "kritike kritike reprezentacije". S povijesne, ne samo filozofske razine, to znači da se politički subjekt ne tretira isključivo na razini ideje (gdje je slijepi afekt fanatizma ukras) već u pojmovima njegovih specifičnih uvjeta nastanka i organizacije.

"Anno domini 1525, početkom godine zbio se veliki ustanak maloga čovjeka, bez presedana, diljem njemačkih posjeda" tako čitamo u *Stumpfs Reformationschronik*, izvještaj o onome što bi i Marx nazvao "najradikalnijom činjenicom Njemačke povijesti." Pošto je reakcija na pretpostavljeno varljivu politiku (mesijanske) istine u srži ovoga ustanka *locus classicus* diskursa o fanatizmu, volio bih ovdje razmotriti neke teorijske odgovore na to. Oni se većinom kreću oko naravi njemačkog seljačkog rata kao očitovanja onoga što je

“ Za razliku od totalitarizma i Terora, fanatizam je možda prvenstveno pitanje koje se tiče promišljanja

* integralni tekst Toscano-vog eseja možete naći na websajtu skupa

“Reakcionarna tradicija koja je neprestano ponavljala napade na takozvani politički fanatizam prošlih 500 godina možda se treba prvenstveno shvatiti kao napad na mogućnost jedne misli koja odbija vladavinu ili autoritet nad istinom

Alain Badiou, u *D'un désastre obscur*, nazvao “vječnost komunizma” politike istine koja se temelji na hipotezi nedomnacije, to jest aksiomske jednakosti (sadržane u izjavi “ljudi misle”, *les gens pensent*) i sustavnog razoružavanja svakog gospodstva nad istinom. U tom pogledu, konzervativna ili reakcionarna tradicija koja je neprestano ponavljala napade na takozvani politički fanatizam prošlih 500 godina možda se treba prvenstveno shvatiti kao napad na mogućnost jedne misli koja odbija vladavinu ili autoritet nad istinom i njenim korelatima, s ciljem stavljanja istine na njeno doznačeno mjesto, dokidajući time svako socijalno učinkovito “buntovništvo s razlogom” (da upotrijebimo Kantov pojam) – napad na politiku istine koji, kako sam Badiou govori u *Peut-on penser la politique?* teži da egalitarne tvrdnje učini nemogućim.

Čitajući proklamacije, nacrtate i konstitucije sabrane u kompendije kao što je *The German Peasants War* možemo reći da je drastično odbijanje dominacije u revoltu 1525. godine novina, unatoč uvriježenim referencama na paulinske i luteranske zahtjeve za poštivanjem svjetovnih autoriteta, i da je ono – prije nego li difuzna, a zapravo duboko ukorijenjena i rasprostranjena strast *Schwärmerie*, kako bi to Kant mogao smatrati – ključ za te političke pokrete. Naravno, Thomas Müntzer sam, čija je tvrdnja *Omnia sunt communia* (neka sve bude zajedničko) možda upravo obilježje Badiouove komunističke nepromjenjivosti, je to odbijanje autoriteta odveo na strastveni teološki teren, predlažući u svojoj teologiji križa asketsku pretpostavku patnje – i da je želja, kao što je napisao u svojem komentaru Danijela, učiniti sebe ludim u onom što je najintimnije zapravo bila bliska postajanju Bogom. Ovo krajnje odbijanje nadmoći otišlo je sve do premošćivanja jaza između skatologije i eshatologije. Melancthon tako transkribira što je bilo navodno jedna od najdražih formula njegovog neprijatelja: “Serem na Boga, ako on sebe ne stavi meni na raspolaganje kao što je Abrahamu i prorocima.” Iako, kada Michael Gaismair, revolucionarni vođa u Tiroli i autor začuđujuće lucid-

nog programa ustava i ekonomske strukture nekapitalističke republike u Švicarskoj, piše o stvaranju unije “nenadmoćnih ljudi” – u pojmovima raskidanja s poretkom autoriteta i privilegiranih, radije nego u obliku asketskog i fanatičkog raskidanja – možemo početi uvidati kako tema fanatizma može prikrivati stvarnost komunističke politike u stanju uma komunističke apokalipse.

Lik Müntzera, nedavno uskrasao u povijesnom romanu Q. talijanskog kolektiva Wu Ming, također je prisutan u djelu *Povijest i klasna svijest*, gdje Lukacs artikulira bespoštednu kritiku utopizma Ernsta Blocha manifestiranog u knjizi iz 1919. godine – *Thomas Müntzer: teolog i revolucija*. Dok je Bloch bio neujednačen u svojoj marksističkoj odanosti, Lukacs je bio nepokolebljiv kada je bila riječ o nezamjenjivoj ulozi proleterijata u historijskom materijalizmu, napadajući Blochovu postavku o *Ubique* – o transhistorijskoj, mističnoj jezgri revolta koju marksizam aktualizira usprkos sebi samom, i koja je bila ispoljena samo onim što je Bloch smatrao “religijskim elementom” ruske revolucije. Za Lukacsa – koji umeće svoju kritiku Blochovog Müntzera u širi napad na nedostatke revolucionarnog humanizma – problem seljačkog revolta je problem naslijeđen od kršćanstva i evanđelja, od čovjekovih početaka. To povlači za sobom ili konzervativnu ontologiju moralne obrane statusa quo, tj. paulinsko-luteranske političke teologije autoriteta već spomenute gore ili utopijski odgovor koji je podjeljen na apokalipsu kao globalno uništenje empirijske stvarnosti, u jednu ruku, i asketsku psihologiju svetaca, u drugu. U ovom kršćanskom spekulativnom ljevičarstvu slabljenje utopije izjednačava kapitulaciju s konzervativizmom, kapitulaciju za koju Lukacs tvrdi da je upisana u samo nedijalektičko tkanje utopijskog instinkta. Prema tome, revolucionarni je utopizam zaglibio u nedijalektički humanizam, baš kao ono što on napušta pod etiketom “konzumerističkog komunizma”. Takav milenaristički komunizam ovisi o ideji da bi neokaljan unutarnji život mogao biti probuden neovisno o čovjekovom konkretnom povijesnom životu, da bi jed-

▲ Thomas Müntzer

nostavno mogli organizirati egzodus iz mašinerije produkcije i reprodukcije narušavajući realizaciju nedominirajuće ljudske biti. Štoviše, Lukacs nanovo potvrđuje weberovsku tezu da taj revolucionarni mesijanizam nije slučajno razvijen u srcu kapitalizma i da je tako bio pripremom za podlaganje imperativima kapitala. Kako on navodi:

Jer to jedinstvo biti, pročišćeno do točke potpune apstrakcije i ogoljeno od svih tragova krvi i mesa putem transcendentne filozofije povijesti, doista korespondira s temeljnom ideološkom strukturom kapitalizma. (str. 192)

Meta Lukacsove polemike je tako “nesvediva kvaliteta i nesintetizirani amalgam empirijskog i utopijskog” koju on nalazi zamračenom elementarnom Müntzerovom vitalnošću. Bloch-Müntzer je kriv za čeznutljiv, fanatičan grijeh

stremljenja da se vidi istina revolucije bez upotrebljavanja oruda promjene u znanstveno pogodnom trenutku.

Kao što Lukacs kaže: “on je zarobljen u istom mraku i praznom bezdanu, istom hiatusu irracionalisu između teorije i prakse koja je očito prisutna svugdje gdje subjektivna i odatle nedijalektička utopija direktno vrijeđa historijsku stvarnost s namjerom da je promijeni.”

Sagledavajući marksistički obrat prema kritici fanatičke neposrednosti koja odgovara post-kantovskoj tradiciji, Lukacs tvrdi da, suprotno Blochovim nadama za oživljavanjem fuzije religijskog sa socio-ekonomskim, Müntzerove proklamacije pokazuju tek da su socijalne akcije “potpuno neovisne o religijskoj utopiji”. Građeci taj argument, Lukacs, koji također tvrdi da Bloch podcjenjuje dubinu restrukturiranja života izazvanu historijskim materijalizmom, ipak ostaje

vjeran engelsovske ortodoksiji: revolt je anakronizam; za njega, definicija problema emancipacije je bila “objektivno nemoguća”. Krucijalno, Lukacs drži da je posve nemoguće pojedincu izaći iz situacije konkretizacije, a pogotovo ne kroz afirmaciju unutarnje slobode koja jedva da je utopijska dopuna ledenog empirijskog carstva. Vrste, ili čak *Gattungswesen*, kao mitologizirani pojedinac također je nesposoban za takvo djelo. “I klasa, također, može samo time upravljati kada kroz konkretiziranu objektivnost danog svijeta može sagledati proces koji je njegova sudbina.” (str. 193)

Figura Müntzera i njegove horde seljaka također progone Mannheimovu *Utopiju i ideologiju*, gdje je tisućgodišnje kraljevstvo ili milenarijski fanatizam prezentiran kao paradigma, ili utopija nultog stupnja, definirana kao: “Stanje uma ... protuslovno stanju stvarnosti unutar kojeg se ono događa”, i

“Glavni izvor tropa fanatizma zapravo bi se mogao naći u ideologiji protestantizma

John od Leydena

“Ako je njemački seljački rat, ili revolucija maloga čovjeka, doista temeljni trenutak moderne politike, koja je uloga optužbe za fanatizam?”

još, znakovito, kao stanje uma, ili situaciji transcendentna ideja koja teži nekoj vrsti realizacije. Prema Mannheimu postoje 4 vrste utopije: milenaristička, liberalna, konzervativna i socijalističko-komunistička; prve su dvije karakterizirane nekom vrstom nedeterminizma ili pojmom kontinencije (fanatičke i decizionističke u prvom slučaju, regulativne i rasudbene u drugom) a potonje dvije determinacijom ili pojmom nužnosti (inertne u prvom slučaju, transformativne u drugom).

Milenarizam je nulti stupanj utopije budući da je usmjeren protiv starog poretka u potpunom i beskompromisnom smislu (do točke pritiska na istinski egzodus iz svijeta). Njegova konjunkcija sa “socijalnim pitanjem” rezultira historijskom eksplozijom:

Odlučujuća točka obrata u modernoj povijesti je bio... trenutak u kojem je “milenarizam” udružio snage sa aktivnim zahtjevima ugnjetavanog sloja društva. Sama ideja zore milenarizma kraljevstva na zemlji uvijek sadrži revolucionarne sklonosti, i crkva je učinila svaki napor da paralizira tu situacijsko transcendentnu ideju svim sredstvima i zapovijedima. (str. 190)

Štoviše, taj trenutak, u kojem su “milenarizam i socijalna revolucija bili strukturalno integrirani” (str. 190) jest rođenje moderne politike, “ako pod politikom smatramo više ili manje svjesno participiranje svakog sloja društva na postizanju neke svjetovne svrhe, kao oprečnu fatalističkom prihvaćanju događaja onakvim kakvi jesu” (str. 191). Müntzerov milenarizam, te John od Leydena i njihovi epigoni, su drugim riječima za Mannheima prvi anti-sistemska pokret, i moderna nije rođena iz sekularizacije politike već, kako tvrdi, iz njene spiritualizacije.

Jedno od obilježja moderne revolucije ... je da to nije običan ustanak protiv određenog tlačitelja, već težnja za prevratom cijelog postojećeg socijalnog poretka na potpun i sistematičan način. (str. 195, bilj. 2)

Mannheimovo razlikovanje utopije i ideologije također je mogući protuočvrst protiv sve rasprostranjenijih tropa fanatizma koji ocrtavaju “religijske” revolte kao obmane, anti-političke eksplozije socijalnog ili kao neuspjeha posredovanja. “Utopije poput one seljaka”, prema Mannheimu, “nisu ideologije”, tj. “nisu ideologije

dotle i ukoliko uspijevaju transformirati protuakcijom postojeće historijske stvarnosti u još jednu, u skladu s njenim vlastitim koncepcijama” (str. 176). Daleko od svodljivosti na jednu vrstu anti-reprezentacijskog bijesa, milenaristička je utopiju najbolje sagledavati kao stvaranje nove svjetovnosti od strane određenog socijalnog sloja, u procesu koji je oblikovan političkom svijesću. Suprotno onome što on osuđuje kao “liberalno-humanitarnu predrasudu”, a ta se sastoji u tome da je politika stvar ideja i reprezentacija, takva transformacija mobilizira politički afekt koji je pre-representativan bez da je nužno anti-representativan. Ono što je problematičnije kod Mannheima je nesklonost da misli kroz određene političke forme i političke zahtjeve ove religijske politike (unutar koje su kršćanske zajednice i skupštine seljaka). Ovo poricanje organizacijske misli - dominantno u mnogim analizama milenarističkih političkih pokreta - još se jednom manifestira u fatalnoj privlačnosti prema apokaliptičkom propovjedniku, iznad svih drugih vođa u ratovima protiv njemačkih vladara, prema Müntzeru.

Ograničenja Mannheimove sociologije su posebno očita u odnosu prema pitanju vremena:

To je utopijski element... koji određuje slijed, poredak, i procjenu pojedinačnih iskustava. Ova želja je organizirajući princip koji čak oblikuje i način na koji mi doživljavamo vrijeme. Forma u kojoj su događaji poredani i nesvjesno empatički ritam, kojim pojedinac u svojoj spontanoj opservaciji događanja uobličuje tok vremena, pojavljuje se u utopiji kao neposredno perceptivna slika ili kao barem direktno razumljivi skup značenja. (str. 188)

Drugim riječima, vrijeme revolucije je potpuno podređeno statičkom i vidljivom vremenu utopije, vremenu sinkronične apercepcije budućnosti. Političko vrijeme je ugušeno od navodno primarne uloge subjektivnog vremena, načina razmišljanja ili svjetonazora. Ta nepažnja prema specifičnim organizacijama, propisima i sastavnim procesima poduzetim sa strane ovih navodnih religijskih pokreta - dokumentarni zapis je uvijek bogat i iznenađujući - znači da je veza između ideja, religija i socijalnog protesta u konačnici iznutra pročitana u pojmovima suspenzije vremena, a izvana ili metodološki u pojmovima promjenjivosti filozo-

fije povijesti. U prvoj procjeni Mannheim uvjerljivo tvrdi da nisu ideje već “ekstatičko-orgijastičke energije” bile na kocki u spiritualizaciji politike revolta, i da je milenarizam obilježen “tendencijom da uvijek odijeli sebe od vlastitih slika i simbola” (str. 193). No, čineći tako on smanjuje vlastitu sliku revolta seljaka na kognitivno stanje “apsolutne prisutnosti” (str. 193), gdje više “nema unutarnje artikulacije vremena”, i u kojoj je revolucija “jedini kreativni princip neposredne sadašnjosti” (str. 196). U drugoj procjeni, iako ne ponavljajući uvriježenu ideju o “anakronizmu” seljačkog rata, Mannheim još uvijek tvrdi da “svako doba dopušta pojavu (u različito smještenim socijalnim grupama) onih ideja i vrijednosti koje sadržavaju u kondenziranoj formi neostvarene i neispunjene tendencije što predstavljaju potrebe svakog doba.” (str. 179)

No, da li takva stajališta doista čine pravdu odnosu politike i teologije u seljačkom ratu i sličnim događajima? Zar one ne potvrđuju nanovo samo jednu od konstanti u dijagnozi fanatizma - a to je nepolitizirajuća ideja historijskog anakronizma, epistemološki izrod religijske forme i političkog ili socijalnog sadržaja? Mnoga nedavna historioografska djela o “radikalnoj činjenici” 1525. godine tvrde upravo nešto suprotno takvoj procjeni i onom što može biti viđeno kao pogrešna precijenjenost teološkog ili duhovnog elementa u takozvanoj milenarističkoj politici. To se protivi prirodi nekih marksističkih čitanja, od Engelsa o “ranoj buržoazijskoj revoluciji” do Badiouove “komunističke nepromjenjivosti”, preko Lukacs, koji s namjerom potkrijepe logičkog singulariteta proletarijata kao klasnog subjekta mora relativirati važnost teološke maske u povijesnim trenucima poput 1525. godine - otuda neujednačenost u otkriću modaliteta političke misli i subjektivnosti koje nisu tek nezele socijalne snage čija nemogućnost prevođenja samih sebe u političku akciju izbija u povijest vizionarskim nasiljem fanatičkog projekta.

To je ono što izvire iz djela Petera Blicklea, gdje se susreće Engelsona ideju o “ranoj buržoazijskoj revoluciji” s tezom “revolucije malog čovjeka”: prema toj tezi seljački je rat bio transverzalan savez, preko klasnih grupiranja, s ciljem da održi urbanu neovisnost i seljačku autonomiju suočenu s koncentracijom kraljevske vlasti i razaranja kao posljedice porasta novčanog kapitala personificiranog u liku bankara Jacoba Fuggera. Ovdje subjektiv-

na figura maloga čovjeka nije ni nepromjenjivo osuđena na propast ni tek nesvjesno oruđe napada u rukama buržoaske revolucije, pa čak ni teološki pre-determinirana figura koja stoji kao zamjena za proletarijat kao jedini subjekt svjestan svog vlastitog revolta i uvjeta tog revolta - umjesto toga to je politička konfiguracija u svom vlastitom pravu u kojem religijski elementi ne preuzimaju negdje drugdje pripisanu joj ideološku ulogu.

U svom eseju *Social Protest and Reformation Theology* Blickle istražuje rat u pojmovima “međusobne ovisnosti reformacijske teologije i socijalnog protesta”, postavljajući sljedeća pitanja: (1) gdje i kako je socijalni protest artikuliran; (2) kako se odnosi spram reformacijske teologije, i (3) koje se posljedice javljaju iz moguće kombinacije ovih dvaju pokreta? Suprotno jednodušnom fokusu na fanatičku formu preuzetu iz politike tih grupa i pokreta koje su pokrenule seljački rat 1525. godine, Blickle skreće pažnju na način na koji su naizgled pragmatični i specifični zahtjevi kombinirani s religijskim temama i citatima biblijskih autoriteta - koje su u skladu s funkcijom minimalnog iako vječnog kriterija pravde. Kao što to on reče: “konkretni ekonomski i socijalni zahtjevi u uspostavljeni unutar osvetoljubive veze s riječju *Božjom* i *evanđeljem* - preko uporabe određenih *logograma* (4) svojstvenih religijskom diskursu.” Prema Blickleu, ta je artikulacija podijeljena na pozitivni protest, preko evanđelja i prema pravednijem socio-ekonomskom poretku; i negativni protest, preko evanđelja ka potpunom udaljavanju od socio-ekonomskog poretka (on to naziva “egzodus iz povijesti”). Pravda i egzodus. To je osvetoljubiva veza koja ovdje ne samo da ima legitimirajuću snagu već uspijeva zbližiti urbani protest celova sa zahtjevima seljačkih zajednica i skupština.

Ono osigurava temelj za urbani i ruralni antiklerikalizam, sa svojom ostricom usmjerenom protiv samostana i ortodoksnog klera; ono legitimira zahtjev za komunalnom autonomijom, izraženim u pozivu na pravo odlučivanja u pitanjima korektno religijske doktrine, da izabere svećenika i doznači desetine; i na koncu krocenje mjerila socijalnog i političkog poretka (8) kroz temu općeg dobra ili bratske ljubavi. Urbani zahtjevi u njemačkom kontekstu primarno se centruju na reprezentaciju i religijsku slobodu, seljački zahtjevi oko ekonomske jednakosti i autonomije. Prema Blickleu,

upućivanje na evanđelje dopustilo je promociju zahtjeva koji bi bili nemogući u prvotnom obliku legitimacije (referencija na “stari poredak”), poput abolicije ropstva (9). Dakle, postoji određena sekvenca, uzročno povezana i s kronološkim slijedom, od urbanog preko ruralnog do milenarističkog (ili anabaptističkog) - budući da je “samo iskustvo transformiranja reformacijske teologije u političku praksu bilo nužan preduvjet anabaptista, negativni protest” (11). Negativni, “fanatički” protest - koji uzima formu separacije zajednice vjernika i Müntzerova proklamacija “potpunog obrata sekularnog poretka” je sagledan tako da slijedi iz neuspjeha reformacije u gradu i vojnog poraza na selu.

Zanimljivo, biblijski tekst ovdje, suprotno nekim njegovim kasnijim fundamentalističkim transformacijama, rezultira negacijom dogme i doktrinalnog autoriteta. Najznačajnije, iza te opozicijske i revolucionarne upotrebe biblijskih “logograma”, koji su otvorili put za pobijanje razlikovanja između manjeg i većeg grada figurom maloga čovjeka, leži razvoj novih političkih i organizacijskih, kao i vojnih formi (poput Christian Union), institucijskih izuma koji nas prisiljavaju da se vinemo iznad isključivo idejne i historijsko-filozofske interpretacije ovih fenomena iskristaliziranih u pojmu fanatizma i srodnim konceptima milenarizma i nauke o tisućgodišnjem kraljevstvu.

Ako je njemački seljački rat, ili revolucija maloga čovjeka, doista temeljni trenutak moderne politike, koja je uloga optužbe za fanatizam i teoretizacije političkog milenarizma u procjeni suvremenih političkih događaja?

“Serem na Boga, ako on sebe ne stavi meni na raspolaganje kao što je Abrahamu i prorocima

O fanatizmu

“Semitska hipoteza se odnosi na trenutak u kojemu bi se bilo što rečeno o Židovima moglo jednako reći za Arape i obrnuto

Gil Anidjar

[Sveučilište Columbia, New York] je autor triju monografija: *Our Place in al-Andalus: Kabbalah, Philosophy, Literature in Arab Jewish Letters* [2002], *The Jew, the Arab: A History of the Enemy* [2003 / srpski prijevod u izdanju Beogradskog kruga] i *Semites: Race, Religion, Literature* [2008].

Semitska hipoteza*

Nema rasizma bez jezika. Poanta nije u tome da su djela rasističkog nasilja samo riječi, nego u tome da moraju imati riječi...

Rasizam uvijek odaje perversiju čovjeka, “životinje koja govori”.

On uspostavlja, proglašava, piše, upisuje, propisuje. Kao sustav oznaka, on ocrtava prostor kako bi odredio prinudno bivanje ili kako bi zatvorio granice. On ne razlučuje, on diskriminira.

— Jacques Derrida, *Posljednja riječ rasizma*

Prijenos uvriježenog duha antisemitizma od Židova k Arapinu kao meti učinjen je glatko budući da je riječ o suštinski istoj figuri.

— Edward Said, *Orijentalizam*

Što kršćanin želi?

Strukturalne nužnosti glede funkcioniranja i djelovanja sustava znakova koje je proslavio Ferdinand de Saussure kao da su poprilično izgubile na cijeni. Pa ipak, imamo razloga pitati se je li lekcija zaista naučena. Da nagovjestim smjer rasprave koja slijedi, preostaje duboka *historijska* pouka koju ću pokušati sažeti najbolje što mogu. Razlika koju uvodi ili uspostavlja znak – bilo koji znak – unutar sustava znakova (nužno diferencijalni sustav, s obzirom da je samo značenje diferencijalno, ono je stvar odnosa između znakova – i stvari, pa čak, ako hoćete, i “čimbenika” [agents]), po nužnosti mora mijenjati sve odnose i samim time sve elemente unutar sustava. Dok je Saussure smatrao da su neke razlike važnije od drugih (najpoznatija je ona između *langue* i *parole*, kao i razlika između pisma i usmenosti), Derrida je pokazao da je bilo kakva povlaštenost nekog znaka ili elementa (ili neke razlike – oboje će se podrazu-

mijevati pod pojmom “oznake”, a ima ih još) pred drugim oznakama fundamentalno, ili bolje, strukturalno, *teološka*. Nije riječ o tome da je nešto krivo s teologijom, nego samo da ona, u tom specifičnom razumijevanju, izdvaja neki znak (Boga, na primjer) i privilegira razliku koju on stvara, odnosno jednu razliku (npr. božansko-ljudsko), tvrdeći da jedino taj znak nije dotaknut ili protkan, da sam nije diferenciran drugim diferencijalnim odnosima. Takve privilegirajuće geste, fiksacije dinamičkog, diferencijalnog kretanja koje je ipak konačno (koje jest upravo drugo ime za konačnost) možda su neizbježne; strukturalne nužnosti možda su čak i neminovne. Drugim riječima, otpor možda nije samo uzaludan, on je možda nemoguć. Pa ipak, u samoj toj nemogućnosti počiva mogućnost promjene, promjene vrijedne tog imena, kao što bi rekao Derrida. Budući da bilo koji znak i, nadalje, oznaka (uspostavljena oznakom i snagom raskida oznake) može raskinuti sa svojim kontekstom (odnosno s ne-sustavnim sustavom, koji se sada shvaća kao konačan, diferencijalni skup oznaka), on se ne može izdvojiti iz diferencijalnog kretanja koje on jest i u kojemu sudjeluje. U oznaci prebiva činjenica ponavljanja, citiranja i mogućnosti citiranja, činjenica ponovljivosti (ako se tako može nazvati budući da je ona sama uvjet mogućnosti i nemogućnosti činjenica i događaja) koja, da budemo precizniji, konstituira i dekonstituira oznaku kao takvu: mogućnost i nemogućnost novog, ili, kako je rekao Derrida, mogućnost i nemogućnost “revolucija koje još nemaju modela”.

U konačnom grupiranju, koje su nedavno uspostavile kultura, rasa, rod i klasa (ili weberovski rečeno: znanost, moral i umjetnost, premda je Fustel de Coulanges mislio, objašnjava Talal Asad, da su to moderni za-

kon, znanost i politika), dva su pojma težila ostati nevidljivima sve do vrlo nedavno, premda na različite načine. Prvi od njih je “religija”, i njemu ću posvetiti većinu ovog izlaganja. Pa ipak, drugi nevidljivi pojam je u trenutnoj konstelaciji ključniji za razmatranje jer određuje proklamiranu novinu te konfiguracije. Taj je pojam, sada već hegemonijski: “povijest”. Da ne budemo odviše formalni, mogli bismo primijetiti u tom slučaju da povijest funkcionira ili kao konjektiv ili kao katalizator, kao ono unutar čega ili pomoću čega se javlja novi poredak oznaka i značenja. U tom proširenom i diferencijalnom skupu narativa povijesti se često daje nadimak “modernost”. Preispitati povijest, preispitati povlasticu koja joj je zajamčena u odnosu prema drugim djelatnim razlikama “u” njoj od danog trenutka (koliko god on bio proširen ili čak nedovršen), ne znači smatrati da nema ni povijesti ni promjene, ni novoga ili modernosti. To prije znači pitati se o tome kako se ono historijsko, moderno ili, još bolje, “sama” historijska *razlika* uspostavlja kao dio diferencijalnog poretka unutar kojeg se netko nalazi (ili gubi). Upravo nam privilegiranje historijske razlike kao vladajuće teologije akademskog diskursa i dalje privlači pozornost na Derridin rad. Ponovimo još jednom: nije riječ o tome da nema razlika, bile one povijesne, spolne, društvene ili čak – ako tako možemo reći – rasne, nego o tome da se način na koje su te (i druge, uvijek druge) razlike uspostavljene kao povijesne, kao spolne i tako dalje mora preispitati u samoj njihovoj strukturi, djelatnim mehanizmima i načinima širenja. Vladajuća struktura – odnosno, oznaka ili skup oznaka koje potihno upravljaju i funkcioniraju kao da određuju – koju podrazumijevaju ti specifični načini razlike jest ono što je Foucault nazivao *epistemonom*, a što je Derrida inzistirajući na pogrešci i konačnosti bi-

Edward Said

lo kakve takve vladajuće oznake (uključujući i periodizaciju) ili skupa oznaka odbio nazvati jednim imenom (iako je povremeno bilo nužno naglašavati i isticati metafiziku, pismo, diseminaciju, iterabilnost, pa čak i religiju – ali postoje drugi, uvijek drugi) zbog jednostavnog razloga što je bilo koje jedno uvijek već ne-jedno, više od jednog i ne više jedno, *plus d'un*.

Poteškoća koju su tako proizvele analitičke razlike (koje su i same proizvedene) daleko nadilazi binarizam – koji je, kako se čini, ionako značajno izgubio na privlačnosti (isključimo li takozvane patriote i njihovu vrstu, “mi” i “oni” vrstu, binarizma), iako je nekim čudom ostalo u modi, da započnemo prilazanje religiji, pozivati se na sekularizaciju i na odricanje od “religije” (koja se shvaća kao nekakvo patološko pozivanje na božansku transcendenciju ili autoritet) – gesta koja bi se, s obzirom na moderna odvajanja sfera ili dome na poput politike, znanosti, etike, estetike, ekonomije, zakona i, naravno, religije, mogla usporediti s predlaganjem potpunog napuštanja kolektivnih ulaganja u ružno i lijepo pod izgovorom da su ti pojmovi pogrešni ili primitivni, arhaični i anakroni, ili još uvijek sami odgovorni za previše nasilja u svijetu (što i jesu, naravno). Vraćajući se specifičnoj razlici koju religija čini unutar povijesnih narativa, teza o sekularizaciji u čitavom rasponu svojih mogućnosti može biti poučna ilustracija. Sekularizacija se dogodila, kaže Max Weber (i nešto manje davno Marcel Gauchet). Svijet je sada oslobođen čarolije. Sekularizacija se tek treba dogoditi, kaže Karl

Löwith (i nešto manje davno, iako drugačije, Edward Said). Još uvijek mislimo u skladu s religioznim ili teološkim kategorijama i metodama. Sekularizacija se nije trebala dogoditi, kaže Carl Schmitt. Pa ipak, ona je donijela trenutačnu promjenu, “prijevod” razornih posljedica iz teološkog u političko. Sekularizacija nije ishod prijevoda, kaže Hans Blumenberg, religija samo ustrajava, ali metaforički. I to je također dobro.

Nijedan od sudionika u ovoj raspravi, koja je ovdje predstavljena sažeto (i pojednostavljeno), ne poriče da se dogodilo nešto novo, da se dogodila trenutačna, i upravo odlučujuća promjena. Ta se promjena, govore nam oni, dogodila povijesno (tu leži povijesna razlika) i povezana je s religijom (oznaka ili skup oznaka koji je u toj osebujnoj ali prihvaćenoj logici zadržao dovoljno integriteta da se još uvijek naziva istim imenom). Drugi bi način prikazivanja tih argumenata bio opisati povijesnu promjenu u radikalnijim terminima i sugerirati da je ono što se smatralo “religijom” (iako se nije nužno tako i nazivalo) postalo nečim drugim (radije negoli nestalo u nekom metafizičkom zraku). Tako je Foucault, ne tako daleko od Schmittove tvrdnje o prijevodu, smatrao da je uloga svećenika u katoličkoj praksi ispovijedi preinačena i obnovljena u liku psihoanalitičara. Još bi se uvjerljivije možda pomoću foucaultovske, analogne ilustracije (pritom ne sugerirajući nužno da je religija zatvor) moglo reći da je zatvor, kao sredstvo kazne, u potpunosti postao drugačiji kada je pretvoren u sredstvo obrazovanja i discipline. Takva preobrazba sa so-

“Nacisti su u potpunosti “rasizirali” i deteologizirali Židove te stoga mogu biti zaslužni i za potpunu “derasizaciju” islama

* uvodno poglavlje iz knjige *Semites*

“Semitska hipoteza, u svojoj najgrubljoj verziji, dakle, glasi: sekularizam je orijentalizam. Rasa je religija. Dokaz su Semiti

O fanatizmu

bom nosi, kao što pokazuje Foucault, opću promjenu u samom poretku oznaka koje su artikularne pojmovima i oko pojmova poput suverenosti, moći, zakona, zdravlja, obrazovanja, sebstva i subjekta te, konačno, čovjeka. Ne moramo biti nominalisti da dovedemo u pitanje naziv "zatvor", ali govoriti o njegovim kontinuitetima (ili čak, u tu svrhu, o prekidima) bilo bi vrlo blizu temeljnom nerazumijevanju dolaska novoga, novog poretka oznaka i značenja. Zašto ga, onda, i dalje zvati zatvorom? Ili, u našem slučaju, religijom? (Teško da bi i jedan od ovih pojmova mogli svesti na "zatvaranje unutar kojeg su ljudska bića zaključana", iako sam siguran da se to može prilično valjano argumentirati za oba pojma). Mnogstvo je razloga za ustrajavanje imena, ali usudio bih se reći da su među najmanje važnima takozvani izbori koji donose znanstvenici i intelektualci (uključujući one koji pozivaju na napuštanje kako riječi tako i stvari), dok je među najvažnijim razlozima onaj koji je William Hart, komentirajući djelo Edwarda Saída, nazvao "religioznom učincima kulture", do sada vrlo disciplinirano, sedimentirano i javnom potrebom da se obnavljaju i održavaju identifikacije i afilijacije, da se sačuvaju postojeće strukture sprječavanjem zbrke (politički rizik miješanja zatvora sa školom, na primjer, trebao bi biti podjednako očigledan kao i politički cilj u tvrdnji da su oba pojma dio benevolentne državne namjere za obrazovanjem). Ulog u tom pluralnom i kolektivnom pothvatu su objektivne razlike, isto tako i pitanja ekonomske i političke moći, uvjeti proizvodnje, (individualne i kolektivne) psihičke investicije, napetosti i proturječnosti unutar šireg kulturalnog poretka, i tako dalje. Kako bi se razumio obrazovni sustav modernog zapadnog društva, moraju se razmotriti linije kontinuiteta (poretci oznaka i značenja) koje povezuju školu i zatvor kao dio disciplinarnog režima "obrazovanja". Svijest o toj svezi možda je izgubljena kao rezultat privilegiranja povijesne raznolikosti (pod krinkom "modernizacije" zatvora) ispred razlika, recimo, disciplinarnih mehanizama i tehnologija potčinjavanja i upravljanja populacijom. Međutim, umjesto zatvora i škole, radije ću istražiti ništa manje disciplinarnu – premda vrlo različite – oznake, naime, religiju i rasu te strateške uporabe pri kojima jedna skriva i zamračuje drugu. Točnije, želim istražiti semitsku hipotezu. Za nekoliko ću trenutaka razmotriti neke od argumenata

vezanih uz religiju i rasu u specifičnom slučaju Židova (to su argumenti koji, kako pokazuje rad Mitchella Harta, moraju istodobno pokrenuti, na novi način, dva različita školska projekta pod naslovom "povijest Židova" i "povijest antisemitizma"). Nije riječ samo o tome, kao što je pokazao Gavin Langmur, da je povijesni prijelaz od religije prema rasi, kako ga, među ostalima, opisuje Hannah Arendt, nedostatan za prikaz povijesti antisemitizma, nego i da povijest identifikacija (koja također uključuje "samoidentifikaciju" kao i percepcije okoline) sudjeluje u diskurzivnom režimu, makar taj režim bio krajnje agonističan spram spomenutih identifikacija. Rečeno je slično, ali ne i istovjetno, s argumentom Arendt o skidanju odgovornosti sa žrtve, i trebalo bi postati jasnije u onome što slijedi. Ono što nas, za sada, više približava cilju jest način na koji su rasa i religija, iznutra i prema van, funkcionirali (i ne samo u slučaju Židova) kao markeri povijesnih pomaka, ali još važnije s obzirom na ono na što sam ukazivao, slijedeći Derridu i Foucaulta, kao vladajućem režimu oznaka i značenja. U tome se kontekstu semitska hipoteza odnosi na iznalazak Semita, to jest, na jedinstveni povijesni, diskurzivni trenutak u kojemu se bilo što rečeno o Židovima moglo jednako reći za Arape i obrnuto. To smatram "hipotezom", ne samo zato što planiram podsjetiti na znanstveno razvijanje "Hamitske hipoteze" (tvrdnja da jedan segment populacije afričkog kontinenta ima svoje podrijetlo u civiliziranoj, sjevernoj rasi koja pripada reinterpretiranoj biblijskoj shemi čovječanstva, dok bi autohtoni pripadali nižoj, afričkoj, sub-humanosti) i na njezinu ulogu u kolonizaciji Afrike, i zato što je privremena kao i svaka hipoteza, Semiti su imali nevjerojatno kratku opstojnost. Osim pojma "antisemitizma", o kojem je rasprava dosegla posve duhovite krajnosti (kao u specifičnom humoru Bernarda Lewisa: "Tko su zapravo bili Semiti i imaju li Arapi pravo tvrditi da su Semiti?"), pojam i ideja Semita izgubila je mnogo na svojoj upotrebljivosti. Danas nema više Semita kao ni Arijevaca, osim u diskursu marginalnih i izoliranih grupa, ako ne i u potpunosti suludih pojedinaca. Isti razvoj stvari koji je prouzročio taj nestanak također je učinio zastarjelom (javnu) tvrdnju da su Židovi rasa. Čak i status Židova kao etničke grupe ostaje problematičan, barem u Sjedinjenim Državama, što je činjenica kojoj u prilog svjedoči ustrajna hegemonija fraze

"američki Židov" nad više etnički naglašenoj "Židov-Amerikanac". Tako postavljena oznaka očigledno bi potpunije uključila Židove u rasprave o etničkom identitetu i multikulturalizmu i preinačila brojna (iako ne nužno i važna) politička mapiranja. U pogledu druge strane semitske hipoteze, naime, Arapa i Muslimana, mogli bismo ukazati na različitu ali paralelnu transformaciju, iako također vrlo kolebljivu, koju je najvidljivijom učinila nacistička politika, što nije tako iznenađujuće. Mogli bismo zapravo pokazati da su nacisti istodobno proizveli kulminaciju i proveli iscrpno praznjenje pojma "Semita". Nakon što su naučili sve što su mogli od svojih prethodnika i orijentalističkih učitelja koji su govorili o Arijevcima i Semitima, nacisti nisu samo proizveli aktualizaciju te pouke, oni su je iz temelja promijenili mijenjajući njezin oblik za buduće naraštaje. Dok su se držali rasnog diskursa koji je bio razrađen u 19. stoljeću, nacisti su u potpunosti "rasizirali" i deteologizirali Židove ("Jer Mojsijeva religija nije zapravo drugo doli nauka za očuvanje židovske rase", piše Hitler u *Mein Kampf*), te stoga mogu biti zaslužni i za potpunu "derasizaciju" islama. Valja nam stoga promotriti očigledan nedostatak interesa koji su Hitler i drugi nacistički ideolozi iskazivali prema teško zane-marivim Semitima, kako su Arapi jednoglasno bili smatrani (time, naravno, ne smatram da Arapi nisu bili smješteni na nacističku skalu rase). Prije bilo kakvog antibritanskog interesa, nacisti su dobro naučili svoje "filološke" lekcije. Oni su klasificirali Arape kao Semite, ali su istodobno imali osobne i političke interese u islamu, kojega su smatrali isključivo i usko kao religiju (hvalevrijednu, vojnu religiju), empatijski ne kao rasni marker. Ono što su za Ernesta Renana bili jedinstveni Semiti (Židovi i Arapi), istovremeno rasa i religija, za nacistu je postalo krajnje diferencirano grupiranje, diferencirano u samim terminima implementacije rase i religije – razlikovnost koja je sve samo ne nestala upravo u samom terminu "Semit". Iako zvuči uznemirujuće, nacisti su otpočeli "trend" koji je operativan i danas. Islam, čiju je religijsku dimenziju Zapad tako tvrđoglavo odbijao priznati (sjetimo se Othella), islam, dakle, postaje u cjelosti uspostavljen kao paradigma religioznosti (kao što su to i Semiti). Židovi, s druge strane, nikada nisu obnovili svoj privilegirani religijski identitet i bili su raseljeni i funkcionalno upućeni ("pre-

poznati" kao što se od tada govori) u svoju "vječnu" političku čežnju (neobično sličnu posljednjoj europskoj verziji divljeg etničkog nacionalizma, kao što je Hannah Arendt prepoznala), ili u Ameriku, gdje su postali "white folks", premda na drugačiji način od Aškenezita. U tome kontekstu, povijesna konfiguracija u kojoj samo dvije godine nakon objavljivanja *Mein Kampfa* Židovsko sveučilište u Jeruzalemu osniva prva dva od svojih instituta može postati nešto jasnije. Uistinu, razdijeljujući epistemološki i institucionalno studij judaizma od studija arapskog ili islamskog Orijenta, Židovsko sveučilište – predstavnik općeg cionističkog stajališta – iniciralo je akademski trend koji će biti zapečaćen u poratnom akademskom okruženju u Sjedinjenim Državama. Još značajnije, kako su religija i rasa postajale sve udaljenije, sve učinkovitije u uzajamnom zatajavanju i disciplinarnim efektima, tako su Židovi i Arapi postajali sve više različiti, sve manje Semiti, vraćajući se time bitno različitim, iako poznatijem stanju stvari, u kojemu se dvoje rastavlja na nešto što je istodobno manje od srodstva i manje od neprijateljstva (sjetimo se Shylocka i Othella). Još jedan temeljni element u nastajanju i nestajanju efernog Semita je činjenica da on postoji u europskoj svijesti upravo onoliko koliko Europa o sebi misli kao o rezolutno sekularnoj, onoj koja je dosegla sekularizaciju (slijedeći, kako smatraju neki autori, "posljednje religijsko stoljeće", ono osamnaesto). "*Le caractère du XIXe siècle*", piše Renan, "*c'est la critique*." S obzirom da je religija u opadanju na Zapadu, Istok je onaj koji je u uzdizanju i postaje "religija" (u slici "Mističnog Istoka"), ili, kao što je Marx već pokazao, povijest Istoka pojavljuje se kao povijest religija. Ta je povijest teološko-politička koliko je i povijest neprijatelja (raspoređena po topografskim i geopolitičkim linijama – Židov, Arapin), povijest koja se nastavlja osvetom, kada država Izrael (ali postoje drugi) nastavlja biti smatrana sekularnom, politički modernom i demokratskom (osim ludih "fundamentalista" koji čine ograničenu, iako opasnu, manjinu) a njezini "neprijatelji" bez političkih zahtjeva, demokratske kulture, i čega već ne. Oni nisu rasa, jedva su civilizacija (*pace* Samuel Huntington), ali konstituiraju, jasno i nedvosmisleno, religiju (premda neprirodnu i fanatičnu). Neke u istoj mjeri Semiti, Židovi i Arapi bili su i rasa i religija u sekularnom političkom svijetu – fantazmatском i imaginarnom

kakav je bio i ostao. Danas, a u najmanju ruku nakon nacizma, može ih se (opet?) razdijeliti, razdijeliti svijet na političke entitete, religijske i rasne (ili kulturne) – i tko bi se usudio zaniijekati da religijska razlika, preciznije, religijska identifikacija, skriva najustrajniji trag povijesti rasizma? Naravno, rasizam nije nestao, niti se to dogodilo s religijom, ali i dalje ostaje zbunjujuća činjenica: nema više Semita. I bilo bi nemoguće razumijeti to nestajanje bez uvida u tezu Edwarda Saída da je "možda religija, poput orijentalizma, diskurz, distinktivno zapadnjački način razmišljanja, formuliranja i organiziranja koncepta, povezivanja partikularnih riječi i partikularnih stvari"; njegov podsjetnik da je to – rasa, religija, Semiti – povijest Europe (ne Istoka ili Bliskog Istoka, usprkos prošlim i sadašnjim razornim posljedicama na ta "područja"), povijest onoga što kršćani žele (sjetite se debata o *l'affaire du foulard* u Francuskoj i opoziciji turskom ulasku u Europsku uniju spojenoj s reaffirmiranjem europskog kršćanskog identiteta; ali sjetite se i "rata protiv terora", prisjetite se, ako baš morate, i Busha, i Sharona i njegovih nasljednika, izraelskog savezništva s kršćanskim evangelistima i njihovim zajedničkim kampanjama bombardiranja; sjetite se tvrdnje da se ne bori protiv "islama" u ratu protiv "fanatičnih terorista", i prisjetite se vojne prisutnosti SAD na Bliskom Istoku i drugim mjestima, i sjetite se, ako želite, da u tome nema rasizma; sjetite se činjenice da se "Arapin" ne smatraju posebnom etničkom kategorijom u administrativnim obrascima američke imigracijske službe, ali to se već mijenja – i ne nužno na bolje; sjetite se drugih). *Wo es war*, kao što bi rekao Freud, ili: gdje se pojavila religija, rasa je sve samo ne nestala (odnosno, iako vidljiva, izgubila je u svojoj moći i učincima); gdje je politika bila videna kao ona koje određuje stvari, religija je sve samo ne nestala (odnosno, iako vidljiva, izgubila je u svojoj moći i učincima). Nije uvijek bilo tako. I, ponovno, Židov, Arapin – a ima i drugih. Semitska hipoteza, u svojoj najgrubljoj verziji, dakle, glasi: sekularizam je orijentalizam. Rasa je religija. Dokaz su Semiti.

“Danas nema više Semita kao ni Arijevaca, osim u diskursu marginalnih i izoliranih grupa

TEATAR SMRTI

Markale kao stanje svesti

MIXER FENOMEN RAZ-STVARNOSTI KOJA NIJE NESTVARNOST ILI IZMIŠLJOTINA, VEĆ KOROZIVNI PRINCIP KOJI RASTAČE STVARNOST PREDSTAVLJA PRODUŽAVANJE RATA DRUGIM, JEZIČKIM SREDSTVIMA, ŠTO POSTAJE INTEGRALNI DEO POLITIČKE SVESTI U SRBIJI

BRANISLAV JAKOVljević

Od ratova devedestih pa naovamo, antiglobalizam u Srbiji neodvojiv je od potiskivanja ratnih zločina. U ovom sistemu diskurzivnih spojenih sudova, bauk globalizma ne služi samo za opravdavanje zločina već, još gore, za njihovo zabašurivanje. Ova intelektualna uravnolovka može se naći ne samo kod antiglobalista sa naslovnih strana tabloida, već i kod ozbiljnih filozofa koji se svrstavaju uz novu levicu i poststrukturalizam. Tako Milorad Belančić u tekstu objavljenom u časopisu Zlatna greda (br. 59, septembar 2006) objašnjava da više ne čita Lyotarda zato što je ovaj postao "pre ideolog globalizacije nego filozof" (str. 7). Čitajući Lyotarda u, kako sam veli, "liberalnom ključu", Belančić pronalazi da su "razmena" i "ekvivalencija" centralne teze njegove (kaskadne) filozofije koja "po svaku cenu želi da sačuva ideju liberalne spontanosti" (7). I sve to, i mnogo više, na osnovu nekoliko teza o ekonomskom govoru u posljednjim poglavljima knjige *Raskol*, koja se zapravo bavi razmatranjem teze revizionističkih istoričara da se holokaust nikada nije desio.

Zauzet borbom protiv neoliberalne globalizacije, Belančić zaboravlja da svaki pomen ekonomije kod Lyotarda, naročito u *Raskolu*, sadrži u sebi pojam libidinalne ekonomije, koja ne zna za ekvivalenciju već samo za višak i neravnomernost. Dalje i pogubnije, on zaboravlja da se u trenutku u kome piše državni projekat Srbije sastojao u uspostavljanju upravo onoga što Lyotard opisuje kao permanentni raskol (le différénd) koji se sastoji od nemogućnosti dokaza i konačnog zaključka. To nije samo geopolitički raskol u okviru države Srbije (Kosovo), već raskol kao jedini mogući način da se izade na kraj sa sopstvenom nedavnom prošlošću. Raskol, taj izum devedestih, preživio je pad Miloševića i izborni poraz Koštunice, da bi opstao kao način mišljenja koji se odlikuje jednom

dubokom sumnjom u stvarnost, i time postaje siguran način za anihilaciju prošlosti. "Savršeni zločin," piše Lyotard u *Raskolu*, "sastoji se ne samo od ubijanja žrtve ili svedoka (...) već od učutkivanja svedoka, gluvoće sudija, i nepostojanosti (ludila) svedočenja". I upravo zbog toga, ovih dana, kada se navršava još jedna godišnjica masakra na Markalama, treba se podsetiti zašto treba čitati Lyotarda.

POLITIZACIJA ZLOČINA Kako se navodi u Zaključnom izveštaju komisije eksperata UN (Final Report of the UN Commission of Experts), u subotu 5. februara 1994, oko 12 sati i 20 minuta, na pijaci Markale u centralnom delu Sarajeva, eksplodirala je minobacačka granata od 120 mm. Prema prvim procenama, od eksplozije je poginulo 66, a ranjeno 197 ljudi, da bi se na kraju taj broj utvrdio na 67 mrtvih i 142 ranjena. Markale su predstavljale apsolutno najkrvaviji u seriji sličnih događaja. Pokušaji političke instrumentalizacije zločina na Markalama počeli su pre nego što je pločnik pijace stigao da se ohladi od udara eksplozije. Kao i u prethodnim slučajevima masovnih stradanja civila, bosanska Vlada je iskoristila priliku da traži vojnu intervenciju NATO-a, a vojska novinara iskoristila je priliku da prodrma uspavanu savest svojih čitalaca i gledalaca širom sveta. Za razliku od prethodnih slučajeva, UNPROFOR je delovao odlučno zahvaljujući ambicijama novog zapovednika, generala Rosea, koji je iskoristio ovu priliku da natera zaraćene strane na primirje i da progura svoj plan o uklanjanju teške artiljerije sa oboda grada. Svaka od ovih politizacija zločina je na svoj način gazila preko žrtava sa Markala. A Republika Srpska? Jedino ova strana nije imala jasnih ciljeva koji su se mogli vezati za ovaj zločin, sem onog glavnog i najvećeg: da njihova vojska već više od 300 dana mrcvari opkoljeni grad. Na konferenciji za novinare, koju je srpska strana sazvala povodom zločina na Markalama već popodne 5. februara, zvaničnici RS optužili su bosansku vojsku da granatira sopstvene civile. Nikola Koljević je uputio retoričko pitanje: "Je li to koincidencija da se ovakav masakr događa baš na dan sastanka na aerodromu i pet dana pred ženevsku konferenciju, a baš dan nakon jučerašnjeg insceniranja masakra u Dobrinji?" (Vreme, br. 173, str. 12).

Tri dana kasnije, 8. februara, u debati na Televiziji Pale, Radovan Karadžić je tvrdio da je "ranjeno nekoliko ljudi, a sve ostalo je režija i prevara" (isto, 14). Sledećeg dana, uputio je pismo predsednicima Rusije i SAD, Jeljcinu i Klintonu, u kome je izneo iste tvrdnje, dodavši: "Na TV snimku se jasno vidi da se manipuliše leševima starim nekoliko sati. Među "leševima" je bilo čak i plastičnih i tekstilnih lutaka" (Politika, 9. 2. 1994.). Istovremeno, dežurni komentatori državnih medija u Srbiji počeli su da ispredaju teorije zavere i da na najfantastičnije i izrazito protivurečne načine objašnjavaju "pozadinu zločina".

Kao što ukazuje Jovan Byford u knjizi *Teorija zavere: Srbija protiv "Novog svetskog poretka"*, metafora pozorišta jedno je od opštih mesta

u jeziku teorija zavere (119). Ovog puta, ta metafora ne samo da je korišćena češće nego inače, već je dodatno zaoštrena i konkretizovana. Sada se ne radi više samo o inscenaciji i režiji, već se govori o dekoru i lutkama. Ovaj metafiorični dance macabre dodatno je vulgarizovan u TV dnevnicima Rista Đoga, koji je na podtelevizijskog studija polegao lutke iz izloga, da bi se i sam prostro pored njih, kao jedan od mrtvih Srba koji su navodno korišćeni u mizanscenu Markala. Može se reći da je sa Markalama teatralizacija postala standardan način racionalizacije zločina. Ako su ratovi u bivšoj Jugoslaviji, a naročito u Bosni, u globalnim razmerama ostali vezani za ideju etničkog čišćenja, onda su u lokalnim okvirima ostali vezani za pojam teatra i teatralizacije, dakle jedne specifične estetizacije rata. Rat nije samo nametnut Srbiji, već joj je nekako smešten i upriličen kao velika nameštaljka sa kojom srpska politika i vojska nemaju nikakve veze. Tim je pre neophodno pogledati izbliza istoriju veza između teatra i rata.

TEATAR RATNIH DEJSTAVA Istoričari rata uzimaju francuske revolucionarne i napoleonske ratove kao početak modernog načina ratovanja. Najraniji pokušaj sistematizacije modernog rata ne pripada Clausewitzu, već Baronu de Žominiju (Antoine Henri de Jomini) koji u knjizi *Umetnost rata* (1830) sagledava ovaj novi način vođenja rata kroz strateške pojmove ratnog teatra i teatra ratnih operacija. Rodom Švajcarac, Jomini je veći deo karijere proveo u službi ruskog cara, pa su se njegove ideje uvrežile u rusku vojnu misao sve do danas. Tako, strategizama JNA i Vojske Republike Srpske sigurno nije nepoznat žominijanski pojam iz sovjetske ere: teatar ratnih dejstava. Ukratko, sa Jominijem teatar kao smislodni okvir menja značenje koje je stekao u renesansi kao uzdignuto mesto na kome se nešto izlaže, da bi mu se značenje proširilo na ograničenu regiju u okviru koje armije manevrišu, uspostavljaju položaje i na kraju se sukobljavaju u direktnom, strogo koreografsanom okršaju. Drugim rečima, sa pojmom teatra rata, teatar napušta estetsku sferu i ulazi u sferu vojne efikasnosti i strategije. A kod Jominija vojna strategija postaje nalik geometriji. On vidi teatar ratnih dejstava kao oblast omeđenu, s jedne strane geografskim preprekama kao što su planine i mora, a s druge položajima armija. Jominijev je rat manevara, marševa i strateškog nadmudrivanja u kome je nepomičnost ravna porazu i smrti. On ide čak dotle da preporučuje strategizama i generalima da ne gube vreme na opsade već da utvrđene gradove jednostavno zaobiđu kako bi se usredsredili na bitke koje se dešavaju na otvorenom polju.

Rat u Bosni, uključujući opsadu Sarajeva, na više načina odstupa od žominijevske ideje teatra ratnih dejstava. To nije bio rat manevara i velikih sudara konvencionalnih armija. Uopšte uzev, tokom rata bilo je vrlo malo kampanja i ofanziva. Ovo odsustvo bitaka, kao i druge odlike ovog rata, kao što je značajno učešće paravojski, te kriminalizacija ratne ekonomije i veliki broj civilnih žrtava, navele su pojedine istoričare, poput Mary Calder, da u Bosni potraže novu paradigmu rata. Ipak, vojni stručnjaci se ne slažu sa istoričarima da je Jominijev strateški model moguće tako lako prevazići. Preovlađujuće stanovište u modernoj

vojnoj nauci jeste da su promene u tehnologiji oružja i komunikacija izmenile, ali ne i potpuno odstranile pojam teatra rata. Strateška istraživanja potvrđuju da je već u Američkom građanskom ratu industrijska revolucija dovela do znatnog proširenja teatra ratnih dejstava kao i smanjenja žive sile koja je u njima upotrebljena. Tako je totalni teatar zamenjen sa više manjih teatra, a jedna odlučujuća bitka sa više okršaja manjih razmera. Ove tendencije protežu se sve do Zalivskog rata, a prepoznatljive su i u ratu u Bosni. Ono što razlikuje Bosnu od mnogih drugih modernih ratova jeste to što umesto da se šire, teatri ratnih dejstava zbog geografskog položaja postaju sabijeni, usitnjeni, preklopljeni jedni preko drugih, često gubeći jasne granice. U ovakvom ratu, opsada više nije izolovana strateška tačka u okviru većeg teatra ratnih operacija, već teatar sam po sebi.

GEOMETRIJA OPERATIVNIH LINIJA Ukratko, u slučaju opsade Sarajeva, lokalne izmene i izvitoperenja ne obezvređuju Jominijev koncept teatra ratnih dejstava, već ga pretvaraju u jedan teatar surovosti i terora. Ovde je čista geometrija operativnih linija i strateških tačaka narušena para-vojnim dejstvima i para-civilnim transakcijama. U jednoj od najnovijih studija o opsadi Sarajeva, *Blue Helmets and Black Markets*, politikolog Peter Andreas pokazuje da je neobično dugo trajanje opsade bilo omogućeno stvaranjem jedne specifične ratne ekonomije u kojoj su sve vojske saradivale, a jedini gubitnici bili građani Sarajeva. Jominijeva šahovska tabla, išpartana drskim manevrima i mudrim postavljanjem vojski, sada je ispresavijana i zgužvana. "Bitka za Sarajevo" nije bila bitka u klasičnom smislu te reči, već mozaik izolovanih okršaja, komada ničije zemlje, kriminalnih operacija, pretnji, političkog muljanja, i izivljanja političara, snajperista i tobdžija nad nedužnim građanstvom. Linije sukoba tu se više nisu pružale između dve jasno postrojene vojske na bojnopolju, već duž ulica, kroz stambene zgrade i fabrike, prodirale su kroz stanove i ponirale u hodnike i tunele.

Ovo beskrajno uvijanje i preklapanje pretvara ravnu površinu u zapreminu. Lyotard upravo u ovakvom procesu prepoznaje začetak teatra. U *Libidinalnoj ekonomiji* on vidi teatar kao zapreminu koja izrasta iz ravni. Zasvođeni prostor teatra, čak i kada dobije neki vid arhitektonske manifestacije, nije ništa drugo do materijalizacija jedne mentalne pojave. Isprepletane i izgužvane linije sukoba prate konture grada, koje pak prate obrise tela. Ovde "otvori nisu razrezi, rane, rupe ili posekotine već ista površina koja se uvrće poput džepa, lice izokrenuto skoro izvan sebe, kao u Staljingradu". Dodao sam kurziv da bih podvukao Lyotardov nagli prelaz od libidinalne kože na izrovanu površinu grada pod opsadom. Svaki deo opsadnog grada, grada izloženog neprestanom i nepodnošljivom pritisku, postaje zona odbrane. Mnogo pre nego što su počela opkoljavanja gradova, pod opsadom je bilo dete, koje ovde nije metafora moralne i intelektualne čistote, već primer psihe koja zna za teatar zato što poznaje bol. Jer bol, kako tvrdi Lyotard, jeste "motor teatralnosti" koji nam omogućava da zamislamo pozorišnu zgradu, istu kao "onu koja je već izdubljena u nama"; "ona je replika u prostoru šuplje nastavak na sledećoj stranici —

Kulturno propagandni komplet

Redakcija

Miloš Živanović, Saša Ilić, Tomislav Marković, Saša Čirić

Grafičko oblikovanje logotipa

Olivera Batajić

Autor fonta Mechanical

Marko Milanković

e-mail

redakcija@elektrobeton.net

www.elektrobeton.net

KAPO IZ OMARSKJE

ŠTRAF TA SARADNIK BETONA PAVLE LEVI OBJAŠNJAVA ZAŠTO NEĆE GLEDATI NOVI FILM SRĐANA DRAGOJEVIĆA SVETI GEORGIJE UBIVA AŽDAHU. ZAMISLITE DA SE U BUHENVALDU SNIMA VELIKI ISTORIJSKI ETNO-SPEKTAKL, BEZ I NAJMANJE ALUZIJE DA JE NA TOM MESTU NEKADA BIO KONC LOGOR. TEŠKO

PAVLE LEVI

Nisam gledao film *Sveti Georgije ubiva aždahu* - niti ću ga gledati. Deo ovog filma sniman je u Omarskoj, u okviru rudničkog kompleksa u kome se u vreme rata u Bosni i Hercegovini nalazio koncentracioni logor za ne-srpski živalj (jedan od nekoliko na teritoriji opštine Prijedor). U periodu od maja do avgusta 1992. godine kroz logor u Omarskoj prošlo je na hiljade, a živote je u njemu izgubilo više stotina ljudi. Tela velikog broja nastradalih još uvek nisu pronadjena - pretpostavlja se da posmrtnih ostataka ima po rudarskim jamama i u neidentifikovanim primarnim i sekundarnim grobnicama diljem kompleksa. Reč je, dakle, o lokalitetu koji je služio kao jedan od instrumenata sistematskog terora kojim je uspostavljana Republika Srpska. A sada se RS pridružila državnim institucijama u Srbiji u finansiranju i pomoći pri realizaciji jednog od "najskupljih srpskih filmova svih vremena".

POŠTOVANJE PREMA INSTITUCIJI BIOSKOPA Oспорavanje Aždaha vidim ne kao etički već pre svega kao politički čin. Zato ne gledati ovaj film nije kraj već tek početak priče. Njen puni smisao doći će do izražaja kroz jednu iscrpnu političko-filmsku diskusiju sa onima koji Aždahu takođe nisu gledali. Film, taj verovatno najznačajniji medij dvadesetog veka, suštinski je i neraskidivo vezan za političke procese i ideološka pitanja. I baš zbog toga, u ime ogromnih mogućnosti društvenog angažmana koje nudi filmska umetnost, u ime ljubavi prema "velikom ekranu" i poštovanja prema instituciji bioskopa, potrebno je razmišljati i pisati o činjenici da je lokalitet na kome su se u najskorijoj prošlosti u ime "srpskih nacionalnih interesa" dešavali organizovani masovni zločini jednostavno

iskorišćen kao pogodan za snimanje jednog istorijskog etno-spektakla.

Veliki filmski kritičar i teoretičar Serž Danej, nekadašnji urednik francuskog časopisa *Cahiers du cinema* (*Filmske sveske*), ubedljivo je ukazao da razvoj filmske kulture, između ostalog, zavisi i od našeg razumevanja upravo toga da neke filmove ne treba gledati. Danejev centralni primer je film *Kapo* (1960) reditelja Đila Pontekorva (inače, nešto kasnije, autora izuzetnog antikolonijalnog filma *Bitka za Alžir*). Pišući o sebi kao o nepopravljivom filmofilu - nekome ko je u potpunosti živeo za film i od filma; koga su neprestani odlasci u bioskop oformili ("pitanje nije jednostavno koje ste filmove gledali odrastajući, već koji su filmovi gledali vas") - Danej se osvrće na činjenicu da je *Kapoa*, film o koncentracionim logorima iz Drugog svetskog rata, svesno odlučio nikada da ne odgleda. Na tu ga je odluku navela kritika ovog filma koju je razvio jedan drugi kritičar i reditelj, Žak Rivet. Rivet je kritikovao Pontekorvovu neodgovornu upotrebu pokretne kamere koja telo logorašice koja umire na bodljikavoj žici nepromišljeno estetizuje i spektakularizuje.

ESTETIZACIJA TRAUME Daneju je bilo dovoljno da pročita Rivetovu kritiku i da se sa njom momentalno identifikuje: "Medu filmovima koje nisam gledao nalaze se ne samo *Oktobar*, *Dan se budi* i *Bambi*, već i opskurni *Kapo*. (...) Jesam li ja jedini koji nikad nije gledao ovaj film, a ipak ga nije zaboravio? Jer, ja *Kapoa* nisam gledao, ali sam ga i pored toga video. Video sam ga jer mi ga je neko pokazao - rečima. Ovaj film, čiji je naslov, poput lozinke, pratio čitav moj život u kinu, poznajem samo preko jednog kratkog teksta: prikaza koji je Žak Rivet napisao juna 1961. za *Cahiers du*

cinema. ... U svom prikazu Rivet nije pričavao film. On je jednostavno, u jednoj rečenici, opisao samo jedan kadar. Ta mi se rečenica urezala u pamćenje, a glasi ovako:

"Obratite pažnju u *Kapou* na kadar u kome Riva izvršava samoubistvo bacivši se na električnu ogradu: čovek koji se u tom trenutku odluči za vožnju kamere unapred, kako bi što bolje kadrirao mrtvo telo - pažljivo smeštajući podignutu ruku u čošak finalne kompozicije - taj je čovek vredan najdubljeg prezira. "Jedan jednostavan pokret kamerom bio je, dakle, pokret koji je bilo neophodno izbeći. Pokret koji je - očigledno - spreman da učini samo nekakav gad. Čim sam pročitao ove reči, znao sam da je autor apsolutno u pravu. (...) Kao budući filmski kritičar, time sam stekao svoja prva ubeđenja. Zaista, tokom godina, "vožnja kamere u *Kapou*" postala je moja pokretna dogma, aksiom o kome se ne diskutuje, tačka sa kojom se završava svaka debata. Nisam hteo da imam ništa, baš ništa, ni sa kim koga odvratnost Kapoa nije momentalno uznemirila."

Samonametnutom zabranom na gledanje, Danej je udvostručio distancu koju je već Rivet uspostavio u odnosu na Kapoa. Time

ČOVEK KOJI SE ODLUČI ZA VOŽNJU KAMERE UNAPRED KAKO BI ŠTO BOLJE KADRIRAO MRTVO TELO - PAŽLJIVO SMEŠTAJUĆI PODIGNUTU RUKU U ČOŠAK FINALNE KOMPOZICIJE - TAJ JE ČOVEK VREDAN NAJDUBLJEG PREZIRA

je još više osnažio otpor prema ovom filmu.

Postoji, međutim, jedna značajna razlika između *Kapoa* i *Aždaha* zbog koje ni gledaočeva politička intervencija - pokušaj da se, kako bi rekao Danej, "jednom filmu stane na put" - ne može biti ista u ova dva slučaja. Danej se beskompromisno kritički odredio prema načinu na koji je *Kapo* pristupio i obradio tematiku koncentracionih logora. U slučaju *Aždaha*, pak, reč je o filmu, tačnije o činu snimanja, koji se ratnim dešavanjima u Omarskoj uopšte ne bavi već ih, upravo suprotno, potire, marginalizuje ili, u najmanju ruku, zaobilazi. Stoga, otkazivanje ljubavi bioskopu u slučaju *Aždaha* predstavlja neophodan ali tek prvi korak

ka artikulaciji jedne angažovane kulturno-političke pozicije. Ta bi se pozicija temeljila na spoju kritičke teorije i kinematografske/video prakse; ispitivanje odnosa između logora i filma, stvarnosti i slike, neminovno bi dovelo do ideološke diskreditacije upravo onog tipa razuzdanog medijsko-proizvodnog procesa kakav je snimanje spektakularnih finalnih scena *Aždaha* u rudničkom kompleksu u Omarskoj.

POVRATAK GLEDANJU Drugim rečima, nakon strateškog praznjenja vidnog polja odlukom da se, u ime Filma, *Aždaha* ne gleda, morao bi uslediti povratak gledanju. Ali, gledanju čega? Jednostavno, gledanju drugačijih filmova. A ovaj tekst zapravo je apel za obnovu tradicije cinema verite (film-istina) u cilju neophodnog nam, otvorenog suočavanja sa dešavanjima tokom ratnih devedesetih.

Potrebno je dokumentarnu formu postaviti na mesto filmske fikcije, na mesto kino-fantazmi kakva je ona u Svetog Georgija. Moglo bi se, recimo, poći od jednostavne a proverene paralelne strukture koju je francuski reditelj Alen Rene iskoristio u vlastitom prikazu koncentracionih

logora u filmu *Noć i magla* (1955). Korisni istraživački orijentiri bili bi uspostavljeni kombinovanjem postojećih snimaka logora u Omarskoj (od kojih su neki obišli svet i među prvima ovekovečili projekat etničkog čišćenja u Bosni), sa dokumentarnom gradom o "Snimanju Svetog Georgija" u rudarskom kompleksu (iz danas veoma popularnog žanra, "The Making of..."). Filmskim jezikom,

slikom, zvukom i montažom, tako bi se o jednom te istom mestu, mestu terora, progovorilo iz dve vremenske perspektive - perspektive devedesetih i perspektive kraja prve decenije 21. veka. Možda bi tada i Georgije uvideo da "ubiti aždahu" zapravo znači krenuti u obračun sa kapoom iz logora u Omarskoj.

Umesto odjavne špice, Danej o filmu *Noć i magla*: "Jednom, dvaput, triput... gledao sam čuvene hrpe mrtvih tela, kose i zuba. (...) Kakvo čudnovato krštenje slikom: razumeti u jednom te istom trenutku da su logori bili stvarni, a da je film bio pošten. Razumeti da je film (jedino film?) u stanju da dopre do granica de-naturalizovane ljudskosti" •

— nastavak sa prethodne stranice zapremine" koja već postoji u nama. Ako bol inicira teatar, onda savremena opsada predstavlja ponovno rođenje ratnog teatra iz duha okrutnosti. Ne iz okrutnosti u smislu uživanja u nanošenju bola ili u smislu artovske surovosti, već u smislu najvišeg vida nasilja: nasilja neosetljivosti.

RASTAKANJE STVARNOSTI U *Libidinalnoj ekonomiji* Lyotard se oslanja na model teatralnosti uspostavljen u *Rimskoj areni*, gde je smrt ljudi i životinja estetizovana kroz izvođenja izmišljenih ili mitoloških fabula koja su kulminirala stvarnim pogubljenjima. Istoričar K. M. Kolman napominje u svom tekstu *Smrtne šarade* da su u pogubljenjima izvođenim u amfiteatru "dramske scene, koje su do tada izvođene u pozorištu samo kroz pretvaranje, sada mogle biti rekonstruisane i izvedene u stvarnosti". Dakle, na jedan perverznan način, scena se pretvara iz polja iluzije u polje pojačane stvarnosti, njene morbidne afirmacije. U Bosni, pojam "smrtnih šarada" dobija novo značenje. Opolkoljeni grad, kao politeia koju

Lyotard opisuje u eseju *Slikanje kao libidinalni dispozitiv*, postaje sistem koncentričnih krugova u čijem centru je raz-stvarnost (dis-reality). Raz-stvarnost nije nestvarnost ili izmišljotina, već jedan korozivni princip koji rastače stvarnost. Ona je rat bez oružja, njegovo produžavanje drugim sredstvima. Mesto zločina postaje motor teatralnosti u onom trenutku kada se njegovo značenje kao mesta bola i stradanja izbriše da bi se stvorio prazan prostor koji ima magičnu moć da proizvodi način mišljenja, a neosetljiv je prema žrtvama.

Ovo se može videti u već deceniju i po dugoj istoriji korišćenja teatarskih metafora za nipodaštavanje i negiranje stradanja na Markalama. U danima neposredno posle zločina, radilo se o dvojnoj igri tipičnoj za Miloševićev režim. Najpre je Ministarstvo inostranih poslova SRJ već 8. februara izdalo saopštenje u kome se izražava zgražanje nad ovim zločinom i apeluje na "činioce međunarodnog procesa da ne dozvole bilo kakvu medijsku ili političku manipulaciju ovim tragičnim događajem"; da bi već u martu Ministarstvo za informacije

Republike Srbije izdalo dokument *Dosije "Pijaca Markale"*, koji čini upravo ono što prvi dokument osuđuje. Nepotpisani pisci ovog pamfleta objašnjavaju, recimo, da "self-viktimizacija" muslimana potiče od "islamskog mentalita" koji "polazi od aksioma da je čast poginuti za islam, a da nagrada sledi na drugom svetu (istorijski primer hašišara staraca iz planine, koji su bili fanatični borci)". I dalje: "Ovaj neevropski način sagledavanja sopstvenih ljudi, koji su dužni i koji treba da se žrtvuju za opštu stvar, ogleda se u izveštajima bosanskih Srba prema kojima su na terenu bosanski muslimani nezainteresovani za preuzimanje svojih mrtvih boraca..." Na ovakve otvoreno rasističke tvrdnje nadovezuje se čitav niz spekulacija o mogućim izvršiocima zločina. Ovde je neizbežan teatar smrti: navode se tajni dokumenti Donjeg doma američkog Kongresa iz 1992, prema kome su "napadi na civilno stanovništvo (...) bili izrežirani od strane samih muslimana, za zapadne medije"; kao i tvrdnje anonimnih svedoka koji su *Frankfurtskim novostima* dojavili "da su veće uoči masakra, na tu pijacu dovoženi

odnekud leševi i da većinu povredjenih čine muslimani sa ratišta iz Mostara i Viteza". Kao u koncentričnim krugovima Lyotardove politeie, ove tvrdnje se ponavljaju, variraju, uvećavaju i šire kroz vreme i prostor. Nalazimo ih, recimo, u feljtonu koji je krajem devedesetih u *Politici* objavljivao Dragan Džamić (kasnije objavljen kao poglavlje Inscenirani masakri na Markalama u knjizi *Bosansko bojište sumraka*, 1998); ili u knjizi General Mladić (2001) Ljiljane Bulatović, u kojoj autorka u poglavlju *Režirani zločin*: Markale tvrdi da su "većina stradalih na ovoj pijaci bili - Srbi!"; ili u listu *Kurir* koji je sasvim nedavno, sredinom januara, u tekstu Markale u Mahali izvestio svoje čitaoce da tajne službe kosovskih Albanaca imaju plan "režiranja Markala u Bošnjачkoj mahali".

Tokom opsade Sarajeva, teatar ratnih dejstava pretvoren je u arenu u kojoj su tela, slike i reči smrvtljeni i izmešani u grozan politički spektakl. Tako se teatar rata seli sa bojnog polja u jezik, gde je sebi izdubio jedan imaginarni prostor, obrnutu sliku opsade, iz koje se širi raz-stvarnost kao integralni deo političke svesti u Srbiji •

KAKO UKLONITI KOGNITIVNI BLOK

ANTICEMENT DEJAN ILIĆ JE OBJAVIO IZVANREDNU KNJIGU ESEJA KOJOM POKUŠAVA DA BAR MALO POMERI KOGNITIVNI BLOK IZ LEŽIŠTA. POD KOGNITIVNIM BLOKOM PODRAZUMEVA SE NEMOGUĆNOST SUOČAVANJA SA STVARNOŠĆU, ŠTO JE JEDAN OD KLJUČNIH PROBLEMA SRBIJE DANAS ČIJIM SE REŠAVANJEM MALO KO BAVI

Dejan Ilić, *Osam i po* (ogleda iz razumevanja, Fabrika knjiga, Beograd, 2008)

NEMANJA MITROVIĆ

Povod za pisanje o *Osam i po* ogleda iz razumevanja je dvostruk. Sa jedne strane se svakako nalazi samo delo, sa druge je jedan prikaz objavljen na <http://www.books.hr/vijesti/hot-spot/1282>. Ne slažem se sa metodologijom koju je autor prikaza Aleksandar Pavlović koristio, niti sa zaključcima do kojih je došao i, upravo iz tih razloga, ne želim da sa njim (neposredno) polemishem, već ću pokušati da pokažem zašto knjigu Dejana Ilića smatram ne samo dobrom, nego i veoma značajnom za našu sredinu.

MNOŠTVO GLASOVA Prva tri teksta Granice tumačenja, *Granice identiteta i Pripovedanje kao konstituisanje subjekta* jasno ukazuju na jedan formalni princip kojim se Ilić rukovodio u pisanju. Na prvi pogled oni izgledaju nesredeni, ali ta tzv. nesistematičnost zapravo otkriva Ilićevo insistiranje na mnoštvu glasova koji zadržavaju svoju samostalnost tako da se čuju naporedo sa autorovim zapažanjima. Na primer, Ilić se u Granicama tumačenja mozaikom saglašava sa Ejbramsom stavom da možemo odrediti da je jedno tumačenje ispravno, odnosno prihvatljivo, ukoliko je zasnovano na istinitim interpretativnim iskazima i iz njih dosledno izvedeno (*Osam i po* ogleda iz razumevanja, str.

44). Na sreću, ovom rečenicom Ilić završava, ali ne zatvara tekst. Zbog polifonijskog principa građenja autorov glas stoji naporedo sa glasovima Hilisa Milera i Ejbramsa, a njegov tekst se najpre može shvatiti kao poziv na dijalog i na razmišljanje o jednom bitnom problemu.

U tekstu *O jednoj dobroj knjizi* i jednom lošem prevodu (*Mostovi*, br. 111), koji nije ušao u *Osam i po* ogleda iz razumevanja Ilić objašnjava zašto je knjiga Linde Hačn *Poetika postmodernizma* važna za našu sredinu. Prvo, zato što ona polemish sa shvatanjem postmodernizma koje je ovde postalo uobičajeno i prema kome je postmodernizam aistorijski, nekomunikativan i nezainteresovan za svet u kome nastaje. Drugo, zato što bi solidan prevod ove knjige mogao da otvori preispitivanje postmodernističkog kanona srpske književnosti. Ilić smatra da se dela Pekića, Kiša, Basare, kao i novija proza Davida Albaharija, ukoliko ih tumačimo u skladu sa shvatanjima Linde Hačn, pokazuju kao nedvosmisleno postmodernistička. Nažalost, naša sredina je najvećim delom ostala gluva i nema na ove Ilićeve predloge, ali je on na osnovu njih koncipirao tekstove *Histerija u hermeneutičkom krugu* i *Iskustvo praznine i svetog u prozi* Svetislava Basare.

U tekstu o Basari Ilić piše: "Tako se

umesto jedinstvenog narativnog glasa, svojstvenog na primer realističkim romanima u postmodernističkom romanu javlja ili više različitih glasova koji svi pripadaju jednom pripovedačkom ja, ili više glasova koji pripadaju različitim naratorima i ravnopravno učestvuju u pripovedanju iako njihove pripovesti protivreče jedna drugoj" (str. 178). U ovim metatekstualnim komentarima Ilić ističe kako Basara bira teme koje su predmet dugotrajnih javnih rasprava, a njegova dela pisana su kao svojevrsne književne provokacije koje pozivaju na raspravu i preispitivanje. Poput Basarine proze, Ilićevi tekstovi duboko su polemični i navode čitaoce na stalno preispitivanje kako dominantnih tako i alternativnih, kako vlastitih tako i tuđih predstava o svetu... (str. 198)

RAZMATRANJE SUŠTINSKIH PROBLEMA Ukoliko pozivanje na Lindu Hačn i tekst o Basari to nisu učinili, *Zaboravljeni crnac* će jasno ukazati da Ilić stoji na stanovištu prema kome različite reprezentacije koje bismo mogli nazvati književnim zaslužuju kritičko čitanje koje ih neće izolovati od istorije i politike. Konstruisanje identiteta počinje od jezika i zato je književnost sposobna da ostavi trajne posledice po njegovo oblikovanje. Književnost predstavlja vrstu institucionalnog znanja sa određenim normama, načelima i identitetskim obrascima i tu na scenu stupa književna kritika. Pisci mogu da pišu šta im se prohte, ali od čitalaca sa institucionalnom moći, tj. književnih kritičara, očekuje se da kompetentno sude o književnim delima i da eksplicitno ukazuju na ono što smatraju problematičnim ili neprihvatljivim. U tekstu *Turska i Toskana* Ilić ističe kako je srpska književna kritika, kada je sudila o vrednosti književnih dela mahom posezala za merilom nacionalnih interesa (str. 212).

Lako je pokazati da su *Semolj zemlja* ili *Testament* loši romani, ali ono što Ilića prvenstveno zanima jeste uloga književne kritike i njen pokušaj da, preko svojih tipičnih predstavnika Ljubiše Jeremića i Mihajla Pantića, određeni ideološki obrazac prikaže estetski vrednim.

Pretposljednji tekst u knjizi, *Jugoslovenska komisija za istinu i pomirenje, 2001-?*, može se posmatrati kao okvir za razumevanje ostalih tekstova. On se bavi kontekstom u kome živimo i tu Ilić postavlja nekoliko bitnih pitanja: Šta učiniti kada ljudi nisu voljni da prihvate činjenice, niti da promene mišljenje kada se suoče sa činjenicama koje mu protivreče? Ima li načina da se ukloni kognitivni blok? (str. 264) Pod "kognitivnim blokom" podrazumeva se nemogućnost suočavanja sa stvarnošću, nesposobnost da se reše konkretni problemi i on ukazuje na postojanu nespornost političara u Srbiji, kao i velikog broja građana Srbije, da prihvate činjenice u vezi sa raspadom Jugoslavije i događajima koji su posle toga usledili, kao i svoju odgovornost za njih (str. 260).

ILICEVA KNJIGA POKUŠAVA DA ODGOVORI NA OVA PITANJA, ALI TO NI U JEDNOM TRENUTKU NE ČINI NA PRINCIPU KONAČNOG REŠENJA, VEĆ TAKO ŠTO UKAZUJE NA ČVORIŠNE TAČKE I PROBLEME O KOJIMA TREBA NA DIJALOŠKI NAČIN RAZMIŠLJATI

Ilićeva knjiga pokušava da odgovori na ova pitanja, ali to ni u jednom trenutku ne čini na principu konačnog rešenja, već tako što ukazuje na čvorišne tačke i probleme o kojima treba na dijaloški način razmišljati. *Osam i po* ogleda iz razumevanja, kao i čitav Ilićev dosadašnji rad svedoči o konstantnoj borbi i pokušajima da se pomenuti kognitivni blok ukloni kako bi ozbiljno razmatranje suštinskih problema konačno moglo da otpočne ●●●

ČAVOŠKI, KOSTA

BULEVAR ZVEZDA
U OVOM IZDANJU "BULEVARA" GOSTUJE JEDAN OD OSNIVAČA DEMOKRATSKE STRANKE KOJI JE U MEĐUVREMENU UZNAPREDOVAO DO NACIONALSOCIJALISTIČKOG IDEOLOGA, OBOŽAVAoca LIKA I DELA RADOVANA KARADŽIĆA I OGORČENOG PROTIVNIKA TRIBUNALA U HAGU (HAŠKOG MINOTAURA), ŠTO JE U SRBIJI MANJE-VIŠE UOBIČAJENA TRANSFORMACIJA

REDAKCIJA BETONA

ČAVOŠKI, KOSTA (Banatsko Novo Selo, 26. 10. 1941), pravnik, nemogući ratar na jugoslovenskoj njivi disidentstva, akademik, univerzitetski radnik, ratnik prava, hagoborac, srpski Tezej. Ideolog gubitništva. Sve je naučne poslove obavio na Pravnom fakultetu u Beogradu. Doktorirao je 1973. na tezi *Ideja slobode i demokratije*. Isprva je bio komsomolac, akcijaš, dvaput komandant brigade, višestruki udarnik, partijski aparatčik u Savezu studenata i Savezu omladine Jugoslavije. Preobražaj je doživio 1968. Krenuvši putem disidencije ćosićevskog tipa, Čavoški je ugrozio svoju karijeru na Pravnom fakultetu. Zbog teksta koji je pod naslovom *Koje vrednosti štiti naše pravo?* objavio u *Gledištima* (1972),

bio je osuđen na pet meseci zatvora, odnosno na dve godine uslovno. Sa fakulteta je izbačen 1975, da bi se na isti vratio u vreme nacionalističke euforije 1990. Godinu dana ranije, učestvovao je u osnivanju Demokratske stranke, da bi odmah potom, izgubivši od protivkandidata Dragoljuba Mićunovića na izborima za predsednika DS-a, otišao iz stranke i sa palim anđelima Nikole Miloševića osnovao gubitničku Srpsku liberalnu stranku. Oduvek se bavio proučavanjem tehnologije vlasti u čemu je naposljetku zastranio (Tito - tehnologija vlasti, 1990). Sa Vojislavom Koštunicom je napisao studiju *Stranački pluralizam ili monizam* (1983) u kojoj se bavio analizom posleratnog uspostavljanje hegemonije KPI.

Krenuvši kao proučavalac američke demokratije i federalizma, preko kritike Titove vlasti, te potomje Miloševićeve vladavine, Čavoški je nakon dve hiljadite izvršio na pozicijama nacionalsocijalističkog ideologa, gradeći svoju kritiku na političkoj doktrini Radovana Karadžića i četničkoj praksi Vojislava Šešelja. Bio je i ostao najveći protivnik izručenja Slobodana Miloševića Haškom tribunalalu. Angažovao se i kao kritičar realne politike premijera Đinđića. Pišući kolumnu (*Lični stav*) u *Glasi javnosti*, izrekao je teze koje su se kasnije mogle prepoznati i u akcijama JSO ("Đinđića treba zaustaviti! On je skriveni Duče i makijavelista!"). U časopisu *Hereticus* (2003), objavio je tekst o tome zašto je loše

sprovoditi i uopšte pominjati lustraciju u Srbiji. Kosta Čavoški danas predvodi široki nacionalistički front protiv Haškog tribunala. Predsednik je Međunarodnog odbora za istinu o Radovanu Karadžiću, stalni gost na tribinama "Dveri srpskih" i "Nomokanona" i po potrebi akter mitinga za odbranu srpskih generala (podrška generalu Lazareviću). Zbog stalnog kontakta sa Karadžićevom porodicom, Čavoški je više puta privođen na informativne razgovore; poslednji put u februaru 2007. Dopisni je član SANU (od 2003) i vatreni pristalica političkog krila Vasilija Krestića, još jednog gubitnika u kome je Čavoški prepoznao harizmu. Takođe, pored Čedomira Antića i (nedavno uhapšenog) Milorada Mikija Savićevića, jedan je od videnijih članova Krunskog kabineta. Kao glasnogovornik Tima za odbranu Šešelja pred Međunarodnim tribunalom u Hagu, prvi put je za ovaj sud upotrebio metaforu haški Minotaur "večno žedan srpske krvi", čime je celom procesu obezbedio i mitsku dimenziju. Ove godine je pod tim naslovom izašla dvotomna knjiga ovog hagoborca.

Kao kuriozitet, stoji podatak da je Čavoški jedino za Vlajka Stojiljkovića napisao da je umro kao "Čovek - slobodno i uspravno". Da li je ovo bila šifrovana poruka upućena njegovim štićenicima ili tek još jedna gubitnička emfaza - ostaje da se vidi ●

TRI NEBA SEMJUELA BAKA

ARMATURA DA LI SE MOŽE SLIKATI POSLE AUŠVICA? NA OVO ADORNOVSKO PITANJE ODGOVORIO JE SEMJUEL BAK SVOJIM DELOM NEBESA, ALEGORIJSKOM I METAFORIČKOM TRANSFIGURACIJOM ZLA KOJOM POKUŠAVA NEŠTO NAIZGLED NEOSTVARIVO: DA IZRAZI UŽASE HOLOKAUSTA NA SLIKARSKOM PLATNU

ZORAN JANIĆ

Na slici Semjuela Baka Nebesa prikazana su, sveukupno, troja nebesa. Prostrani komad neba u prvom planu, naslikan kao u nekoj dečijoj crtanki ili knjizi bajki, stoji okačen na priručnoj drvenoj konstrukciji umesto okvira, što se drži na kočicama pobijenim u zemlju, frontalno postavljen prema posmatraču. U donjem levom uglu vide se šiljci nekih tornjeva, iznad kojih spokojno plove oblaci - nebo jednog prozračnog letnjeg podneva iz detinjstva. Na drugoj konstrukciji, iznad i iza prve, vide se okružani ostaci nekog drugog neba, dosta tamnijeg kolorita, što izgleda pre kao zid sa kojeg se ljušti žbuka, načet vlagom i vremenom - odraz u napuklom ogledalu nekog nestalog, davno potonulog sveta, bez ljudi i njihovih naseobina i bez horizonta. I najzad, u pozadini, iznad oronulog zida od starih cigala vidi se i treće, poslednje nebo, koje bi u kontekstu slike predstavljalo ono pravo, istinsko nebo od ovog sveta, neposredovano simboličkim predstavljanjem i umetničkim intencijama, ispod kojeg je, može se pretpostaviti, stajao i slikar dok je slikao ovu sliku.

ANDELI POUZDANJA Iako se slika zove *Nebesa*, njen centralni prostor zauzima hrpa odbačenih, polomljenih igračkaka. Uznemireni pogled posmatrača prelazi preko ove kirikovske inscenacije, ili instalacije u maniru Renea Magrita, gde su dečje igračke, iskrivljenih, istrgnutih udova ili otkinute glave, razbacane nasumično po prostoru, da bi ubrzo, s nekom još dubljom nelagodom, otkrio na njima još jednu neobičnost - ti plišani medvedići načinjeni su od kamena. Nabacani na hrpu, ostavljeni, petrificirani kao naplavina iz davnih dana detinjstva, slični

okamenjenoj školjci uspomena, te kamene lutke stoje kao uznemirujući simbol nečega što tek treba da se imenuje. Iz šupljine glave jednog polomljenog medveda, sa rupama umesto očiju, izviruje druga, manja glava od kamena. Groteskni aranžman deluje nekako poznato, utoliko pre ukoliko je posmatrač poreklom iz Jugoistočne Evrope. Iz sećanja naviru davne crno-bele fotografije i one skorašnje u boji, i na njima hrpe ljudskih lobanja; na pamet padaju reči kao što su ekshumacija i masovne grobnice.

Milostivi čuvari dečjeg sna, anđeli pouzdanja, ovi plišani medvedi kao da stoje okamenjeni u vremenu i prostoru, napušteni. Kome su pripadali, ko ih je ostavio? Priljubljen uz figuru većeg medveda (medvedice-majke?), obgrlivši je ispruženim rukama, počiva mali medved, medved-dete. Nije li to možda sam slikar Bak, kao osmogodišnjak, u času kad Nemci upadaju u Vilno, grad u kojem je rođen i gde živi njegova porodica, i ovde ga vidimo privijenog uz majku, uz koju jedino još može naći sigurnost? Da nisu ovi medvedići-igračke sve što je ostalo iza njegovih drugova, koji su kao i on sam odvedeni u geto? U tom slučaju, te igračke nisu petrificirane samo neumitnim dejstvom Hronosa i zlehude sudbine, već i ljudskim faktorom: kamen od kojeg su sazdane je i kamena ravnodušnost onih koji su odveli njihove male vlasnike u smrt.

Ispruženom rukom veća figura pokazuje nekud u daljinu. Taj gest parodijsko-apokaliptički (može li se apokalipsa parodirati?) asociira na uzdignutu ruku nekog od velikih vođa XX veka, dok se obraća masama. No ovde je ruka bez šake i horizont nade je mnogome skućeniji. Provevši ceo rat u skrovištu benediktanskog samostana, pod zaštitom milosrdne opatice koja bejaše spremna da za bližnje preuzme na sebe rizik odgovornosti i pruži im utočište u potkrovlju, dok se napolju vrše svakodnevne premetačine (čulo sluha gonjenih tad postaje naročito izoštrono, ni u snu ne prestaje da lovi i najmanji sumnjiv zvuk) i dok uhvaćene Jevreje streljaju po obližnjim šumama ili ih, ako imaju sreće, sprovode u geto, šta je drugo mogla majka, stiskajući svoje dete čvrsto u naručju (trudeći se da prikrije svoj sopstveni strah), do šapatom mu jednako ponavljajući, kao spasonosnu formulu ili bajalicu porotiv zla i uroka, one uvek iste reči što stiču snagu samim svojim ponavljanjem:

kako će se rat ubrzo završiti, Nemci će otići i sve će biti kao i pre?

U zadnjem planu slike proteže se celom dužinom visoki, oronuli zid od cigala, što gotovo u potpunosti preči pogled k nebu i horizontu. Načet i gde-gde okrunjen pri vrhu (ali opet bez ijedne pukotine u sebi), to bi mogao biti zid uz koji su stajali ljudi izvedeni na streljanje, isto kao i zid u getu, logoru ili krematorijumu. Ili bi to možda bio zid naše civilizacije, zid sveta kao svojevrsnog konc-logora bez izlaza?

HOLOKAUST NA PLATNU Slikar Semjuel Bak prihvatio se, kao umetnik, nečeg naizgled neostvarivog: da izrazi užase holokausta na slikarskom platnu. Za taj cilj biće mu dovoljno, pored nesumnjivog talenta, svega dve stvari: šest godina relativno srećnog detinjstva u Litvaniji i čudesna činjenica da je uspeo da preživi pakao Vilna - od ukupno osamdeset hiljada Jevreja koliko ih je pre rata tu živelo, nakon povlačenja Nemaca i ulaska sovjetskih trupa, na svetlosti dana pojaviće se svega nekih dvestotinak ljudskih senki, pravi čudom preživelih, među njima i njegova majka i on. Osećanje strahote postojanja kod njega će biti zamenjeno odgovornošću postojanja i onim osnovnim pitanjem koje će se, s tim u vezi, samo od sebe nametnuti: kako uopšte iskazati iskustvo neiskazivog? Kako vizeulno predstaviti (a ne izneveriti) patnju miliona, plansku eksterminaciju jedne etničke grupe bez presedana u čitavoj istoriji?

Prvi korak ka nebu (umetnosti) bio je postizanje distance prema doživljenom. Otuditi se od sveta da bi u nekoj bezvremenoj perspektivi taj svet bio sagledan sub specie aeternitas: nepregledna, pusta zemlja pod mračnim, olujnim nebom, na horizontu se vijuju ogromni stubovi dima - vulkani ili dimnjaci krematorijuma? Ogroman brod, napravljen od kamenih ploča, plovi uzburkanim morem; ždrelo njegovih dimnjaka izbacuju iz sebe isto takav crn, gusti dim; pepeo pada na posmatrača. Na palubi broda leže polomljene ploče zakona na kojima umesto Božjih zapovesti stoji ispisano "Šema Izrael" - reči za koje se veruje da ih religiozni Jevreji izgovaraju u času svoje smrti. To više nije, dakle, šopenhauerovska kontemplacija (nju odlikuje volja za životom, za moći), ni ono programska brehtovsko otuđenje iz kojeg svet biva sagledan kao poprište grotesknog - ovde su mnogo krupnije stvari u pitanju.

Na delu je alegorijska i metaforična transfiguracija zla, "tragičnih sedimenata šoe" (hebrejska reč za holokaust), u autentično vizuelno svedočanstvo, u znaku direrovske *Melanholije*. Delo Semjuela Baka, na slikarskom planu, ujedno je i odgovor na poznato Adornovo pitanje "Kako je moguća poezija nakon Aušvica?"

SPASONOSNA MOĆ UMETNOSTI

Da bi delo bilo umetnički uspešno, potrebno je još nešto: prevladati distancu prema dehumanizovanom, postkataklizmickom svetu, svetu lišenom smisla i ponovno ga očovečiti. Sledeći korak je skok ka drugom nebu: poškopiti vodom detinjeg sećanja, zahvaćenom iz kladenca detinjstva, hladni kamen ovog sveta, ne bi li time dozvali neki znak života na njemu. I gle, prelomljena kroz prizmu tih najranijih uspomena, neka nova iskra postanja prosijava sad fakturom slike, oplemenivši je gotovo nekom nadom: pojavljuju se svetliji tonovi u inače mračnoj gami boja. Iz napuklog, ogromnog ploda kruške (jedan od slikarevih opsesivnih motiva), jarke, zagasitožute kore, ispadaju druge, manje kruške, čitav grozd. I čovek. U tome leži spasonosna moć umetnosti: nebo ovog sveta, makar i potpuno ispražnjeno od smisla, iskupljeno je sad kroz nebesa Semjuela Baka. Kao i on sam. Kao i mi.

O čemu meditera Direrova *Melanholija*, zajedno sa melanholičnim figurama na Bakovim slikama, naslikanim puna četiri veka kasnije? Po svoj prilici, o tragičnom ljudskom usudu, o večnom vraćanju istog, o istoriji koja se uvek iznova ponavlja. U stvari, ne - sve je samo jednom i zauvek, u jednom bezmernom večnom sada; nikad se istorija kao takva ne ponavlja, govori sebi *Melanholija*, ponavljaju se samo njezine posledice i naše ljudske greške ●

FAHRENHEIT 451 (Serbian remake)

VREME SMRTI I RAZONODE SPALJIVANJE SARAJEVSKE BIBLIOTEKE U SRBIJI JE UGLAVNOM OBAVIJENO VELOM ČUTANJA. EVO MALOG SATIRIČNOG POKUŠAJA DA SE TAJ ZLOČIN OTRGNE OD ZABORAVA

TOMISLAV MARKOVIĆ

(Anonimni srpski dobrovoljac iz okoline Sarajeva, iz zbirke *Treba li spaliti Kiša?*, ciklus *Zbogom, obavezna lektiro*)

Palim danju, palim noću,
Palim, brale, šta god hoću;
Palim barok i modernu,
Razne izme, postmodernu,

Palim Džojasa, palim Džejmsa,
Ruževića, Servantesa,
Palim Brodskog, Sen-Džon Persa,
Hajdegera i Jaspersa.

Palim Lorku i Borhesa,
I Remboa i Markesa,
Palim Kafku i Voltera,
I Hašeka i Bodlera.

Palim Vajlda, palim Prusta,
U pederska ih jebem usta,
I Joneska i Beketa,
Jer mi apsurd mlogo smeta.

I Andriće i Pekiće
- Gore knjige kao kuće!
Gori Ji ding, Zaratustra,
Gore Vede, Kamasutra,

Sveto pismo, Koran, Talmud,
Gore Hristos i Muhamed,
Gore Buda i Jehova,
Pomiri ih vatra ova.

Palim tuđe, palim naše,
Palim Rašu i ustaše,
Aralicu i Čosića,
Bečkovića, Brozovića.

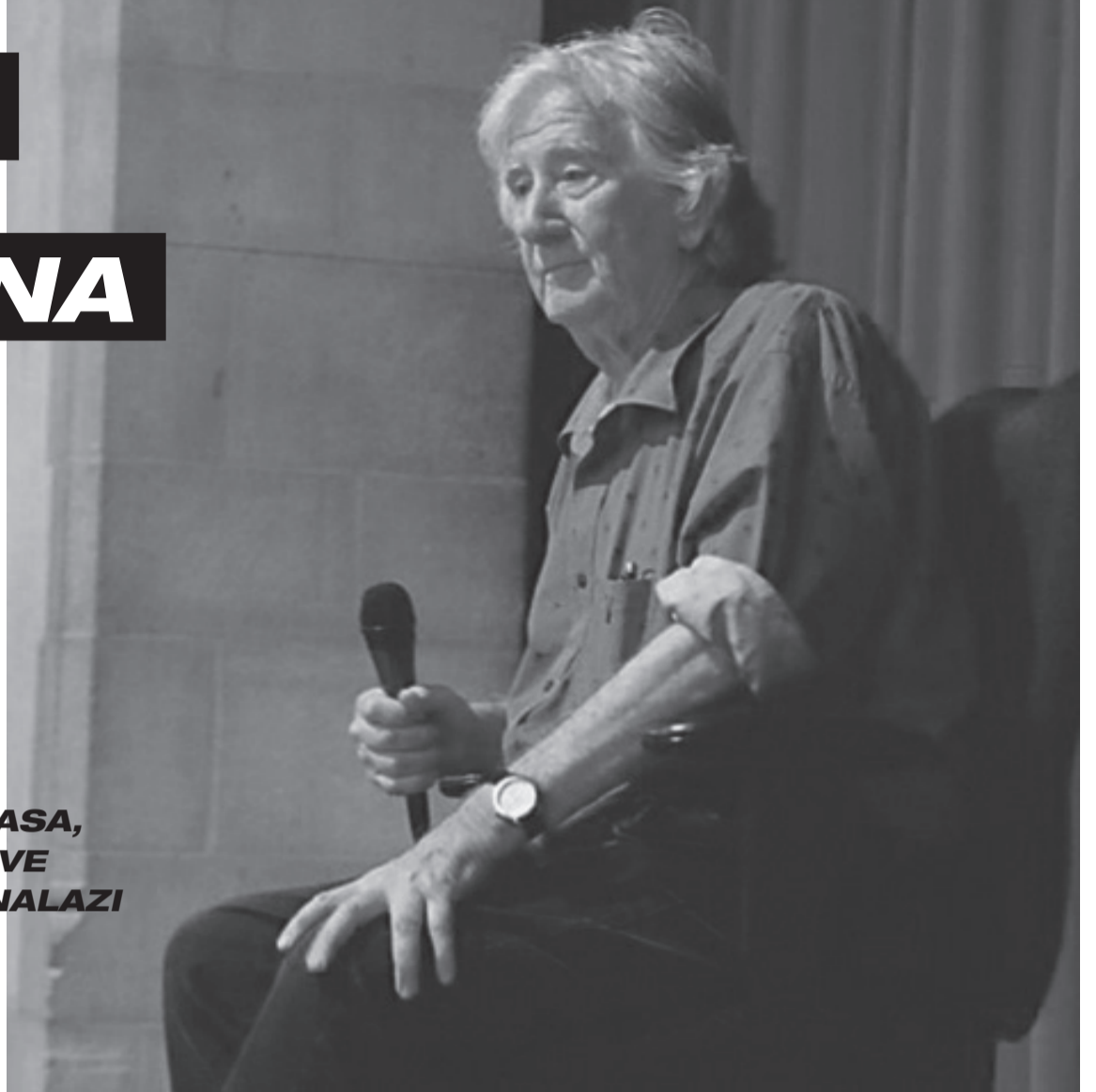
Jin i jang nek' jedno budu
Kad u vatru padnu ludu.
Što ljubavni plam sastavi,
Nek pepeo ne rastavi.

Pisci plamte, ja uživam,
O svetu bez knjiga snivam,
Bez Kvržice, popa Čire,
Gutenberga i lektire.

Knjige guta samo blesa,
Srpski junak ždere mesa,
Sarme, luka i pihitija,
Njemu papir ič ne prija!

Šta će knjiga na mom stolu?
Tu je mesto vrućem volu,
Režnjevima slaninice
I poliću mučenice.

Palim danju, palim noću,
Palim, brale, šta god hoću;
A što hoću, to i mogu,
Samo jedno još ne mogu

- Da poletim sa zemljice,
Penetriram kroz zvezdice,
Dveri Božje da razvalim,
Da života knjigu spalim.

Dosijea kad sva zbrisem
Knjigu smrti da napišem:
Nema svetla, nesta tmine
- Sve je ružan san prašine.

AUGUSTO BOAL (16. TRAVNJA 1931. - 2. SVIBNJA 2009).

IZVRSNOST NIJE EKSKLUZIVNA

**TRAŽENJEM VLASTITA JAVNOG GLASA,
ČEMU SU POSVEĆENE SVE BOALOVE
IZVEDBENE METODOLOGIJE, PRONALAZI
SE I SAMA JAVNOST**

NATAŠA GOVEDIĆ

U bilježnici, koju sam nosila sa sobom u Beč davne 2000. godine, zapisane su uvodne rečenice koje je izgovorio brazilski kazališni redatelj i aktivist Augusto Boal započinjući desetodnevni rad s internacionalnom grupom polaznika: "Većina ljudi ima o sebi puno lošije mišljenje nego što zaslužuju. Većina ljudi misli da ne mogu napraviti stvari o kojima sanjaju. Misle da se ne mogu pobuniti, ne mogu odjednom progovoriti o onome što ih satire. Ali meni se čini da im samo treba pružiti priliku i njihova će istina prokuljati. Za istinu uvijek imamo dovoljno snage i dovoljno vremena. Ljudi me stalno iznenaduju. Strahovito su *sposobni*. Sav moj rad dokazuje da izvrsnost nije ekskluzivna." Vrlo slične riječi u ovom trenutku izgovaraju studenti i brojni profesori zagrebačkog Filozofskog fakulteta. Gledano iz perspektive Boalove biografije, svaka vrsta ljudskog angažmana protiv obespravljenosti, nasilja i siromaštva predstavlja najbolji način pamćenja tog iznimnog socijalnog performerera.

BEZ STRAHA OD POLITIČNOSTI Augusto Boal (16. travnja 1931. - 2. svibnja 2009.) osmislio je nekoliko kazališnih pedagogija kojima se doista učinkovito može intervenirati u političku apatiju svijeta kakav poznajemo. Kazalište potlačenih teži pretvaranju građanina/promatrača u građanina/izvođača. Legislativno kazalište realizira se kao inscenacija realnog političkog problema, pri čemu je na pozornicu važno dovesti protagoniste koji djeluju na stvarnim političkim funkcijama. Boal inzistira na osvjetljavanju "skriptiranosti" društvenih, ali i privatnih uloga, zbog čega se čitav niz njegovih vježbi i zadataka fokusira na političku percepciju tijela, neverbalnih poruka, javnog prostora te karakteristične korporalne "zatvorenosti" ili "otvorenosti" izvođača. Zanimljivo je da se u Hrvatskoj Boalovo kazalište potlačenih vrlo često igra s djecom i mladima mimo originalnog političkog angažmana same metode, kao neka vrsta oslobađanja ekspresivnosti polaznika. Rezultati takva pristupa sigurno su vrijedni, ali osobno sam sklonija priznati da se traženjem vlastita javnog glasa pronalazi i sama javnost. Igrati različite Boalove metodologije pobune za mene je već godinama iskustvo pronalaženja

zajednice: ako se publiku tiče ma čije stradanje, ako uspijemo stvoriti situaciju u kojoj pretrpljena povreda nije slijepa ulica ili momentat gubitka nade, onda više ne živimo daleko jedni od drugih. Blizu smo i stalo nam je. Činjenica je da solidarnost koja nastaje kada pristanemo pomoći drugom čovjeku u pravilu osnažuje sve sudionike, a ne samo neposredne protagoniste odigrane nepravde.

**— AKO SE PUBLIKE TIČE MA ČIJE STRADANJE,
AKO USPIJEMO STVORITI SITUACIJU U KOJOJ
PRETRPLJENA POVREDA NIJE SLIJEPA ULICA ILI
MOMENAT GUBITKA NADE, ONDA VIŠE NE ŽIVIMO
DALEKO JEDNI OD DRUGIH. BLIZU SMO I STALO
NAM JE —**

SVATKO OD NAS JE KAZALIŠTE Boal je poznat i po metodologiji izvedbe koju bismo najtočnije mogli prevesti kao "spektar žudnji" (originalni naziv: "rainbow of desire"), čiji su sudionici pozvani artikulirati svoje potisnute, cenzurirane ili godinama zabranjivane potrebe, pritom osvješćujući na koji ih način sustav žudnji i ambicija povezuje sa širom zajednicom kojoj pripadaju. Rekla bih da je ta dimenzija Boalova rada najzahtjevnija i najstrojnija psihoanalizi (blisko povezanoj i s marksizmom) jer se stvaralačka grupa posvećuje izvedbi čiji je cilj najprije detektirati "simptome" poniženja, ušutkanosti, uplašenosti, nemotiviranosti, potištenosti, ali onda dosegnuti i projekciju promjene. I nevidljiva i vidljiva trauma u toj se vrsti aktivističke terapije liječi kolektivnom pozornošću prema njezinoj artikulaciji.

Za svoj rad, Augusto Boal dobio je niz najprestižnijih mirovnih nagrada i počasnih doktorata. Osobno pamtit ću ga po posvećenosti "običnim" ljudima, po povjerenju u njihovu životnu priču i njihovu pronicljivost. Boalov reformatorski optimizam s godinama samo dobiva na zamahu i uvjerljivosti●

Vi birate, ja odlučujem!

O POLITIČKOM VAMPIRIZMU NA JEDINSTVENO HRVATSKI NAČIN

OČITO JE DA ONO ŠTO OSTAJE SVOJSTVENO dopustu NJEGOVA JE SOCIJALNA TENDENCIJA I SASVIM JE SIGURNO DA ĆE SPLIT USKORO BITI PREPOZNATLJIV I KAO GRAD PERFORMANSA NA KULTURNOJ MAPI EVROPE. NARAVNO, SAMO AKO UZ SJAJNE INICIJATIVE BUDE I KONTINUITETA

Uz 2. Dane otvorenoga performansa *DOPUST*, Split, od 20. do 26. travnja 2009.

SUZANA MARJANIĆ

Upravo nekako u vrijeme dovršavanja ovoga prikaza (4. svibnja 2009.) dobila sam mail Marka Markovića, glavnoga organizatora *DOPUST*-a, u kojemu mi, na moju zamolbu, javlja kako je toga dana održan marš u Splitu kojim se nastojala privući pažnja ili *pozornost* nemušte većine da podrži slobodnu Nezavisnu studentsku inicijativu. Dakle, radilo se o vrlo jednostavnu konceptu marša od faksa do faksa, ali istovremeno i napornu konceptu s pozivom studentima da im se pridruže, i to po izdržljivosti logike zdrave pameti usprkos sveopćem encefalitisu. I nadalje čitam Markov komentar: "Žalosno je to što je odaziv bio skoro pa nikakav. Dekani su zaključavali ulazna vrata i time sprečavali ulaz i izlaz studentima i građanima. U načelu to je

kazneno djelo koje smo prijavili te i očekujemo da će pojedine institucije dobiti i kaznene prijave. Na svim do sada blokiranim fakultetima izglasana je podrška o deblokadi nastave, što govori da se inicijativa u Splitu znatno smanjila." I tako jedina svijetla točka u tom sveopćem splitskom nemuštom mraku – naravno uz strahotne mramorne galge na Rivi (Splićani, kreativno obnovite Rivu!), ostala je blokirana Umjetnička akademija (UMAS) na Gri-pama, s obzirom na to da slobodna studentska inicijativa ima većinsku podršku profesora i studenata koji na toj lokaciji imaju predavanja. Nažalost, što se tiče drugih lokacija UMAS-a, nastava se na njima odvija po regularnom programu s obzirom na to da te lokacije nisu ni bile u blokadi. No red nam je krenuti na prikaz o *DOPUST*-u, koji se održao upravo onoga tjedna kada je na zagrebačkom Filozofskom fakultetu konačno inicirana blokada.

SREDNJOŠKOLSKA I STUDENTSKA ENERGIJA Prije svega željela bih svakako pozdraviti studentsku ali isto tako i srednjoškolsku inicijativu ovoga drugoga

DOPUST-a, a koja se održala pod odrednicom *Program debitantata*. Tako pored happeninga *Etiketiranje* Ane Opačić, Maje Božić, Martine i Katarine Bilan te Ines Kurtović, studentica Umjetničke akademije, a kojim su kritički propitale svakodnevna društvena svrstavanja u karakterološke ladice ne/pripadanja, svakako bih izdvojila happening koji je u kreativnom modelu suradnje sa svojim učenicima Škole likovnih umjetnosti osmislila inovativna profesorica Hana Leticica (treba li pridodati i mlada), očito kao jedna od kreativnih "idolkinja" svojim učenicima. Riječ je o happeningu *Djeca za žene i muškarce Vanesse Beecroft i Sisleja Xhafa*, u kojemu je spomenuta profesorica okupila učenike Škole likovnih umjetnosti kao i njihove prijatelje kao dio inicijative tih mladih ljudi u svijet umjetnosti, učenja o prirodi i stvaranju, ekspresiji i slobodi ideje, kako Hana Leticica pojašnjava koncept happeninga u popratnome letku. Naime, happening je, kako i opisni naziv referira, sjedinio dvije umjetničke priče u novu priču o ženskim modelima Vanesse Beecroft i priču o muškim modelima Sisleja Xhafa. Naime, Sislej Xhafa, kao što

je poznato, albanski je umjetnik rođen na Kosovu koji danas, srećom, živi i radi u New Yorku (što reći – blago njemu s obzirom na globalni centralizam art-ideja u Velikoj jabuci), a koji je ostao zapažen performansom *Ilegalni albanski paviljon*, koji je s nogometnom loptom u ruci izveo 1997. godine na Venecijanskom biennaleu, da bi na sljedećem Biennaleu njegovom zaslugom prvi put bio ustanovljen oficijelni paviljon te zemlje. Tako spomenuti srednjoškolski happening polazi od Sislejeva rada *Muškarci za žene Vanesse Beecroft*, koji je osmislio 1998. godine kada je u izlagački prostor postavio muške modele u pidžamama, ostvarujući time reinterpretaciju i dijalog s radovima Vanesse Beecroft u kojima spomenuta umjetnica rabi ženske modele, dizajnerski razgoličene i uniformirane te time i depersonalizirane. Inače, happening *Djeca za žene i muškarce Vanesse Beecroft i Sisleja Xhafa* Hane Letice i njezinih učenika iz Škole likovnih umjetnosti formiran je u kružnoj strukturi na platou MKC-a (koji sam jedva pronašla s obzirom na to da Splićani, što me iskreno oduševilo, ne znaju imena ulica)

i istovremeno postavlja reinterpretaciju radova Vanesse Beecroft kao i spomenutoga rada Sisleja Xhafa kojim referira na Beecroftin rad. Naime, poredana u tri koncentrična kruga, Beecroftina i Xhafa "djeca" međusobno su se "zrcalno" i krokijevski crtala i fotografirala, a sve to uz pjesmu *Kids* MGMT-ja. Inače, čitava je ideja happeninga nastala u Školi, na jednom od satova *Teorije oblikovanja*, kad je Hana Letica s učenicima prvog razreda obrađivala temu performansa, što je stvarno za svaku pohvalu individualizirana obrazovna koncepta, jer, koliko se sjećam, moja generacija nije bila te sreće da na satovima likovne kulture išta sazna o akcijama, body artu, performansu, happeningu – tim izvedbenim disciplinama između različitih umjetnosti. O tome sam tada, dakle, u 1. ili 2. razredu srednje škole najviše saznala od nešto starijih i, naravno, "neposlušnih" poznanika na rijetkim odlascima u Jabuku.

Ispričavam se ILI ISPRIKA KAO ORUĐE I ORUŽJE Zadržimo se i na performansu *Samojed* Marka Markovića, koji je očito s obzirom na izvedbenu tjelesnu analizu obilježio ovaj DOPUST. Naime, na početku performansa okupljenima je u Akvariju na Bačvicama performer dijelio šećernu vunu kao simbolički i realan učinak dobivanja slatkoće u ustima, na jeziku. Odnosno, umjetnikovom autointerpretacijom: "Takve zablude nam se svakodnevno serviraju putem zavaraavajućih taktika konzumerizma." Nakon toga Marko Marković oprao je ruke i sjeo na stolac, i pritom mu je asistentica/medicinska sestra ruku stegnula remenom, u bojama hrvatske trobojnice, kako

bi jednostavnije pronašla venu, u čemu se, istina, prilično pomučila. I nakon što je medicinskom iglom ubola žilu, spojila je cjevčicu na sistem pomoću kojega je umjetnik pio, sisao vlastitu krv, gledajući pojedine dobronamjernike u publici direktno u oči, i tako prošetao pred okupljenim i radoznalim – uvijek kada je krv u pitanju – mnoštvom. Odnosno, njegovim pojašnjenjem autokanibalizma kao revolta protiv dominirajuće vampirske kulture svih moćnika na vlasti: "Tim pogledima davao sam sebe i svoju snagu ljudima u kriznim situacijama današnjice. (...) Ovim činom izrazio sam solidarnost i potporu svima koji se bore za javno dobro. Studentima, profesorima, radnicima, građanima i svima onima što misle da budućnost ipak može biti bolja."

Svakako bih spomenula i performans Božidara Katića *Ispričavam se*, čija je ideja nastala prema načinima na koje se naša država kao zajednica prezentira u svijetu, a jedan je od tih načina vječito ispričavanje čelnih ljudi RH za stvari koje jesmo ili pak nismo počinili, ili, kako nadalje u opisu performansa obrazlaže Božidar Katić, za stvari koje ćemo tek počinuti ili možda ipak nećemo. I nadalje – jednako tako i za stvari za koje jesmo i nismo krivi, tj. za stvari i za koje ćemo tek biti krivi, pa i optuženi, odnosno nećemo biti krivi. Dakle, kao da se od kršćanske i političke isprike očekuje poništavanje realnih učinaka ratničkoga duha koji je očito genetski kodiran čovječanstvu s obzirom na to da nema ni jednoga dana, ni jednoga sata, ni jedne minute a da negdje netko nekoga nije zaklao, opljačkao, silovao, prevario, klevetao, prokleo, zamrzio iz dna duše. I tako kako kaže Božidar Katić – isprika danas postaje vrlo

upitan pojam jer se formira od poniznosti do moći, postaje oružje i oruđe. Forma ispričavanja – u okviru koje umjetnik sjedi za stolom i izgovara na različitim jezicima rečenicu ISPRIČAVAM SE, a pritom se na videozidu projicira zastava dotične države, preuzeta od Papina obraćanja na Božić ili pak na Uskrs, u okviru čega recitativno ponavlja istu frazu na pedesetak jezika. Ipak, kao što bi Krleža zapisao: *I sve je isto i zemlja se okreće i nitko nema pregleda o količini patnje.*

DUCHAMPOV Akt I KERUMSTEIN Završno spomenimo i performans *Nova staza do vodopada* Sandre Sterle, inače, profesorice na UMAS-u, koja je, kao što je dobro medijski popraćeno, prošle godine uzburkala ustajalu mentalnu kolotečinu izvedbom pokušaja povraćanja na vječnu šlagersku temu *Dalmatinac nosi lančić oko vrata*. Tako je i na ovom drugom DOPUST-u svoj performans povezala s direktnim trenutkom u kome živimo – studenti, knjige, znanje, kapital i art. Pokušajmo predočiti navedeni performans koji se referira na Duchampovu sliku *Akt koji silazi niz stepenice*, br. 2. Dakle, naga umjetnica kao Duchampov *Akt* silazi niz stepenice Akvarija, na kojima je položena modra tepih-staza, i to s dvjema Kerumovim vrećicama – prepoznatljiva žutila – u rukama, a koje je prethodno natrpala raznorodnim knjigama do vrha, i pritom je na vrhu jedne skupine knjiga položila i Carverovu knjigu *Nova staza do vodopada*. Kao bitan element tog performansa silaska Sandra Sterle je pridodala svjetlo koje treperi u strobu kako bi efekt bio reminiscencija na Duchampovu sliku iz 1912. godine koja sjedinjuje fragmentaciju kubizma kao i

futuristički pokret i dinamizam. U povodu tog performansa spomenula bih kako su nedavno neki mediji izvijestili o zabrani izložbe Rafaela Dražić, koja je tijekom posljednje tri godine fotografirala mnoštvo uličnih intervencija na splitskim ulicama, a među njima i one koji subverzivno preispituju ulogu tajkuna Keruma (spomenimo poznati grafit o Kerumsteinu). I nakon što njezina izložba *7 nula* nije mogla pronaći okrilje u Muzeju grada Splita, utočište je ipak pronašla u Ghettu (4 – 17. svibnja ove godine).

Očito je da ono što ostaje svojstveno DOPUST-u njegova je socijalna tendencija i sasvim je sigurno da će Split uskoro biti prepoznatljiv i kao grad performansa na kulturnoj mapi Evrope. Naravno, samo ako bude kontinuiteta, a za što smo čuli, na jednom od izlaganja, koja su se obično održavala u popodnevnim terminima na UMAS-u, Split ponekad i nije spreman.

Naime, u svojoj anarhičnosti taj grad, koji kao da opstoji kao jedini antipod zagrebačkoj nadutosti, čini se, možda griješim, ne voli kontinuitete, nego samo inicijative. I na kraju – reda radi: budući da nisam u ovom prikazu mogla spomenuti sve umjetnike i umjetnice performansa s ovogodišnjih Dana otvorenoga performansa, upućujem na web-stranicu DOPUST-a: <http://dopust-program.blogspot.com/>. Završno bih pridodala da pored ovdje spomenutih performansa pravo je osvježenje bilo vidjeti i performans *Once upon a time* Flake Haliti – umjetnice s Kosova; zatim performans *Panic: Perverved* Ane Hoffner – umjetnice iz ex-YU koja živi na relaciji Beč-Berlin te performans *So much for one hour* litvanske umjetnice Laure Garbštienė. Eto, toliko za sada ●

7. Festival prvih

Tema: Besplatno obrazovanje

od 15. 05. 2009. do .....?

(trajanje festivala uvjetovano je brojem prijavljenih i pozvanih radova)

otvorenje 7. Festivala prvih u petak, 15. 05. 2009. godine na Filozofskom fakultetu

POKAŽI SE!.....ISKAŽI SE!.....PITAJ!.....ODGOVORI!

Dragi svi/e, sretni/e smo što vas možemo pozvati na još jedno, sedmo izdanje Festivala prvih.

Ove godine festival mijenja svoj organizacijski koncept i ustupa umjetničko vodstvo studentima koji ga žele organizirati i realizirati.

Trenutno se nalazimo situaciji u kojoj su studentice i studenti odlučili dignuti svoj glas u borbi za besplatno obrazovanje.

Stoga je logično da će se veći dio programa odvijati u prostoru u kojem se aktivno i na kreativan način izražava želja i potreba za besplatnim školovanjem te time traži ostvarenje prava na socijalnu pravdu.

Zato smo ove godine odlučili izmijeniti natjecateljski koncept festivala i udružiti svoje umjetničke sposobnosti kako bismo obogatili jedni druge **Đ BESPLATNO!**

VAŽNO!!!!!! VAŽNO!!!!!! VAŽNO!!!!!!

Festival je u mogućnosti snositi realne troškove izvedbe radova koje prijavite za program.

Festival snosi troškove prijevoza sudionika programa i pozvanih gostiju iz Hrvatske i inozemstva.

Organizacijski odbor festivala donosi prosudbu o prijavljenim radovima za program festivala u skladu sa proračunom festivala i kvalitetom radova.

Što sve podržava program festivala i njegovu temu Besplatno obrazovanje?

**PLES! KAZALIŠTE! FOTOGRAFIJA! SLOGANI! STRIP!
POEZIJA! PROZA! FILM! PREDAVANJE! ESEJ!
VIDEO RAD! KOLAŽ! PERFORMANS!**

Pozivamo vas sve da sudjelujete na Festivalu prvih i otkrijete neke od svojih talenata i vještina za koje niste ni znali da postoje.

Naravno, pozivamo vas i da sve svoje kreativne izljeve podijelite s nama i tako učinite ovaj festival raznolikim i neočekivanim.

Javite se na festivalprvih.ffzg@gmail.com.

Organizacijski odbor Festivala prvih na Filozofskom

Što je Festival prvih?

Festival prvih je internacionalna smotra dostignuća stvaratelja različitih umjetničkih radoznalosti.

Ciljevi festivala su sljedeći; potiče rad na projektima koji uključuju zajednički rad umjetnika i neumjetnika, ljudi s posebnim potrebama te edukacijske sadržaje o novim društvenim problemima.

Festival širi instrumentarij potpore civilnim inicijativama u ovom području, problematizira odgovornost šire društvene zajednice te potiče samostalnost i odgovornost sudionika u umjetničkom i proizvodnom procesu te postavljanju pitanja od javnog interesa.

Glavna intencija festivala je pokretanje kreativnih snaga i utopijskih energija na stvaranju svih oblika kreativnog rada.

Dosadašnje teme bile su: Reklamokracija, GMO i biotehnologija, Dominacije, Mine, Društvena odgovornost kapitala i Mediji i prava djeteta.

ULICA NIJE ROBA! CIRKUS JEST POLITIKA!

POLITIČNOST IZVEDBE NIPOŠTO NE BI TREBALA BITI SUPROTSTAVLJENA ZABAVNOSTI IZVEDBE: LONDONSKI LA CLIQUE ŽIVI JE DOKAZ TE FILOZOFIJE

O političnosti zabave, na primjeru izvedbe *La Clique* (produkcija The Famous Spiegeltent) u londonskom Hippodromeu i *Večeri malih cirkuskih formi* (više autorskih skupina) u novoootvorenu zagrebačkom klubu Medika

IVAN KRALJ

Puno se jebem. Toliko se jebem da, kad biste uzduž Ujedinjenog kraljevstva polehli sve one koje sam pojebao... Pojebao bih ih opet!

Clarke McFarlene, aka Mario, Queen of the Circus

Teoretičari iluzionizma i psihoanalitički tumači (sa suvremenikom Sigmundom Freudom konačno dijeleći i nezavidnu sudbinu Židova u prostorno-vremenskom kontekstu Austro-Ugarske) interpretiraju djelo Harryja Houdinija kao projekciju obiteljske nesretlosti. Od dječaka kontorcionista do odrasla eskapologa, Houdini je moguće izvedbeno manifestirao nelagodu američkih imigranata te, bijegom iz lanaca i okova, pokušao pobjeći od siromaštva i neprilagodnosti koje su u Novi svijet donijeli njegovi roditelji. "Najteži bijeg u karijeri" (kako ga je sam poslije nazvao) Houdini je ipak izveo u londonskom kazalištu Hippodrome 1904. godine pristavši na izazov *Daily Mirror*a da se pokuša osloboditi posebnih lisičina koje je pet godina izrađivao jedan engleski bravar.

Ne može biti slučajno da su forme varijetea, kabarea i burleske uvijek cvjetale u vrijeme velikih inflacija, depresija i financijskih

kriza. Baš kao što se u jutro Houdinijeva performansa na Leicester Squareu ukazalo četiri tisuće zainteresiranih građana i čak stotinu novinara, tako i famozni međunarodni spektakl *La Clique* već nekoliko puta produžuje svoj boravak na istoj lokaciji londonskog West Enda. Publika jednostavno hoće još, čak i za 45 funti. Istodobno, i prva kabaretska *Večer malih cirkuskih formi* u Attackovu klubu Medika nije mogla primiti svu neočekivano brojnu zainteresiranu gomilu, uz dakako cijenu od, za usporedbu, svega dvije i pol funte. Bijeg s cirkusom nije samo manifestirana romantična potreba publike za snovima, on je definitivno i terapijska potreba gledateljske zajednice. Kakav nam, dakle, to houdinijevski eskapizam treba danas?

SKVOTERSKI "TROJANSKI DAROVI" "Večeras neće biti politike", istaknula je već na otvorenju večeri u Mediki voditeljica Nikolina Majdak, držeći da publika, koja je došla vidjeti cirkuske, kazališne i plesne točke domaćih autora, traži rimsko *kruha i igara*, jer je, dakako, umorna od politikom impregnirane svakodnevice.

— DOBIVANJE RUŠEVNA KROVA NAD GLAVOM NE MOŽE KUPITI ŠUTNJU CIRKUSKOGA PERFORMERA KOJEM JE ODUZET GRAD. PRAVO NA RAD IZVEDBENOG UMJETNIKA NE DARUJE ADMINISTRATOR. PRAVO POSTOJI SAMO ZA SEBE, A ADMINISTRATOROV JE POSAO DA MU OMOGUĆI PARAMETRE ZA REALIZACIJU —

Svođenje neke večeri u predizborno izabranoj Dvorani za izvedbene umjetnosti na *hajdemo se konačno malo zabavljati*, strateška je, ali i logička pogreška. Izbjegavanje *govorenja* o politici ne čini naš *apolitični čin* nimalo manje političnim. Već i sama činjenica da organiziranje izvedbenog programa u nipošto adekvatnoj izvedbenoj dvorani (zračne akrobacije na jedva četiri metra visine ili nastupanje iza stupova zbog nesretnih gabarita prostora; dok istodobno prikladnija postindustrijska arhitektura biva osvajana od komercijalnih uzurpatora uz gradski blagoslov) proizvodi veselje – jer publika se definitivno zabavlja – pokazuje da je bandičevska receptura *podijeli pa vladaj* dosegla visoku razinu učinkovitosti. Program koji zbog prostornih parametara dvorane ulazi u vidno polje tek možda

polovine pripuštene publike – neočekivano producira oduševljenje iste (uz napuštanje tek pokojeg nezadovoljnika). Čudno? Ili je to slavlje nad samom činjenicom prostora, vatreno krštenje u čijem se pijanstvu i zločesta svekrva može učiniti pogodnom partnericom za ples? Kao da je gradska vlast već toliko toga oduzela nezavisnoj kulturi da se mrvice, koje bi i vrapci ostavili, mogu konzumirati kroz tu istu “panem et circenses”.

Uz nedavno *proslavljeni* drugi Europski dan cirkusa (18. travnja), na indiferentnoj šutnji dalo bi se zaključiti da se Zagreb doista priključio europskoj lokomotivi koja podupire cirkusku umjetnost. Istodobno, cirkuski su performer protjerani s ulica, uz izrazitu birokratizaciju nastupanja u javnom prostoru i temeljitu prismotru komunalnih redara, koji čine sve da se ne bi narušio *ne-cirkuski* sklad štandova prikupljača potpisa za gradske izbore. Cirkuski umjetnik sveden na nepočišćenu pseću kakicu – to je stvarna politička kategorija predviđena za performere. Uklanjanje s ulice u mračne i nepristupačne skvoterske oaze (na “privremeno korištenje”) ne bi smjelo biti promatrano kao poklonjeni konj – slikavanje nasmiješena gradonačelnika na novogodišnjem Medikinu tulumu ili pred hrvatskom zastavom u uredu Centra za nezavisnu kulturu i mlade (osnovana s namjerom da ničim ne upravlja) ne zaslužuju *nepolitični* izvedbeni kontekst, čak i kad se želimo – zabavljati. Bilo bi doista tužno kad bi dobivanje ruševna krova nad glavom moglo kupiti šutnju, šutnju cirkuskoga performeru kojem je – oduzet grad. Ulica, to mjesto susreta sa stvarnim građaninom, postala je ekskluzivno mjesto. *Ulica nije roba*, trebali bi performer i parafrazirati studente Filozofskog fakulteta, ali i praktične elemente njihove borbe za dostojanstvom znanja.

STVARNOST KAO APSOLUTNA AKROBACIJA U ovom tekstu nisam želio uspoređivati izvedbene kvalitete zagrebačke *Večeri...* i londonskoga *La Cliquea* – bilo bi prilično nepravedno trud domaće scene u povojima uspoređivati s dobitnicima Olivierove nagrade za najbolji zabavni program, koja okuplja neke od najtalentiranijih izvođača kabaretske današnjice. Želio sam apostrofirati pojam odgovornosti prema društvenom kontekstu i ukazati da političnost izvedbe nipošto ne bi trebala biti suprotstavljena zabavnosti izvedbe – *La Clique* je živ dokaz toga. Jedan od najzabavnijih programa na svijetu, dovoljno zabavan da postane franšiza, ne čini to u sladunjavoj verziji Cirque du Soleila koji bi nas tek želio učiti da su snovi lijepi. Nakon naklona publici, završni odlazak zagrebačkih izvođača u Medikin ormar (ulaz u *backstage*), uz efekt dim-mašine koja bi imala oplemeniti grube i hladne zidove, bira poruku romance, dovoljno uljuckujuće snažnu da nam se sviđi. Ali kakav je kontekst takve izvedbene zabave? Korisnici prostora, koji će za nekoliko godina biti srušen kako bi niknuo kongresni centar, ne smiju tek tada nastaviti govoriti o zbilji nezavisne kulturne scene. Gradonačelnikovi *ad hoc* anestetični potezi i potpisi nisu ukazanja Gospe, niti je gradski budžet saonica djeda Božićnjaka. Nije grad darovao onaj kojem se, sigurno poluironično, ali opet ne i satirično, poručuje “Hvala ti, Milane!” Pravo na rad izvedbenog umjetnika ne daruje administrator – pravo postoji samo za sebe, a administratorov je posao da mu omogući parametre za realizaciju.

La Clique, iako australski proizvod, na različite načine korespondira s ključnim problemima engleskoga društva. Od baritonke Le Gateau Chocolat, transvestitske

diva u likri i šljokicama koja pjeva Puccini-jevu *Nessun Dorma* ili Radioheadov *Creep*, preko akrobata Denisa Locka i Hamisha McCanna, koji u uštogljenim odijelima engleskih džentlmena, a potom skinuti do Union Jack gaćica izvode nemoguće balanse na himnu Otočkih patriota *Land of Hope and Glory*, do iznimno duhovite Ursule Martinez, koja nakon brzopotezna tečaja španjolskoga pjeva *I Wanna Be Ethnic*, nadahnuta kritikom pozitivno rasističkom Arts Councilu, *La Clique* ne gubi ništa od svoje zabavnosti, a istodobno tretira svoga gledatelja kao mislećeg subjekta kojem nije dovoljno da večer bude samo *seksi*, iako je to riječ pod kojom bi se najbolje mogao opisati fenomen tog svjetski uspješnog spektakla. Na minijaturnoj okrugloj pozornici i poklopcu klavira izmjenjuju se točke žonglera, *hula hoop*-djevjojaka, iluzionista ili zračnih akrobata, ali s upravo laklikovskim obratom, koji kao da ne želi

da publika doista pobjegne od stvarnosti. Upravo suprotno, stvarnost se tu servira u lice i alkohol se samo naoko toči u potocima jer je to “samo zabavna večer”: *La Clique* je politički fenomen, inteligentan, provokativan i inkluzivan! Ismijava stereotipe i uvažava različitost, sve bez imalo patetike, zbog čega i provocira apsolutno obožavanje publike.

U kontekstu varijetetskog tretiranja teških vremena i borbe za gradske/gradanske prostore znakovito je da je *La Clique* višemjesečnim boravkom u Hippodromeu vjerojatno uspio spasiti tu lokaciju kao izvedbenu – prostor u strogu londonskom centru, na koji mnogi bacaju oko, godinama se trsi oko pitanja konačne namjene – prostor žive umjetnosti nije bio u njemu gotovo od Houdinijevih vremena. Stoga je opetovano produžavanje gostovanja “La Cliquea” u tom kazalištu (na zahtjev gledatelja), polaklikovskim obratom, koji kao da ne želi

za njegovu primarnu ideju (on je doduše u prvoj konstrukciji bio “vodeni cirkus” za izlaganje slonova, polarnih medvjedova i morskih lavova).

Koje su taktike spašavanja prostora hrvatske klike? I što nam govori činjenica da je “uprostoravanjem” amortizirana šokantna spoznaja da nam je svima oduzeta ulica? Ako *Večer malih cirkuskih formi* prikazuje vizualnu poeziju kazališta sjena, znači li to da nas političke sjene neće doći? Ako se Medikini klaunovi utapaju u klaunskim vježbama interpretiranja različitih glazbenih stilova, znači li to da nam je nevažno po čijim ćemo notama plesati? Ako Medikin performer hrabro skače na minijaturni bicikl bez kočnica, znači li da izvan scenske biciklističke utrke ne treba prikočiti? Sada, kad je osnovni prostorni okvir za kreativnost postavljen, kreacija bi trebala dobiti odskočnu dasku, a ne ući u prostor nove nevidljivosti.

Ilustracija: Vanja Blumensajin

ANIMAFEST

19. SVJETSKI FESTIVAL ANIMIRANOG FILMA ZAGREB
02.-07. lipnja / kino Europa, kino Movieplex
www.animafest.hr

ZAGREB
2009

GRAD ZAGREB Hrvatski audiovizualni centar MEDIA A programme of the European Union B.net

SUMNJA PREMA TIŠINI

DOK JE GERARD GRISEY UZIMAO DOGMATIČNIM ODSLuh REZONANCIJE TEMBRA, TRISTAN MURAIL I DANAS GREBE ZANIMAJUĆI SE ZA TEKSTURU SAMOGA ZVUČANJA. VJEROVATNO JE TO ONO ŠTO ĆE DVADESETO NA DVADESET I PRVO STOLJEĆE MUZIKE DONIJETI, VOĐENO PRIJE LATENTNIM sakralnim MOMENTIMA, A MANJE KONSEKVENTNIM HISTORIJSKIM POGONOM

Uz gostovanje Tristana Muraila na Muzičkom biennalu Zagreb

MERSID RAMIČEVIĆ

“K”ompozitor u žarištu” nedavno završenoga Muzičkoga biennalea Zagreb, Tristan Murail, žarišno je i najavljen, već prve večeri festivala, kompozicijom *Liber fulgurialis* (*Knjiga munja*, 2008.), za ansambl, elektronički zvuk i video, čije vizuelno polje potpisuje Hervé Bailly-Basin. Svakako da će ciklus od 25 bijenalnih godina, uz još barem toliko onih koje su komentarisale i animirale, biti nadalje prepoznat i po ličnosti ovogodišnjega gosta-kompozitora. U tom smislu, ako se je i sumnjalo da protagonisti Muzičkoga biennala Zagreb u postratnim godinama jugoslavenske ruine ne korespondiraju ponajbolje sa savremenošću, najnovije njegovo izdanje ostavlja nadu da vremeplov “nove moderne” računa na nas barem kao na recipijente.

Nažalost, “domaća” kompozitorska praksa je danas, skladno valjda i naslovu biennala *Umjetnost – Politika*, estetički anahrona, na neoklasičnim konceptima svojih pedagoga utemeljena i u osnovi bez ikakva feedbacka u umjetničkim muzičkim “centrima” koji uspostavljaju legitimne i na imperativu stvaralačkoga etosa utemeljene standarde. Veći dio onoga što se je dalo čuti na Biennalu, ne samo iz domaćih šušćavih, glosajućih ateljea glazbe, već i od strane “gostujućih” kompozitora, bilo je iskustvo u rasponu od terora (nad) pameti do neke vrste službenih i historičistički lojalnih “zamisli” muzike. Ipak, to će biti problem i nadaća selekcije, koja se katkada, očigledno, mora povinovati irelevantnim muzičkim i izvodačkim sadržajima.

Stoga, ličnost Tristana Muraila, za sve one koji su joj nazočili (uz najmanje vrtloga mladoga svijeta), mogla bi ishoditi, te biti ogledno polje, svemu onom što će poroditi doba muzičke moderne još od

prvih ekspresionističkih uzmaca, do perioda postmoderne (mada, u muzičkom kontekstu, izvan Sjedinjenih Država, nije sasvim sigurno šta bi to imalo biti), i dalje do konteksta koja se stidno imenuje postpostmodernom ili još oprežno “novom modernom”. No, za praktično razumijevanje realnosti, koja eliotovski upravo izmiče ili ne, ovaj tekst će pretendirati na vječni pojam *savremenosti*.

NUČNOST PROMJENJIVOSTI UMJETNIČKOG OBJEKTA Podsjećanja radi, u svom kritičkom kazivanju u znamenitom eseju o *Tradiciji i individualnome talentu*, T. S. Eliot koristi opoetizovanu bezvremenost svojih, i opštih, temporalnih objekata “prošlog u prošlosti” ili “prošlog u sadašnjosti”, a što bi moglo referirati i Murailovu poetiku Boje. Kako je fenomen muzičkoga događaja temporalnih svojstava, time se nužnost promjenjivosti umjetničkog objekta ispostavlja za jedinu instancu muzičke realnosti. Biće da unifikacija muzičkih parametara kakvu donosi Tembr, na način vrtloga, čini Muraila, uz pokojnoga Gerarda Griseaya, i kompozitore “bliske”, ili koji su prethodili, *spektralnoj školi*, kao Giacinto Scelsi, profetskim figurama našega doba, uz nešto od iskustva karaktera nomadizma, kako bi to otprilike rekao Deleuze.

Tristan Murail se pojavio, vjerovatno u ključnom periodu za muzičku savremenost, tek da potvrdi da se onako više ne može, slično kako je to s početka dvadesetoga stoljeća učinio i Schönberg, doduše, nevoljko. Njegovo studijsko odrastanje vezano je uz Oliviera Messiaena, reklo bi se, klasika i pedagoga moderne, kod koga su još učili i Pierre Boulez, Karlheinz Stockhausen, Iannis Xenakis, Gerard Grisey te drugi dobro znani kompozitori.

Uz predavanje Tristana Muraila u Hrvatskom glazbenom zavodu od 25. aprila, pijanista Srđan Čaldarović izvešće ne baš najsretnije tri klavirska komada: *Cloches d'adieu, et un sourire* (*Zvona rastanka i osmijeh*), *Comme un oeil suspendu et poli par le songe* (*Poput oka, zaustavljenog i*

umivenog snom) i *La Mandragore* (*Bunovina*). Spomena radi, drugom kompozicijom u slijedu, Murail će zaslužiti mjesto u klasi Messiaena.

Na jednosatnom predavanju kompozitor će se baviti pretežno kompozicijom *L'Esprit des dunes* (*Duh dina*), za jedanaest instrumenata i elektroniku, jednom od svojih ključnih. Kompozicija će pohraniti autorova sustavna zanimanja za mongolsko, odnosno, tibetansko monaško pjevanja, koj usljed postavke usnoga aparata rezultiraju difuznom rezonancom, s tim da je u prvom slučaju u pitanju viši i probitačniji registar, dok je u drugom u pitanju izrazito duboka i nazalna hrapavost boje. Uz elektroničku programsku obradu ovih “fenomena” Murail će eksproprijacijom istih ustanoviti izraz koji će za svoj “antipod” imati njegovo djelo za ansambl od 17 instrumenata i elektroniku, *Désintégrations* iz 1982. godine. Nadalje, tokom predavanja, Murail će pustiti i snimak svoje kompozicije *Terre d'ombre* (2004.), za veliki orkestar i elektroniku, koja će donijeti nesvakidašnje momente violine “solo”, što će probijati usljed sveopšte supstitucije zvuka, a što će malo podsjećati na *Violinski koncert* Albana Berga.

MUZIKA KAO TIJELO ANTISUBJEKTA Također u nedjelju, narednoga dana, Murail će se pridružiti studentima dirigovanja što će izvoditi jedan njegov kamerni komad na workshopu koji će voditi Nicholas Cleobury, te će i u ponedjeljak, 27. aprila, na Muzikološkom institutu, voditi “razgovor” sa prisutnim studentima. U osnovnom, odlike Murailova mišljenja mogle bi se svesti na par njegovih izjava ili napomena tokom predavanja ili neformalnih razgovora. Najprije, sugestivno je to da kompozitor ritam ne tretira komponentom kojoj bi se posvetio na način aditivnoga i procesualnoga zanimanja. To, dakako, ne čini zato što bi ritam bio sekundarna pojava u habitusu njegova zvučanja, već zato što ritam rukovodi integralno sa svim ostalim elementima koji na koncu ipak čine sukcesivni slijed parametara ili parcijalnu organsku oblikovnost.

Druga jasna stvar kompozitorova mišljenja jest da on istrajava planirati formalne “činove” od samoga početka skladanja, tj. unaprijed projicirati formalnu građu koja je katkada proizvod, u slobodnom prijevodu, tzv. artefaktalne analize. Inače, proces analize ili pak metode iste je svakako neodvojiv od rezultata koji će generisati konture i cjelinu kompozicije. I tek da napomeno kako jedan od kompozitorovih postulata izražava “sumnju” prema tišini. I zbilja, ma koliko bivali na ivici tišine, katkada, u muzici spektra, tamo gdje presušuje polje interferencijalnoga mnoštva, i ma koliko se činilo da će zvuk isčeznuti, ne damo se otrgnuti dojmju kako upravo kosmos rezonira muziku kao tijelo antisubjekta. Kako bi već rekli u svojim *Hiljhadu platoa* Deleuze i Guattari, “brzina, naprotiv, čini apsolutan karakter tijela čiji najmanji, nesvodivi dijelovi (atomi) zauzimaju ili ispunjavaju gladak prostor na način vrtloga”. Spornost tišine ostavlja dovoljno prostora za ekstenzivni karakter tembra, kao unifikativna sonorična amalgama.

I dok je Gerard Grisey uzimao dogmatičnim odsluh rezonancije tembra, Tristan Murail i danas grebe zanimajući se za teksturu samoga zvučanja. Vjerovatno je to ono što će dvadeseto na dvadeset i prvo stoljeće muzike donijeti, vođeno prije latentnim *sakralnim* momentima, a manje konsekventnim historijskim pogonom. Na koncu cijeli savremeni kontekst je ahistoričan u recepciji muzike, odaje se mišljenju muzike, polaže na oblikofaktnost kakve se klasični interpretatori ustručavaju, a što vjerovatno proizlazi iz regresije preformativa kao stvaralačkoga atributa, *par exelance*.

Nadalje, osim kroz izvodačku praksu, umjetnička muzika živi svoj stvaralački mondijalizam sa svim kanonskim influencijama koje daju mogućnost “unifikacije” kreativnih dobara iz svih prostornih i vremenskih tradicija. Dakle, bez ikakvih socioloških interesovanja, već prosto na fonu pluralizma mišljenja, polimorfnosti izraza i poliježnosti. Uz, naravno, sva impersonalna i personalna “rješenja” toga procesa ●

Vi birate, ja odlučujem!

PET IKONOSONIČNIH ZADATOSTI

PREMA FRANCESCONIJU, SVAKA JE KOMPOZICIJA MAPA SJEĆANJA, DEKORIRANA OZNAKAMA, PUTEVIMA, ČVORIŠTIMA I INDIKACIJAMA KOJE PUBLIKU VODE KROZ PUTOVANJA

Uz koncert ansambla On_line, Dom Vojske BiH, Sarajevo, 14. travnja 2009.

MERSID RAMIČEVIĆ

Prošloga mjeseca, u predvečerje zagrebačkoga Muzičkoga biennala, u Sarajevu je, unutar Sonemusova koncertna ciklusa, nastupio bečki ansambl On_line. Biće to jedan od najuspjelijih pothvata u organizaciji sarajevskoga ansambla proteklih godina a ispostaviće se i koncert kakvoga po cjelishodnosti na pomenutom bijenalu nismo mogli čuti. Repertoarski suvisao, i uz mali otklon prema kompoziciji *Figure - Iconosonics I* (2008.) Clemensa Gadenstättera, stilski kompaktan sadržaj koncerta osvojioće rijetko dobrim izvođenjem.

Najprije će se slušati Magnus Lindberg, *Linea d'ombra* (1981.) za flautu, klarinet, udaraljke i gitaru. Kompozicija napisana neposredno nakon studentskih dana iznenađuje "tvrdoćom" i usmjerenošću zvuka sve koji poznaju nešto kasnije Lindbergovo stvaralaštvo. Čak i po karakteru, biće da je daleko od svega čime je Lindberg danas prepoznat kao autor orkestarskog klasičnog modernizma, a što moguće duguje, na nivou zvučnoga sloga, skandinavskoj domicilnosti i jedinstvenoj vrsti ambijenta.

Osnovna ideja u *Linea d'ombra* je preklapanje zvuka različitih instrumenata sa govorom u jednoj liniji. Nakon instrumentalnog drvenastoga početka kompozicije, koji se postepeno raslojava, u nastavku se integriše i govor. Iz sporadičnih fonema postepeno se formira fragment jedne poeme na talijanskom: "Sorrìdi, sospira, sospendi la morte, giura che un melo di freddo da fiori stasera" (Smiješi se, uzdiši, na smrt zaboravi, zakuni se da će rana jabuka večeras probegarati). Po riječima samoga Lindberga, *Linea d'ombra* zasnovana je na ideji kontinuirane transformacije zvuka. Neprestane promjene zvučne boje i brze ritmičke sekvence ostavljaju utisak kako četiri instrumenta tvore jedan jedinstveni makro-instrument. Kompleksna ritmička tekstura, kojom ova kompozicija završava, proizaći će iz ritmičke strukture tekstualnog fragmenta.

ZAOŠTALE GRANČICE USTAJA-LOGA VOĆA Nakon Lindberga slijediće Johannes Maria Staud sa kompozicijom *Lagrein* (2005.) za violinu, klarinet, violončelo

i klavir. Evo, šta pak, on kaže za svoj komad: "... u ovom slučaju, želio sam da napišem komad koji bi bilo moguće opisati ovako: Srednje granitna boja sa nagovještajem rubinsko-crvene. Bogata, sasvim razgovijetna, začinjena aroma čokoladnog karaktera, floralne impresije (ljubičice), crveno voće i suhe šljive. Mekan, blag ukus, ispunjen nagovještajima kože i katrana. Čvrst, suh i ponešto zemaljski završetak. Ovakav sintetički pristup bio mi je vodilja dok sam komponovao ovaj komad. Kušanje zvučnosti; opis svjetlosnih odsjaja u zvuku; prevođenje mekanog, blagog ukusa, ispunjenog nagovještajima kože i katrana u muzičke teksture i strukture – sve me ovo fasciniralo dok sam radio na ovoj kompoziciji."

Nakon ovakva obrazloženja vjerovatno može postojati izvjesna slika, određeni gušt, no malo je vjerovati da ćete se i pri slušanju sasvim složiti. U svakom slučaju, kompozitorski motivi katkada mutiraju u slušaočevom uhu. No, kako je Staud studirao elektro-akustičnu kompoziciju, prvi minuti kompozicije su definitivno na tragu tome iskustvu, mada ne preostaje previše od tih zvučnih preljeva usljed prozaične teksture, koja konstantno propušta polive tišine koji denunciraju strukturu kompozicije kao krhku i uvehlu poput zaostalih grančica ustajaloga voća. Ipak, što će kompozicija dalje odmiciati to će autor bivati temperamentniji u svom naumu, pa će namjesto deliciranja posegnuti za kaloričnošću zvuka.

SEDIMENTACIJA STOLJEĆA ISKUSTVA Centralno mjesto koncerta biće Luca Francesconi i njegova kompozicija *A Fuoco* (1995.) za gitaru solo i flautu, klarinet, udaraljke, klavir, violinu i violončelo. Sasvim sigurno, Luca Francesconi je autor koji zvuku pristupa stimulišući slušnu aktivnost publike kroz polje rafinirane konsonancije u instrumentaciji. Do kraja, kompozicija će imati svojevrsnu tempičku progresiju, koja će trijumfirati sigurnim krajem, odnosno, intenzitetom kojim smo i počeli. Dakle u dinamici opažaja i u boji koja se dađe formirati kako iz mnoštva tako i ni iz čega, animirajući slušaočev nerv.

A Fuoco je jedna u nizu od četiri kompozicije koje se fokusiraju na problem (muzičke) memorije: *4° Studio sulla memoria* je koncert za gitaru, a slijede mu *Memoria II* za orkestar, *Richiami II* za kamerni ansambl i *Riti neurali* za violinu i ansambl. Svaka od kompozicija je logičko-perceptivno, semantičko i kompozicijsko istraživanje

misterioznog i fascinantnog mehanizma ljudskog sjećanja, koje kombinuje neurofiziološku kompleksnost sa glavnim historijskim i lingvističkim implikacijama.

U osnovi je muzika izvanredna metafora za živuću organičnost materije, koja je konstantan izazov ljudskom "kulturnom" preradivanju. Sjećanje čuva historiju ćelija svake pojedine individue i njenog procesa starenja, ali ujedno i cijeloga čovječanstva. Upravo je sedimentacija stoljeća iskustva u zasnivanju zajednice i njenih vrijednosti ono što određuje šta mi danas jesmo. Muzika funkcionira u vremenu. Tako je, prema autorovu mišljenju, svaka kompozicija mapa sjećanja, dekorirana oznakama, putevima, čvorištima i indikacijama koje publiku vode kroz putovanja: jedno od mnogobrojnih putovanja koje može otvoriti jedan muzički komad kroz dubinu vlastitih kompleksnih artikulacija i veza.

PREPOZNATLJIVA MEHANIČKA PRAKSA Nakon Francesconija, svjedočili smo prvom sarajevskom izvođenju kompozicije *die zeit ist SAND Nur* (*Vrijeme je pijesak samo*) Ališera Sijarića, poručene 2005. od strane Foruma Alpbach (Austrija), gdje je i prvi put izvedena u augustu iste godine. Iako su Sijarić i Johannes Maria Staud studirali u istoj generaciji, u klasi Michaela Jarrella na Univerzitetu za muziku u Beču, njihove poetike se dakako razlikuju, tim prije što je ovaj prvi studirao "čistu klasičnu" kompoziciju. Premda su prve dvije ili tri minute *die zeit ist SAND Nur* najpoetičnije što smo ikada čuli od ovoga kompozitora, njegova poetika je nešto bliže logici prethodno slušanoga Francesconija. Konceptcija zvuka u ovom ćelističkome komadu na početku jeste oslovnjena na njegovo postajanje, koje izvodač oprobava naizmjeničnim muziciranjem iznad i ispod žabice instrumenta uz različite poteze gudala. Tokom trajanja komada na potvrđivanje zvuka biće stavljen akcent upornom gudačkom gestom čeliste i tu će doći do izražaja nešto od prepoznatljive *mehanicističke* prakse ovoga kompozitora, da bi se zvuk pri kraju komada opet sveo u nestanak.

No, da to ima veze sa nekom vrstom literarnoga instikta potvrđuje sam autor: "Sam naslov ima dva značenja: 1) doslovno – Vrijeme je pijesak samo i 2) anagramsko – Sanduhr = pješćani sat, klepsidra. U oba svoja značenja duboko je povezan sa svojom osnovnom inspiracijom, Prologom iz romana Danila Kiša *Peščanik* (ovim

rijetkim odsjajem francuskoga *Roman no-veau* u književnosti na južnoslavenskim jezicima). Pomenuti roman, naime, počinje opisom prividnog gibanja unutrašnjeg prostora jedne barake obasjane titrajućim plamenom petrolejske lampe, pod čijom svjetlošću autorov otac piše posljednje pismo svojoj obitelji. Prikaz neravnomjernog gibanja prostora i činjenica usamljenog čovjeka koji se saopštava svojoj obitelji posljednji put, duboko su me impresionirali. Na izvjestan način i moja kompozicija reflektira ovu scenu: gibanje prostora postaje gibanje vremena (jer muzika je vremenska umjetnost), a pisanje postaje govor (jer muzika je akustička umjetnost). Ipak, ne radi se ovdje o nekakvom programskom komadu (koji u slučaju *Peščanika* po mom dubokom uvjerenju ne bi ni bio moguć), već o duboko intimnom i usamljenom saopštavanju, koje prolazi kroz različite emocionalne faze. (Zato je ovo kompozicija za solo-instrument.) Jedina direktna povezanost kompozicije sa tekstom leži u fragmentu: *Čuje se udaranje talasa noći o bokove barke-sobe...*, čiji mi je govorni ritam poslužio za oblikovanje različitih muzičkih parametara. Nikad glasno izrečen, on se kroz strukturu komada provlači kao crvena nit"

PROFITIVANJE FIGURALNIH KONCEPATA Posljednja kompozicija ovoga koncerta bila je *Figure - Iconosonics I* (2008.) za klarinet, gudački trio i klavir Clemensa Gadenstättera. Možda, da će u estetskom smislu narušiti nešto od bilansa koncerta, no biće to mnogoliko propitivanje figuralnih koncepata i koncepata objektivizacije zvuka uopšte. Konteksti "zvučnih figura pripisanih prirodi", "zvučnih figura pripisanih tijelu", "zvučnih figura pripisanih jedna", "zvučne slike govora", "zvučne slike, koje nas determiniraju kao društvena bića" formiraju pet kontekstualnih polja prema kojima se organizuje formalni plan rasporeda materijala u ovoj kompoziciji.

Na koncu, uzmemo li i da je broj kompozitora na ovome koncertu pet, ostaje da razmislimo o pet ikonosoničnih zadatasti, slike zvuka i tijela zvuka, kako to sugerise na pojmovnom nivou Gadenstätter svojom kompozicijom. U tom smislu koherentnu tjelesnost čini sasvim sigurno i ansambl On_line osnovan 1991. Pod umjetničkim rukovodstvom Simeona Pironkoffa, ansambl se u nekoliko posljednjih godina naglašeno bavio produkcijom konceptualnih koncerata u različitim instrumentalnim sastavima, a od svoga osnutka izveo je 119 premijera ●

Vi birate, ja odlučujem!

NESRETNI SLUČAJEVI

OVE SE PRIČE, SMJEŠTENE U SOVJETSKE POSLIJERATNE GODINE, BAVE U PRVOM REDU ŽENSKIM LIKOVIMA, A AUTORICI BI MOGLE OSIGURATI VRLO DOBRU RECEPCIJU U HRVATSKOJ

JASMINA VOJVODIĆ

LJudmila Evgen'evna Ulickaja pojavila se u ruskoj književnosti krajem osamdesetih kada se već postmodernizam prilično učvrstio, a ona ušla u "zrele" godine. Spisateljica je to koja je stekla čvrstu poziciju među suvremenim ruskim piscima te dobila svoje mjesto u rubrici "žensko pismo." Okušala se u mnogim žanrovima, premda najviše proznima. Piše drame, scenarije za filmove te dječju književnost.

U našoj sredini upoznali smo je u sporadičnim prijevodima po književnim časopisima te dvama cjelovitim prijevodima njezine proze. Riječ je o pripovijesti *Veseli sprovod* (Vuković & Runjić, 2008) i sada novoj zbirci *Sonječka i druge priče* (Sysprint, 2009). Obje knjige potpisuje isti prevoditelj, Igor Buljan, koji je, slobodno to možemo reći, popularizirao u našoj sredini Borisa Akunina, zanimljiva ruskog pisca suvremenog krimića s natruhama starine, čije se knjige od 2004. tiskaju u izdanju Profila (*Azazel*, 2004; *Ahilova smrt*, 2006; *Državni savjetnik*, 2007; *Pikov dečko*, 2008).

Budući da se po prijevodima može mjeriti recepcija stranoga pisca u drugoj sredini, Ulickaja će, sudeći po dobrim i tečnim prijevodima Igora Buljana, imati solidnu budućnost u Hrvatskoj.

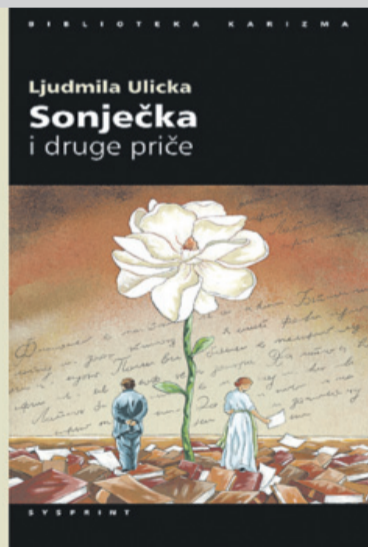
DRUGI SLUČAJEVI *Sonečka* je pripovijest koja oko sebe okuplja i druge, kraće priče *Bron'ka*, *Torbarica Genele*, *Buharina kći*, *Ljaljin dom* i *Gulja* u zbirku pod naslovom *Bijedni rodaci* (*Bednye rodstvenniki*), koja se u hrvatskom izdanju Sysprinta pojavljuje kao *Sonječka i druge priče*. Ako je slijediti intervjue te javne istupe Ljudmile Ulicke, možemo reći da je to spisateljica koja obrađuje ljudske "priče" ili, kako voli reći, "slučajeve." Jedan se od njezinih romana zove *Slučaj Kukockoga* (*Kazus Kukockogo*). Slučaj se može čitati kao slučajnost, slučajno ispričan događaj, slučajna zgoda, ali i kao kazus, odnosno kratka pripovjedna forma bliska zakonskom paragrafu, onako kako Jolles poima jednostavni oblik.

Počnimo straga. Posljednja ispričana priča/slučaj u zbirci jest *Gulja*. Slučaj je to o ženi Evgeniji, skraćena imena Gulja i blagdanu, koji se od općega pretvorio u osobni blagdan zavoda mladoga

ljubavnika. *Ljaljin dom* jest slučaj Ol'ge Aleksandrovne s istim problemom – mladim ljubavnikom. Ta "ljaljkava" imena od milja, Gulja i Ljalja, nose slične žene u srednjim i starijim godinama, a svaka na svoj način podnosi vlastitog mladahnog ljubavnika. Dok je Gulja ispunila prazninu praznika i pretvorila ga u osobni trijumf, Ljalja se razboljela jer joj je mladoga Kazijeva preotela vlastita kći.

Priče *Buharina kći*, *Torbarica Genele* i *Bron'ka*, premda obimom slične, nastoje obuhvatiti čitav život svojih junakinja te se ne zaustavljaju samo na jednom slučaju. To su priče koje bi bez problema mogle podnijeti formu romana. *Buharina kći* je priča o djevojčici Miločki koja boluje od Downova sindroma i borbi njezine majke da joj osigura pristojan život, uključujući i planiranu ženidbu. *Torbarica Genele* ponovno je junakinja s nadimkom. Nadimak je dobila zbog torbe koju je nosila i koju će nakon moždanog udara jedinu pamti. Stoga će i na drugi svijet otputovati s tom torbicom u koju se skupio cijeli njezin život. *Bron'ka* je djevojka koja je vješto krila svoju ljubavnu vezu sa starim fotografom i tek se u zreloj dobi povjerala prijateljici iz škole. Mogla bi se čitati kao priča bliska još jednoj Ulickinoj pod naslovom *Sinko* (rus. *Golubčik*), u kojoj se stari Nikolaj Romanovič po uzoru na Nabokovljeva Humberta Humberta oženio Antoninom Ivanovnom ne bi li pridobio njezina sina Slavku. Odgatio ga je po svojoj mjeri i dječak je postao homoseksualac. Pedofilski i homoseksualni odnosi isprepleteni u priči *Sinko*, u *Bron'ki* se zapravo zadržavaju "samo" na onim pedofilskim. Djevojčica, koja je s dvanaest godina ostala u drugom stanju i godinu za godinom radala djecu, pomno je čuvala tajnu očinstva znajući da bi Viktor Petrovič mogao stradati.

SVI SU SRETNI ŽIVOTI NESRETNI NA SVOJ NAČIN Najduža i najzao-

Ljudmila Ulickaja, *Sonječka i druge priče*, s ruskoga preveo Igor Buljan; Sysprint, Zagreb, 2009.

kruženija svakako je pripovijest *Sonečka*. Priča je to o ženi koja se tako uljuljkala u čitanje ruske klasične književnosti da joj je cijeli život protekao u iluziji. Sanjarila je nad Puškinom, Turgenjevom, Leskovom, pa

sve što joj se u stvarnome životu dogodilo izgleda kao san. Sonja je u ruskome jeziku, ako ju je pisati malim slovom – pospanka. Ona je svojevrstni Don Quijote dvadesetoga stoljeća, koji je stvarni život zamijenio fiktivnim. Početak pripovijesti odnosi se na njezino pasionirano čitanje te predan rad u knjižnici. Iste je takav i završetak. Izgubivši sve, muža koji je umro u zagrljaju mlade ljubavnice i kćer koja joj nije sličila ni karakterom ni vanjštinom te "prigrljenju", premda ne posvojenu Jasju, koja je pronašla svoje rođake u Poljskoj i otišla daleko od nje, ona se ponovno vraća ka knjiži. Nipošto ne bismo trebali zaboraviti da je Sonja značajno ime za rusku književnost. Bilo sporedne ili glavne, to su junakinje koje važnu ulogu igraju u Dostoevskog (*Zločin i kazna*), Tolstoja (*Rat i mir*), Cvetaeve (*Pripovijest o Sonječki*). Možda je to i nevažna činjenica, ali s druge strane, i sama je Ulickina Sonja izašla "iz kabanice" tih junakinja.

U svim je pričama uočljivo, kako smo i ranije spomenuli, rastegnuto vrijeme pripovijedanja te bi one sasvim slobodno mogle postati romanima. Kratka proza voli sažetost, isječak iz života, ali mi u Ulickinim "slučajevima" dobivamo dojam široka oslikavanja vremena, prostora te prošlosti junaka. Premda možemo govoriti o isječcima, Ulickaja ne voli fragment. Ona ne trga dio iz života, nego ga pokazuje kao "jedan od." "Slučaj" podrazumijeva sveobuhvatnost, sudbinu junaka. Junak mora završiti svoj život na ovaj ili onaj način, a kraj se ogleda u doslovnu kraju: smrti ili bolesti. Ispričane priče su jedinstvene, svaka za sebe, kao što i život živi svatko za sebe i na svoj način. Ulickine životne priče kao da izokreću Tolstoev moto s početka romana *Anna Karenina*: "Sve sretno obitelji nalik su jedna na drugu, svaka nesretna, nesretna je na svoj način" u novi: "Svi su sretni životi nesretni na svoj način."

Stvari se ponekad "dogode", a ponekad ih junaci biraju sami. *Sonečka* ostaje sama s nagovještajima Parkinsonove bolesti od koje će i umrijeti. Posljednje se rečenice odnose na opise posjeta grobu njezina muža. Dakle, i mjesto joj je predodređeno. *Bron'ka* je isto tako završila svoj život. Njezina se priča ostvarila, zaokružila radanjem četvero djece i stjecanjem unuka, a u pripovjednom je smislu svoj život ostvarila nakon što se povjerala prijateljici iz školskih dana. Drugim riječima, na kraju života ispričavala je svoj život i tek je taj ispričavani, verbalizirani život dobio značenje. *Torbarica Genele* je umrla. Živjela je siromašno i u siromaštvu je umrla, premda je stric Naum nešto pričao svojim nećakinjama o njezinim briljantnim naušnicama. Umrla je i Buhara, koja je svoj život pomno isplanirala. Kćer je udala za isto tako bolesna čovjeka kao što je i Miločka sama, otputovala u domovinu i umrla. Ljalja i Gulja ne umiru. Ljalja ostaje "vegetirajući" u svome životu. Mladi ljubavnik kojega joj je kći preuzela za nju označava potpun slom i njezina je duševna bolest tako rijetka i neobična da joj ni "najbolji profesori nisu uspjeli postaviti dijagnozu." Ipak, svim je drugim junacima u toj priči život zaokružen. Muž je živio "linearno", bez uspona i

padova te je tako i nastavio živjeti, kći Lena obranila je disertaciju, nije se udala, a sin Goša napravio je veliku karijeru. Gulja se pak "ostvarila" u svom osobnom prazniku s mladim ljubavnikom, pohvalila se prijateljicama i time, barem na kratko, ispunila svoj isprazni život.

— ULICKA JE SPISATELJICA KOJA NE MORALIZIRA, NE DIJELI LEKCIJE. SAMO PRIPOVIJEDA "SLUČAJEVE", MOGUĆE I NEVJEROJATNE PRIČE KOJE PLETU LJUDI. A ONA LJUDE VOLI —

PROZNE DIJAGNOZE Zbirka nudi životne priče naslovnih junakinja, ali i priče sporednih junaka, čija genealogija nenametljivo ulazi u pripovjedno tkivo. Obiteljske tradicije, nasljedne bolesti, koje zahtijevaju posebnu pozornost te pogled na pet i više posljednjih naraštaja, nude nam se samo usputno u jednoj-dvije rečenice. "Kroz pet posljednjih obiteljskih naraštaja prenosila se nasljedna osobitost: visoki i snažni muškarci imali su po jednog sina, kao da se radilo o kakvoj uputi odozgo, ograničenju prirodne prokreacije tih čvrstih profesionalaca koji su se kretali po operacijskom polju s navučenim gumenim rukavicama," primjer je iz *Buharine kćeri* iz kojega saznajemo i za niz muške djece i za profesionalni život tih muškaraca. Čitava genealogija u jednoj rečenici. Životi se u Ulickinim pričama sažimaju u malu formu, ali rastežu vrijeme do maksimuma.

Vrijeme zbivanja u svim pričama jest sovjetsko. Najčešće je to neposredno nakon Drugoga svjetskog rata. Ponekad izriješkom, a ponekad se samo ovlaš spomene kada se odvija radnja. Opisuju se ili spominju deportacije (deportacija u Sverdlovsk u *Sonečki*, na primjer). Valjalo bi spomenuti da se i sama spisateljica rodila u Baškiriji, kamo joj je obitelj bila evakuirana. Osobno joj je iskustvo sigurno pomoglo u opisima sudbine junaka. Sovjetsko vrijeme izvire iz života u zajedničkim kućanstvima, takozvanim "komunalkama", stajanju u redovima, štedljivosti, životu u neimaštini i sl. Neke se stvari danas udaljenom čitatelju od toga doba čine nejasnima zbog čega je potrebno i dodatno objašnjenje. Zato, premda u prozi ne volimo fusnote, prevoditelj ih je primoran rabiti.

Posebnu pozornost, rekli smo, zaslužuju opisi bolesti. Ne smijemo smetnuti s uma da je Ulickaja biologinja, genetičarka i kao takva dio je svojega radnog vijeka provela u toj struci. Svoje znanje iz biologije i fiziologije čovjeka ona vješto prenosi u prozu. Dijagnosticiranje bolesti poput Miločkine u priči *Buharina kći*: "Okrenuo je nagore slični dlan, pokazao je vidljiv uzdužni nabor, vještirim pokretom stisnuvši sa strane jagodice izvukao djetetov bjeličasti jezik i objavio dijagnozu, u ona vremena rijetku – klasični Downov sindrom." Ni *Sonečka* neće ostati bez dijagnoze: "Zdravlje se narušava. Očito počinje Parkinsonova bolest. Knjiga joj se trese u rukama." Liječnici se u priči *Torbarica Genele* pitaju što je s njome, je li riječ o

CRTATI GLAZBU

**POMALO NEOBIČAN
UREDNIČKI I
NAKLADNIČKI
IZBOR IZ JEDNOG
OD NAJVAŽNIJIH
AUTORSKIH OPUSA U
POVIJESTI STRIPA**

BOJAN KRIŠTOFIĆ

Djela Amerikanca Roberta Crumba, jednog od najznačajnijih strip-autora uopće, na našim prostorima nisu mnogo prevedena. Teško je naći objektivan razlog ignoriranja opusa tako važna autora, jednog od reprezentativnih umjetnika hipi-kulture, tim više što su kulturni obrasci koje je hipi-pokret stvorio izazvali prilično velik odjek među regionalnom mladeži, što je utjecalo na nastanak više kulturnih epigona, ali i originalnih umjetničkih pojava u brojnim područjima, ponajviše u glazbi i likovnoj umjetnosti. Ni strip nije bio izuzetak, samo što se utjecaj stranih stripova prožetih hipi-ideologijom u nas osjetio nešto kasnije, u doba Novog kvadrata, kada je ta moda na inozemnoj strip-sceni donekle bila već prošla. No i tada je Crumb kod izdavača prošao prilično nezapaženo, a glavni su utjecaj na domaće autore izvršili, kao i uvijek, autori francuskog porijekla, okupljeni oko časopisa *Metal Hurlant*, čija je centralna figura bio neizbježni Jean Giraud alias Moebius.

**LJUBAV PREMA CRNAČKOJ
GLAZBI** Svojevremeno je veoma popularan bio i Jean-Marc Reiser, čije se ime u inozemnom kontekstu veže uz hipi-kulturu premda je on svojim djelom anticipirao neke stilske i ideološke karakteristike koje su do puna izražaja došle tek u doba *punka*, kao što su anarhoidnost i bespoštedna satira. Stoga je logično da su prijevodi Reiserovih stripova objavljivani u *Poletu*, centralnom časopisu Novog vala, dok ih je na prijelazu stoljeća hrvatskoj publici iznova otkrio Šareni dućan, izdavačka kuća odgovorna i za objavu prvog Crumbova albuma u cjelovitu hrvatskom prijevodu. Ta po mnogočemu zanimljiva malena izdavačka kuća iz Koprivnice i inače objavljuje knjige autora čija se imena vežu uz beat, hipi i rock kulturu pedesetih, šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća, uglavnom u vrlo dobrim

prijevodima, kao da je osnovna izdavačeva koncepcija nadoknaditi takve propuste u našoj izdavačkoj djelatnosti. Prema tome, čitatelje izdanja Šarenog dućana neće iznenaditi pojava Crumbova albuma, jer se on i po godinama i po umjetničkoj poziciji prirodno uklapa u gore navedeno društvo.

U takvu kontekstu neobično je što je Šareni dućan dolazak Crumba na domaću strip-scenu započeo albumom koji zapravo korjenito demistificira njegovu ulogu arhetipskog hipi-umjetnika. Radi se o albumu *Muzika*, kompilaciji stripova rađenih većinom osamdesetih godina kada je Crumb svoju opsesiju starom crnačkom glazbom (bluesom, gospelom, jazzom i sl.) počeo prenositi u stripove, otkrivajući time prezir prema kulturi s kojom ga se obično povezuje – rock'n'roll-kulturi šezdesetih i sedamdesetih godina. Tako ćemo u ovom albumu saznati kako on uopće ne voli Jimija Hendrixa, a prema modernoj pop i rock glazbi, u kojoj se još čuje utjecaj "zlatnog doba" rock'n'rolla, osjeća jedino odbojnost i gnušanje. Najčešći lik Crumbovih stripova jest on sam, i po tome ni stripovi u *Muzici* nisu izuzetak.

STRIP U RITMU BE BOPA Crumb je uobičajeno autoironičan, nesputan i sarkastičan te se ne libi prikazati sebe kao starog čangrizavca koji vinil-ploču uzdiže na razinu fetiša i paranoično čuva svoju kolekciju starih ploča iz dvadesetih i tridesetih godina, a neke nove klinge i nove ritmove uopće ne razumije, niti ih želi shvatiti. U nekoliko biografskih stripova čiji su subjekti stari crnački blues-glazbenici poput Charlieja Pattona također dolaze do izražaja neke tipične Crumbove teme; a to su, naravno, "rat spolova" i kritika američkog načina života iz perspektive neurotičnog pojedinca. Takav pojedinac podjednako se ne snalazi u odnosima sa ženama i u općenitoj socijalizaciji. Crumbov prikaz "rata spolova" zna biti gotovo životinjski perverznan, ali pri tome, zahvaljujući virtuoznu crtežu, i veoma senzualan. Po svim tim elementima, konstantnima u Crumbovu umjetničkom izražaju, stripovi o crnim glazbenicima prirodno se uklapaju u osnovni tijek njegova opusa, ali se u njima javljaju i neki novi sadržaji, kao što je pitanje razizma i klasne podjele društva, koji u Crumbovim starijim stripovima nisu bili toliko izraženi.

Budući da je *Muzika* kompilacija Crumbovih stripova iz nekoliko faza karijere, labavo povezanih osnovnom temom, o opravdanosti izbora pojedinih stripova može se

raspravljati. Oni su formalno veoma različiti te variraju od pripovjedno konvencionalnih djela kao što su spomenute biografije glazbenika, pa do *Kubističkih be bop stripova*, radikalnih eksperimenata gdje su montaža table i ritam izmjene kadrova zasnovani na ritmu glazbe, a izgled nebulozni prizori povezani asocijativnom logikom toka svijesti. U takvim je djelima Crumb virtuozan inovator stripa, i pitanje je koliko su oni prihvatljivi prosječnom čitatelju, jer je za njihovo razumijevanje potrebno nešto dublje poznavanje medija. Drugim riječima, unatoč većoj nakladi i solidnoj grafičkoj opremi, *Muzika* ostavlja dojam proizvoljna uredničkog posla bez neke čvršće koncepcije, i prava je

Robert Crumb, *Muzika*, s engleskoga preveo Darko Glavan; Šareni dućan, Koprivnica, 2008.

šteta što se izdavač nije odlučio na opsežniji poduhvat poput prevođenja pojedinih epizoda Crumbovih najpoznatijih serijala, *Fritz The Cat* i *Mr. Natural*. Ovako nam u rukama ostaje čitljiv album koji autora ipak ne predstavlja u pravom svjetlu. Slaba Crumbova zastupljenost na domaćem tržištu u kontradikciji je s njegovom visokom

izljevu krvi u mozak ili je "došlo do snažnog vaskularnog spazma s poremećajem mozgovnog krvotoka". Bron'kina je majka imala moždani udar, hoda sa štapom i galami. Osjećaj za bolest uz točne opise i konkretno imenovanje sigurno su nešto što prozu ove spisateljice čine posebnom. Ona opisuje ljudske probleme, razumije sudbine svojih junaka, ali ne šteti ni njihovo tijelo. Tijelo stari ("Dvije jesenje dinje tanke kože skliznule su na ruke Sana Sanyča", *Gulja*), postaje nepokretno, mršavo i iscrpljeno. Ljepotica Buhara postala je sjena samoj sebi, smršavjela je, pila pripravke od mirisnih trava, dok su joj "obrazi i brada obrasli neugodnim crnim maljama, a blistavi zubi izgubili svečanu boju".

SPISATELJICA NIJANSI Kao što se može primijetiti, gotovo sve junakinje imaju skraćena imena ili nadimke: Sofija (Sonja, Sonečka), Evgenija (Gulja), Ol'ga (Ljalja), Ljudmila (Mila, Miločka), Torbarica Genele (po istoimenoj torbici), Buhara (po uzbekistanskom gradu Buhara). U svim su novelama žene glavne junakinje. Muškarci se spominju usputno. Muškarci su ljubavnici, muževi, očevi, rođaci, imaju svoja imena i prošlosti, ali ne postoji njihova perspektiva, njihov pogled. To je još jedan primjer ženske proze, nizanje ženskih problema i pogleda. Sonečkin muž Robert Viktorovič kako se pojavio tako je i nestao. Bron'ka je čuvala ime staroga fotografa Viktora Petroviča, koji je brzo

izašao iz njezina života, a vratio se samo u pripovijedanju prijateljici i listanju starih albuma. Dmitrij, muž lijepe Buhare, otišao je kada je pronašao ljubavnicu i više se ne spominje. Ljalja ima muža posve indiferentna prema njoj, a Gulja, koja se nekoliko puta udavala, pod stare je dane sama, dok joj društvo pravi samo pas. Muški se likovi u zbirci uglavnom pojave i nestanu. Njihov je život isječak u životu tih slojevitih žena. Ulickaja piše o ženama i ženskom življenju, promišljanju života. Ona stoji rame uz rame s drugim suvremenim ruskim spisateljicama (Tat'jana Tolstaja, Ljudmila Petruševskaja, Ol'ga Slavnikova, da spomenemo samo najpoznatije). Ženski svijet živi u svim nedaćama sovjetskoga

**— Muzika JE KOMPILACIJA
CRUMBOVIH STRIPOVA IZ
NEKOLIKO FAZA KARIJERE,
LABAVO POVEZANIH
OSNOVNOM TEMOM, A O
OPRAVDANOSTI IZBORA
POJEDINIH STRIPOVA MOŽE
SE RASPRAVLJATI —**

međunarodnom reputacijom, a dalo bi se nabrojati još autora slične sudbine. U takvim bi se slučajevima prevođenju trebalo pristupiti sustavno, sa sviješću o tome koje bi stripove pojedinog autora trebalo predstaviti publici kako bi on među domaćim publikom zauzeo mjesto koje zaslužuje.

TO JE ŽIVOT S druge strane, i ovaj album čitatelju pruža priliku da potpuno uživa u bogatstvu Crumbova crteža, i u tome je njegova glavna kvaliteta. Posebno su zanimljive reprodukcije brojnih omota ploča koje je Crumb crtao prema narudžbi ili iz vlastitog zadovoljstva, a oni, osim poslovično originalna tretmana ljudske figure, pokazuju i Crumbovu veliku tipografsku kulturu. Ona je zasnovana upravo na utjecaju tipografskih rješenja omota ploča dvadesetih i tridesetih godina, i Crumb u predgovoru albuma priznaje kako je često preuzimao njihove tipografije i koristio se njima u svojim stripovima, bilo u naslovima bilo u ostalim verbalnim sadržajima. Crumbov najpoznatiji dizajn, omot ploče *Cheap Thrills*, grupe *Big Brother & The Holding Company* (također reproduciran u albumu), kolaž je ilustracija i tipografskih ideja koje jasno pokazuju u koliko je mjeri Crumb upio utjecaj omota starih ploča i ukomponirao ga u svoj vlastiti stil. Jasno je, dakle, kako je utjecaj glazbe, stare ili nove, bio presudan u formiranju Crumbove umjetnosti, i to se ne očituje samo u stripovima čiji je sadržaj sama glazba, nego u čitavu njegovu opusu.

Najbolji strip objavljen u albumu *Muzika* kratka je, no sadržajno bogata priča *To je život*, koja se može čitati i kao malena sociološka studija o sličnostima i razlikama nižih i viših društvenih klasa tokom većeg vremenskog raspona – siromašnih crnaca, radnika na plantažama, glazbenika u trenucima dokolice, zatim bogatih vlasnika glazbenih korporacija i pripadnika bjelačke više srednje klase koji uživaju u crnačkoj glazbi mnogo godina nakon smrti njenih autora. Taj strip predstavlja pravi pripovjedni dragulj i centralno je mjesto *Muzike* i time je glavni mamac za čitatelja prethodno nepoznata s Crumbovim opusom ●

doba, svakodnevnoga života, obiteljskih razdora i odgovornosti, pritisaka i bolesti. Načini rješavanja problema također su ženski. Možda je iz tih razloga često nazivana "spisateljicom nijansi", "spisateljicom-psihologinjom" i sl. Ona opisuje najtanje ljudske osjećaje s izuzetnom ženskom pronicljivošću.

Ipak, Ulickina je proza privlačna zbog, čini mi se, važne činjenice da ona voli svoje likove. Sve sudbine, teške bolesti, smrti, gubici, sitne sreće, sve to "boravi" u njezinoj prozi odakle izvire razumijevanje i tolerancija. Ulicka je spisateljica koja ne moralizira, ne dijeli lekcije. Samo pripovijeda "slučajeve", moguće i nevjerojatne priče koje pletu ljudi. A ona ljude voli ●

KRALJ JE MRTAV

ROMAN O DIKTATORSKOM REŽIMU ISPRIPOVIJEDAN JE IZ DJEČJE PERSPEKTIVE, I ZAHVALJUJUĆI TOM POMAKU NI NA TRENUTAK NE PRELAZI CRTU KOJA DIJELI POTRESNO OD PATETIČNOG

VINKO HUT KONO

Uz malo naprezanja moguće je zamisliti posve amoralnu budućnost u kojoj se opravdanost pojedinog političkog režima iz prošlosti ocjenjuje prema količini i kakvoći umjetničkih djela koje je nadahnuo. U takvoj budućnosti diktatura Nicolae Ceaușescu (1965–1989) zauzela bi, čini se, istaknuto mjesto. Totalitarna Rumunjska danas je, uz iznimku Honeckerove Istočne Njemačke i Staljinova Sovjetskog Saveza, europski komunistički režim koji je inspirirao vjerojatno najveći broj međunarodno zapaženih djela na području književnosti i filma. Trend zanimanja za prilike u toj zemlji počinje još sedamdesetih, u vrijeme kada Ceaușescu odlučno odbija destalinizaciju iako je u ostatku Europe detant u punu zamahu. Tim pomakom počinje drugo, represivnije, razdoblje Ceaușescuove diktature, koje će nadahnuti spomenuta umjetnička djela.

REŽIM Karpatskog genija Nicolae Breban i Gabriela Adameșteanu autori su koji prvi uspijevaju osvojiti međunarodnu pozornost tematizirajući zla rečenog režima, a čak tri desetljeća nakon prvih objavljivanja njihovi romani još uživaju rijedak luksuz ponovljenih izdanja širom svijeta. U devadesetima je nasljednica spomenutih književnika rumunjska Njemica Herta Müller, koja poetskim romanima *Remen, prozor, orah i uže* (1994) i *Da mi je jučer bilo ne susresti sebe* (1997) osvaja naklonost europske kritike i međunarodnog čitateljstva. Više od desetljeća nakon trijumfa Mülleričine lirske proze Bogdan Popescu objavljuje svoj *Cine adoarme ultimul* (2007), koji je, sudeći po reakciji književne javnosti, možda čak na putu da nadmaši uspjeh svojih prethodnika. U međuvremenu piscima koji se u svom radu dotiču života pod čizmom rumunjskog totalitarnog režima pridružuju se i filmaši. Najuspješniji među njima jest redatelj Cristian Mungiu, čiji *4 mjeseca, 3 tjedna i 2 dana* (2007) osvaja, među ostalim priznanjima, i Zlatnu palmu u Cannesu. Ali bez obzira na inspiraciju koju umjetnici crpe iz tiranskog režima, suludo je vjerovati da Popescu, Müller ili Mungiu ne bi bili u stanju doseći visoku stvaralačku razinu bez Ceaușescuove pomoći. Hertu Müller se, na primjer, lako može zamisliti kako svojom poetskom prozom nemilosrdno šiba ispraznu svakodnevicu jedne hiperdemokratske Švicarske, dok bi Mungiu vjerojatno uspješno snimio jednako intrigantan film dotičući se abortusa u kućnoj radinosti u bezbroj drugih zemalja (primjerice u demokratskoj Irskoj osamdesetih godina). Ali ipak spomenuta spisateljica piše najelokventnije, a navedeni redatelj režira najdirljivije upravo kad progovaraju o čudima režima Karpatskog Genija – kako je glasio jedan od Ceaușescuovih nadimaka prije 1989.

Iako se Ceaușescuove diktature ne dotiče eksplicitno, Dragománov roman *Bijeli kralj* iz 2005. također ide u red istaknutih umjetničkih postignuća nadahnutih prije svega tridesetpetogodišnjom vladavinom rumunjskog komunističkog monarha.

Osim toga, nakon 28 inozemnih izdanja (brojka neprestano raste) i niza blagonaklonih kritika (od Frankfurter Allgemeine Zeitunga do The Timesa) *Bijeli kralj* si osigurava mjesto na listi međunarodno zapaženih djela koje povezuje Ceaușescuova diktatura. Međutim ovaj put književnost o rečenom režimu progovara na mađarskom, a prvo izdanje romana izlazi u Budimpešti.

IZ DJEČJE PERSPEKTIVE *Bijelog kralja*, inače Dragománov drugi roman, čini osamnaest zaokruženih, donekle samostalnih cjelina iz života jedanaestogodišnjeg Džate. Iako mjesto i vrijeme radnje nisu jasno određeni, čitatelj ima razloga posumnjati da je priča smještena u multietničku zapadnu Rumunjsku početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća. Društveni krajolik Dragománove neimenovane zemlje upoznajemo kroz oči dječaka kojemu je tajna policija odvela oca nakon što je ovaj potpisao prosvjedno pismo upućeno vladi. Zbog tog subverzivnog čina Džatin otac, istaknuti znanstvenik i sin mjesnog partijskog glavešine, završava na prisilnom radu na izgradnji Dunavskog kanala. Ali nevoljama tu nije kraj jer Džatina majka, nastavnica, dobiva otkaz, dok je vojnim odlikovanjima nakičeni Džatin djed, kojemu se unuk obraća s “druže sekretaru”, prisiljen na prijevremenu mirovinu. Ipak, sve to saznajemo gotovo usput, iz usta protagonista na rubu puberteta, toliko zauzeta predadolescentskim pustolovinama da gotovo nema vremena pretjerano zdvajati o nesreći koja je zadesila njegovu obitelj.

Džatine dječjačke brige – neprestane razmirice i nadmetanja s vršnjacima te konflikti s nadrealno okrutnim nastavnicima – veći dio vremena izmještaju detalje sudbine obitelji u drugi plan. No priča o odvedenu ocu neprekidno vrebava iz pozadine, služeći kao ljepilo koje spaja osamnaest heterogenih poglavlja. Zahvaljujući upravo tom pripovjedačkom pomaku, Dragomán uspijeva ispričati potresnu priču, a da ni na trenutak ne prijeđe tanku crtu koja dijeli potresno od patetičnog. Jer kad god se protagonist sjeti odvedena oca, čiju fotografiju čuva u podstavi školske uniforme, neka mnogo preča dječjačka briga razbija potencijalni patos trenutka.

Progovarajući kroz Džatina usta, Dragomán lišava tekst definitivnih vremenskih i zemljopisnih odrednica jer iz perspektive jedanaestogodišnjaka postoji samo jedan grad i samo jedna zemlja na svijetu, a pripovjedačev pretpubertetski mozak zanimaju isključivo konkretne stvari: kako umaknuti izopačenoj braći Lupu, kako iz Jugoslavije vratiti ukradenu nogometnu loptu koju su otuđili okrutni blizanci Frunze, na koji način se ušuljati u tajnu dvoranu gradskog kina gdje se čuvaju zabranjeni filmovi...

UKRADENA FIGURA Dirljivost ovog gotovo ležerno ispričovijedanog romana počiva prije svega na potpunu izostanku izrečenog moralnog suda. Jer bez obzira na

to s čim se suočio, Džatu ne zanima zašto se nešto događa i mora li to neminovno biti tako. Njegov glavni problem jest tek kako sudjelovati u igri. I upravo na nesrazmjeru između tog bezuvjetnog prihvaćanja stvarnosti s jedne strane i njene monstruoznosti s druge temelji se snaga *Bijelog kralja*, koji se na kraju pretvara u osudu svih totalitarnih režima koji su ikada postojali.

Zahvaljujući posebnosti svog protagonista, Dragománu polazi za rukom ispričati priču koja je dovoljno univerzalna da dotakne čak i onog čitatelja koji ne može na zemljovidu locirati Rumunjsku, ali ipak dovoljno konkretna da prozove i osudi stvarne povijesne ličnosti, ma kako usputno na njih ukazivala. Stoga unatoč činjenici da se pisac ne izjašnjava eksplicitno o mjestu i vremenu radnje, tekst ipak pruža nekoliko prilika za prepoznavanje osobe koja se krije iza titule vrhovnog zapovjednika oružanih snaga, a čiji se slika i isječci govora nalaze na školskom panou. Daljnja je identifikacija moguća kad saznamo da spomenutom vodi pripadaju “lovački dvori” pored grada u kojima je “sve od čistog zlata, i vješalice i pipe...” Osim toga, putokaz koji nedvojbeno upućuje u smjeru Nicolae Ceaușescu skriven je u poglavlju *Afrika*, matematičkoj sredini knjige i simboličkom srcu romana, gdje majka vodi Džatu u posjet “drugom veleposlaniku” ne bi li se kod istog zauzela za muža. Partijski velikodostojnik živi u neobično prostranu stanu ukrašenu suvenirima iz Afrike gdje je službovao kao ambasador. Kako se poglavlje razvija, saznajemo da je drug diplomat odslužio mandat ni manje ni više nego u Zairu, kojim u to doba vlada Ceaușescuov odani saveznik i osobni prijatelj, kleptokrat Mobutu Sese Seko, jednako poznat po diktatorskim ekscentričnostima kao i njegov rumunjski kolega.

Dragomán nas u epizodi *Afrika* vodi u srce tame Ceaușescuova režima: majka i Džata silaze u raskošno, nadrealno središte pakla kako bi spasili oca, a kad drug veleposlanik otpravi Džatu u neku pokrajnju sobu, kako mu ovaj ne bi smetao dok “razgovara” s majkom, protagonist se ondje susreće s mehaničkom lutkom koja ga poziva na partiju šaha. Umjesto da nakon nekoliko loših poteza prizna poraz, dječak krade protivničkog (bijelog) kralja, kojim će se do kraja knjige koristiti kao talismanom prilikom nadmetanja s vršnjacima. Protagonist, dakle, krši pravila igre koja mu je nametnuta i u kojoj ne može pobijediti, ali iako nije u stanju nadigrati mehaničku lutku diktatorskog režima, on svojom kreativnošću igru okreće sebi u korist. Možda zapravo likom svog mladog pripovjedača autor nagoviješta generaciju koja će podići revoluciju 1989. i okončati duga desetljeća Ceaușescuova režima.

EKSPERIMENTIRANJE U PRIJEVODU Ovaj stilski doraden i politički angažiran roman György Dragomán je objavio u dobi od trideset dvije godine. *Bijeli kralj* je odmah po prvom izdanju izazvao

György Dragomán, *Bijeli kralj*, s mađarskog prevela Xenia Detoni; Fraktura, Zaprešić, 2008.

oduševljenje u mađarskim književnim krugovima priskrbivši autoru, između ostalog, prestižnu nagradu Sandor Marai, a zapaženost djela u Mađarskoj vrlo brzo je urodila brojnim inozemnim izdanjima. György Dragomán rođen je 1973. u Transilvaniji odakle se u dobi od petnaest godina s roditeljima iselio u Mađarsku. Od 1988. živi u Budimpešti, gdje je na sveučilištu ELTE završio studij engleskog jezika i književnosti. Njegov prvi roman *A pusztítás könyve* iz 2002. osvojio je nagradu Brody koja se dodjeljuje najuspješnijem debitantskom romanu napisanom na mađarskom, a osim dva navedena naslova i više kratkih priča dosad je objavio prijevode djela književnika poput Jamesa Joycea, Samuela Becketta, Irvina Welsha itd. Unatoč činjenici da je sredinom osamdesetih sa svojom obitelji pretrpio zlostavljanja rumunjske tajne policije, kojoj se našao na meti zbog očeve političke angažiranosti, autor tvrdi da su autobiografski elementi nadahnuli tek manji dio *Bijelog kralja*.

U hrvatskom prijevodu roman je objavljen u nakladi Fraktura, a vratolomnu Dragománovu prozu s mađarskog spretno je prevela Xenia Detoni. Ipak manju zamjerku prevoditeljici možda treba uputiti kad je u pitanju leksik. Izbor riječi mjestimično krši konvencije književnog registra, što ponekad narušava sklad. Tako riječi poput “fercerati”, “blichnuti”, “hamper”, “memljiv”, “rulati se”, “čika”... možda ne predstavljaju najsretniji odabir s obzirom na kontekst u kojem se nalaze. No moguće je da bogatstvo mađarskog leksika i uopće nevjerojatna fleksibilnost tog jezika prisiljavaju prevoditeljicu na eksperimentiranje. A upravo ono što prijevod ovog romana čini izuzetnim jest činjenica da njeno eksperimentiranje u većini slučajeva daje zadovoljavajuće rezultate.

Što se tiče uloge samog izdavača u predstavljanju romana hrvatskom čitateljstvu, izvjesno je da nakladnik svoj posao odraduje profesionalno: naslovnica romana osmišljena je privlačno, a sama knjiga ne pokazuje znakove raspadanja nakon više čitanja, što je itekako neobično u doba kad ekonomični meki uvez dominira knjižskim tržištem. Osim toga pogođen izbor naslova te briga oko dovođenja autora u Zagreb radi promocije dodatno potvrđuju status Fraktura, koja se trenutno bez oklijevanja može nazvati vodećim hrvatskim izdavačem suvremene mađarske književnosti.

Jurak ot Petrof, Grob za savršenu ranu

17.02.2008.

literata

pitaju me, zašto ne pišeš Jurak?
deco, kažem, dajte mi tu flašu. eno je pored kreveta.
nema problema Jurak, ali zašto, zašto? imamo pravo
znati.
deco, kažem, literatura je naporan posao. gdje su
cigarete?
trče naokolo, donose paklu i mašu upaljačima.
smrdljivi Vardar. vidite šta znači biti pisac, a? - vičem
zadovoljno. vidite kako se stvara legenda?
svakako Jurak. oduvek si imao kičmu.
trljam bradu i rezoniram, dobra literatura je kao loše vino.
ne kontaju. objasni nam, mole, odgovori nam!
dobra proza je kao dobro dupe, objašnjavam. jel pratite?
knjige, kako se pišu knjige Jurak? ajde, reci, pre nego što
opet zadremaš.
jebeš, gde su baterije iz daljinskog, jel zna neko? -
smešim se.
zašto TV? koja je tajna tvojih programa?
jee, jee, postoje tajne.
Jurak, koja je zadnja dobra knjiga koju si pročitao?
dobra knjiga se guta deco. dobra knjiga je kao kajgana.
zna li neko kako se pravi kajgana?
znaju. trče u kuhinju.
cigareta. sam. konačno.

27.02.2008.

zločinac se uvek vraća na mesto zločina

. gdje si bio, idiote?
. šta misliš?
. vrato si se. vrato si se? vrato si se?!
. jesam.
. mislila sam da si pametan, inteligentan. mislila sam da
si izuzetak, propalico.
. teško.
. šta si radio?
. ništa posebno.
. nemoguće!
. pa sad.
. zaista? hm..
. idem na spavanje.
. ne ljuti me; istinu kaži!
. o.k. ukokao sam šerifa. zadovoljna?

27.02.2008.

zločinac se uvek vraća na mesto zločina #2

. napiši 'pička' i neće te biti u lektirama.
reci 'pička' i oprost se literaturnih čitanja.
zaboravi 'pičku', ako želiš ući u Društvo pisaca
Makedonije.
izlaziš iz igre stari, kontaš? idemo na pres, pazi.
. važi.

. recite nam; koja je zadnja knjiga koju ste pročitali?
. oo, pičke. mislim da sam čitao 'PIČKE U
CENTRIFUGI' Vesne Šimunić.

23.02.2008.

prepiska

pisala mi mail.
poslao sam i ja.
dobio sam re: replay.
isto. attachirao sam i par fajlova. zatim sam drkao.
nakon dva dana sam primio newsletter.
nisam otvorio, samo sam forwardovao mail.
jebeš, moderna vremena.

17.02.2008.

sve s vremenom

nekako želim da mi se desiš.
nisam siguran na koji način, mada znam kako bih htio.
ustvari, ti mi se dešavaš i to je nekako značajno za
mene. uvek očekujem najgori ishod, s tobom nemam
taj osećaj iako sam stariji nego ikada.
znaš, kao onaj strah od entera nasuprot brzine s kojom
se udara spejs. možda je to nedoumica. možda sam te
već sanjao, ali to su samo semantička sranja.
ako te imam, ili ako bih te imao, to bi svakako bila neka
nagrada za nekakvo dugo čekanje. kaznu sam primio,
i na vreme i u potpunosti.

16.02.2008.

zavjese

tvoje je. otmi ga šakalima i zakopaj u pijesku.
napravi grob za savršenu ranu.

15.02.2008.

los feliz

. volela bih da pobegnem daleko u istoriju. želim da
ostanem tamo.
. sve što dosadi se vredi ostaviti.
. želim da plešem, razumeš? hoću lampione usred leta.
. o.k. pokušaj.
. ples je za publiku ili za ljubavnika. ti nisi ni jedno ni
drugo.
. imam elemente. imam ruke.
. ej, ako aplaudiraš vrištaću!
. pa nisam baš mislio..
. nisam se jebala dve nedelje. veruješ? daj mi cigaretu.
. nervozna si, to je sve.
. nisam se tucala dve nedelje!
. želiš savet?
. zajebi. biće mi još gore. dogodilo ti se?
. a-ha.
. i?
. vidi, nije sve u jebanju.
. želis da ti ga popušim?
. ne baš.
. ludilo, celih dve nedelje. mislim da ću ići lekaru.
. pa, nije ti loša ideja.
. loša?! ideja je savršena.
. zvuči razumno.
. ej, evo ga. moram da idem. hvala ti za cigaretu.

15.02.2008.

dilema

. klasika a?
. a-ha.
. čime se baviš?
. pišem.
. stvarno? poznat si?
. literatura je kao parking, nikada nema dovoljno mesta.
piješ?
. a-ha. cigareta?
. može.
. pokušavam da zamislim kako izgledaš dok pišeš.
. i?
. valjda izgledaš isto kao i kad drkaš.
. NO MORE FREE PUSSEYS!
. šta?
. NO MORE FREE PUSSEYS! tako piše na ulazu.
. nisam primetila.
. piše, velikim crnim slovima.
. moram da vidim.
. važi.
. vidiš.
. a-ha.

NO MORE FREE PUSSEYS!

17.02.2008.

bolje od seksa

. ne volim kad ljudi psuju.
ali kad ti psuješ, to je kao seks.
ne, ne. bolje od seksa!
to je kao poezija.
kao rakija koja te ostavi pijanog da joj se vratiš.
ko da jebeš muze i sl.
čitam te, zaista te razumem.
mogla bih tako danima.
pitam se, kako izgledaš dok pišeš?
. kao lopov u motelu na raskršću.

15.02.2008.

dry sax

grad je kofer u koji noć pakuje svoje suze.

14.02.2008.

plus de liaisons

seks je razgovor, sve ostalo je ćutnja.

13.02.2008.

razgovor #2

. ne razumem, zašto glavni lik celo vreme drka?
. to je metafora. on je pisac, pa drkanje je metafora o
pisanju.
. hahaha. i pičke su metafora?
. pičke su pičke.
. vidi, vidi!
. pa, uglavnom sve je sve. i drkanje je drkanje, ali i
metafora.
. a-ha.
. da.
. a to što lik celo vreme puši, i to je metafora?
. ne. ali, ima jedan kadar u kome dim cigarete formira
pičku. to bi moglo da bude.
. pička? hmm, nisam primetila.

13.02.2008.

NO MORE FREE PUSSEYS!

pisalo je na tabli.
hmm.. pravo mesto za mene. - pomislio sam i ušao.

JURAK OT PETROF, umjetnik. Roden 1. januara
1976. godine u Republici Makedoniji.
Kažu da sam vodeći makedonski blog-pisac. Slažem
se. Kažu da pišem kao Bukowski. Kažem da nitko ne
piše kao. Conceptualist. Radim grafiku i profesionalni
web-dizajn.
Pišem iz inata. Web-sajt: podrumot.cillo.net. Blog: jura-
kot.blog.com.mk. Dizajn studio: jurakot.cillo.net.

Informacija! A ne senzacija.

VJESNIK

HRVATSKI POLITIČKI DNEVNIK

Preplatnicima odobravamo posebne popuste / na tromjesečnu pretplatu **5%** / na polugodišnju pretplatu **15%** / na godišnju pretplatu **25%**

Primjer uštede na osnovi godišnje pretplate

Pretplata **6*** dana u tjednu / **1** godina 2.100,00 kn / **-25%** / 1.575,00 kn / ušteda **525,00** kn
 Pretplata **5**** dana u tjednu / **1** godina 1.764,00 kn / **-25%** / 1.323,00 kn / ušteda **441,00** kn

Za umirovljenike dodatnih **5%** popusta

Pretplata / tel. **01 / 61 61 636** / e-mail: **pretplata@vjesnik.hr**
Marketing / tel. **01 / 61 61 669** / e-mail: **marketing@vjesnik.hr**

www.vjesnik.hr

Petnaesta konferencija PSI (Performance Studies international), MISPERFORMANCE/ KRIVA IZVEDBA: neuspjeh, neprilagodnost, krivo čitanje, održat će se u Zagrebu od 24. do 28. lipnja 2009. godine, a u sklopu njena otvaranja nastupit će i naš performerski kolektiv

simbolički, nekako u pozadini, nikad onakav kakav jest, naporan i iscrpljujući. Osim toga, u programu PSI#15 Shifts BADco. izvesti će i predstavu Memories Are Made Of This...Performanse Notes, u kojoj sudjeluju uz stalnu postavu i Dinko Peračić, Nenad Romić/Marcell Mars, Antonia

BADco. BADco. izvesti će svoju predstavu *I siromašan i jedna 0*, o kojoj se posljednjih mjeseci puno pisalo. Predstava je u prepoznatljivu BADco. stilu. Progovara o radu kroz povijest kinematografije. S te točke BADco. nas vode na putovanje svijetom u kojem je rad uvijek nekako prikazan

Majača, Ivana Ivković i Aleksandra Janeva Imfeld. Inače, PSI # 15 je konferencija strukovne mreže Performance Studies international (PSi) osnovane 1997. u New Yorku s ciljem promoviranja komunikacije i suradnje teoretičara i umjetnika koji djeluju u području izvedbenih studija i umjetnosti. Konferencije PSI dosad su održane u SAD-u (Atlanta, New York, Providence), Velikoj Britaniji (London, Aberystwyth), Njemačkoj (Mainz), Danskoj (Kopenhagen) i Singapuru.

Osloboditi knjige

Načelo *bookcrossinga* jest da knjige moraju biti slobodne, a ne zarobljene na policama. Pristaše

širog svijeta ostavljaju knjige u plastičnim vrećicama koje prolaznici mogu ponijeti, pročitati, a onda i sami spremi i ostaviti negdje za druge. Na vrećicu može ići i naljepnica kao znak da knjiga nije zaboravljena, nego je ostavljena s namjerom, a koja se najšeše izražava sloganom - "Uzmi me, čitaj i ponovno pusti na slobodu!" Pokret je nastao u Sjedinjenim Američkim Državama 2001. godine kada je pokrenuta internetska stranica *BookCrossing*. Danas je širom svijeta aktivno 760 tisuća zagovornika te metode razmjene knjiga, a na samom početku u akciju se uključilo tek nešto više od 90 ljudi. Akcija oslobođenja knjiga pokrenuta je odnedavno i u Hrvatskoj ●

NA NASLOVNOJ STRANICI: NEPOZNATI AUTORI(CE), ULIČNE INTERVENCIJE U SPLITU

"7 nula" je umjetničko-novinarski projekt autorice i organizatorice Rafaela Dražić i suorganizatora Eugena Jakovčića koji predstavlja dokumentirane ulične intervencije (*street art*) građana/ki grada Splita kao reakciju na poduzetništvo Željka Keruma. Projekt je prvotno trebao biti smješten u Galeriji Muzeja grada Splita, no uoči otvorenja izložba je otkazana radi "promjena u koncepciji" te se smjestila u alternativnoj galeriji "Ghetto".

Osim fotografija na izložbi je postavljena i "knjiga žalbe" pod nazivom "Izvori za nikada realizirani intervju Eugena Jakovčića sa Željkom Kerumom - Koliko poznajem Željka Keruma?" u kojoj posjetitelji/ice mogu dopisivati kritike i komentare. Fotografije: Rafaela Dražić, Davor Gazde

Koncept i oblikovanje "knjige žalbe": Rafaela Dražić.

Izbor tekstova: Eugen Jakovčić.

RAFAELA DRAŽIĆ, dizajnerica i asistentica na Odsjeku za dizajn vizualnih komunikacija, UMAS.

EUGEN JAKOVČIĆ, novinar i TV voditelj.

booksa.hr

24. 5. u 19 sati književna večer s gostom Niccolom Ammanitijem.

26. 5. u 19 sati književna večer u sklopu serije predavanja Budućnost knjige u digitalnom dobu. Gosti večeri Milko Valent i Zoran Lazić.

28. 5. u 19. sati promocija knjige Školice Julija Cortazara.

Knjigu će predstaviti urednica Katarina Luketić, prevoditelj Dinko Telečan i profesor Tomislav Brlek.

31. 5. u 20 sati Irska književna fešta - otvaranje Festivala europske kratke priče.

Čitaju Philip O Ceallaigh, Ellis Ni Dhuibhne, Micheál Ó Conghaile. Moderiraju Patrick Cotter, Tomislav Brlek.

Treći program HR

umjetnost, znanost, glazba i riječ
0-24 dnevno
sedam dana tjedno

IZDVAJAMO

petak, 15. 5. 2009. 22:30 SLIKA OD ZVUKA: Sandro Đukić: Arch_0001_101_sound_time_space_skica_01

nedjelja, 17. 5. 2009. 18:00 ZOOFON: Literarni žohari staroga i novoga svijeta

utorak, 19. 5. 2009. 22:30 DNEVNICI I PISMA: Orhan Pamuk - Moja turska biblioteka

srijeda, 20. 5. 2009. 20:00 IZLOG SADAŠNJICE: Muzički Biennale Zagreb 2009.

četvrtak, 21. 5. 2009. 23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Jürgen Raap - Idealne palače

IMPRESSUM

zarež, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva
Vodnikova 17, HR-10000 Zagreb,
tel: +385 1 4855 449, 4855 451
fax: +385 1 4813 572
e-mail: zarež@zg.htnet.hr
web: www.zarež.hr

uredništvo prima
pon-pet 12-15h

nakladnik
Druga strana d.o.o.

za nakladnika
Andrea Zlatar

v.d. glavne urednice
Katarina Luketić

zamjenici glavne urednice
Nataša Govedić, Srećko Horvat i Marko Pogačar

izvršni urednik
Nenad Perković

poslovna tajnica
Dijana Cepić

uredništvo
Dario Grgić, Silva Kalčić,
Suzana Marjanić, Trpimir Matasović, Nataša Petrinjak, Boris Postnikov, Srećko Pulig, Zoran Roško i Gioia-Ana Ulrich

dizajn
Ira Payer
Tina Ivezić (suradnica)

lektura
Dalibor Jurišić

prijelom i priprema za tisak
Davor Milašinčić

tisak
Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture
Republike Hrvatske
Ured za kulturu grada
Zagreba

ČETVRTAK (14.05.)

PETAK (15.05.)

SUBOTA (16.05.)

NEDJELJA (17.05.)

PONEDJELJAK (18.05.)

UTORAK (19.05.)

SRIJEDA (20.05.)

ČETVRTAK (21.05.)

PETAK (22.05.)

SUBOTA (23.05.)

19:00
HAPPENING
- Savski pješački most
DALIBOR MARTINIŠ:
Svrski Jang Ce Projekt
Svaki Jang Ce Projekt je transmedijalni performans koji vraća u stvarnost originalni, ne manje performantni događaj iz 1966. 16. srpnja te godine Mao Ce Tung je preplivao riječku Jang Ce, a dan kasnije srušio je tog pothvata obisile su svijet.

12:00
PREDAVANJE
WANG HUI:
Debate o našoj budućnosti: promišljanje inat- lekturalnih debate u Kini od 90-ih do danas
(predavanje je na engleskom jeziku)
> Filozofski fakultet u Zagrebu

13:00
- *Utvarnje sunce*
Carra Hinton, Geremie Barre, Richard Gordon
(SAD, 2003, 117', Digibeta, kolor)

13:00
- *Vrata nebeskog mira*
Richard Gordon, Carra Hinton
(SAD, 1995, 180', 35 mm, kolor)

13:00
OTPAD/OTPOR
- *Stisak tamnog sunca*
Pawel Wojtasik
(SAD/Poljska, 2003, 10', video)

13:00
PRIJELIVOSTI NEPO-MIRIJIVOSTI RASTAKANJE POVUJESTI
- *Sukob nam visi nad glavom*
Walid Raad
(Libanon/SAD, 1999, 17', video)

13:00
NAŠE IGRAČKE: GESTA, AFEKT, KRITIKA RAZDVAJAJNA
- *Sudjelice*
Rabih Mroue
(Libanon, 2003, 15', video)

12:00
PREDAVANJE
RASKO MOČNIK:
Trebamo li još krepitolise?
> Filozofski fakultet u Zagrebu

13:00
NEMIRI U ZATVORSKOM KRILU TI
- *Semiolekt kuhinje*
Martha Rosler
(SAD, 1975, 6', video)

12:00
PROMOČUJA KNJIGA
SLAVOJA ZIZEKA: *Pura-laksa* (Anitbepus, 2009.) i *Bog na muknaru/Obrati opakalipse* (Ex Libris, 2008.)
Sudjeluju: **BORIS GUNJEVIĆ, ŽELJKO TANJIĆ, ZARKO PAIĆ, SREČKO HORVAT I SLAVOJ ZIZEK**
> Kino Europa

20:00
IZLOZBA
NEDJELJKO MIKAC:
Zastava
(Kina, 1994, 77', 35 mm, c/b, nijemi)

16:00
- *Taurus*
Aleksandar Sokurov
(Rusija, 2001, 94', 35 mm, kolor)

18:00
- *Božica*
Wu Yonggang
(Kina, 1994, 77', 35 mm, c/b, nijemi)

16:00
- *Sunce*
Aleksandar Sokurov
(SAD/Poljska, 2003, 10', video)

16:00
- *Ostaci ljudskosti*
Jay Rosenblatt
(SAD, 1998, 30', 16 mm, c/b/1 kolor)

16:00
- *Pokojanje*
Rene Vautier
(Turska, 2006, 9', video)

16:00
- *Commandante*
Oliver Stone
(SAD/Spanjolska, 2003, 99', DVD/Cam, kolor)

16:00
- *Ujeni svete knjige*
Arto Halton
(Finska, 2007, 90', 35 mm, + Digibeta, kolor)

16:00
- *Mustafa*
Can Dundar, Haci Mehmet Duranoglu
(Turska, 2008, 130', 35 mm, kolor)

20:00
- *Chungking Express*
Wong Kar Wai
(Hong Kong, 1994, 94', 35 mm, kolor)

21:00
GERILSKO KINO
23:00
VATROMET I OPEN AIR
TUULUM

20:00
- *Kineskinja*
Jean-Luc Godard
(Francuska, 1967, 98', 35 mm, kolor)

22:00
- *Kod Zmojevih vrata*
King Hu
(Tajvan, 1967, 111', 35 mm, kolor)

20:00
- *Mishima: Život u četiri poglavlja*
Paul Schrader
(SAD, 1985, 120', 35 mm, c/b/kolor)

18:00
- *Istok je crven*
Ping Wang
(Kina, 1965, 117', 35 mm, kolor)

16:00
- *Generali Idi Amin*
Derek Antonoff
Barbet Schroeder
(Francuska/Svjetska, 1974, 90', 16 mm, kolor)

18:00
- *Zurka zanjila*
Chen Kaige
(Kina, 1994, 69', 35 mm, kolor)

18:00
- *Stari bunar*
Wu Tianming
(Kina, 1986, 140', 35mm, kolor)

18:00
- *Čeveta vez*
Zhang Yimou
(Kina, 1997, 91', 35 mm, kolor)

22:00
- *Iz Pekinga s ljubavlju*
Lee Lik Chi
(Hong Kong, 1994, 94', 35 mm, kolor)

20:00
SVEČANO OTVARANJE
Nakon projekcije, povodom 60. obljetnice Kineske revolucije parny uz Kineske specijalite i koktel "Zmaj udara repom".

24:00
- *Mali crveni cvjetovi*
Zhang Yuan
(Kina, 2006, 92', 35 mm, kolor)

22:00
- *Zbogom "Kretni kod Zmojevih vrata"*
Tsai Ming-liang
(Tajvan, 2003, 82', 35 mm, kolor)

22:00
- *36. koronar Šaošina*
Lau Kar-leung
(Hong Kong, 1977, 115', 35 mm, kolor)

24:00
- *Slijepo okno*
Li Yang
(Kina, 2005, 92', 16 mm, kolor)

19:00
PROMOČUJE KNJIGA I CASOPISA
Časopis Up & Under-ground - prvi posvećen Kini 1949.-2009. Sudjeluju urednici časopisa i suradnici
> galerija Kina Europa

20:00
- *M. Butterfly*
David Cronenberg
(SAD, 1993, 101', 35 mm, kolor)

22:00
- *Grod tuge*
Hou Hsiao-hsien
(Tajvan, 1989, 157', 35mm, boja)

20:00
- *Aleksandrov grob*
Chris Marker
(Francuska, 1993, 120', super 8 video, 3/5 kolor)

22:00
- *Jelo pilo muškarac žena*
Ang Lee
(Tajvan, 1994, 123', 35mm, kolor)

20:00
- *Previše putovao premo*
Wai Ka Fai
(Hong Kong, 1997, 90', 35 mm, kolor)

24:00
- *Peron*
Jia Zhang-ke
(Kina, 2000, 155', 35 mm, kolor)

22:00
- *Prokletstvo kraljevstva*
Zhang Yimou
(Kina, 2006, 114', 35 mm, kolor)

22:00
- *Jelo pilo muškarac žena*
Ang Lee
(Tajvan, 1994, 123', 35mm, kolor)

20:00
- *Pisane s katar*
John Malkovich
(SAD/Spanjolska, 2002, 133 min, 35 mm, kolor)

22:00
- *Sindrom ehole*
Herman Yau
(Hong Kong, 1996, 98', 35 mm, kolor)

20:00
- *Pisane s katar*
John Malkovich
(SAD/Spanjolska, 2002, 133 min, 35 mm, kolor)

22:00
- *Sindrom ehole*
Herman Yau
(Hong Kong, 1996, 98', 35 mm, kolor)

20:00
- *Pisane s katar*
John Malkovich
(SAD/Spanjolska, 2002, 133 min, 35 mm, kolor)

22:00
- *Sindrom ehole*
Herman Yau
(Hong Kong, 1996, 98', 35 mm, kolor)

SUBVERSIVE FILM FESTIVAL

1949./2009.

kino europa zagreb 15.-23. 05. 2009.

Generálni pokrovitelji:
Com- KultFurist

Medijski pokrovitelji:
Jutarnji list tportal.hr

Partneri:
Miroveze, Greenbel, Zill, ASTORIA, CHEMALUS, PinIt Studio, gpo, zaPet